

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเกต : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม ตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิเคราะห์จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 16 ราย การสำรวจชุมชนโดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้รู้ ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน บุคลากรจากหน่วยงานราชการและประชาชนในพื้นที่

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

- 2.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเกต
- 2.2 กระบวนการทอผ้าไหมสาเกตและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2.3 อัตลักษณ์ของลวดลายผ้าไหมสาเกตและความผูกพันของคนในชุมชนต่อลวดลายของผ้าไหมสาเกต
- 2.5 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต
- 2.6 แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิม

ตอนที่ 3 ข้อเสนอที่ได้จากการค้นพบ เกี่ยวกับ

- 3.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเกต
 - 3.2 กระบวนการทอผ้าไหมสาเกตและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
 - 3.3 อัตลักษณ์ของลวดลายผ้าไหมสาเกตและความผูกพันของคนในชุมชนต่อลวดลายของผ้าไหมสาเกต
 - 3.4 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต
 - 3.5 แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิม
- โดยมีรายละเอียดของแต่ละตอนดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย

1. ผู้รู้ กลุ่มทอผ้าไหมสาเกตของบ้านห้วยหลิม ซึ่งเป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของผ้าไหมสาเกต ปัจจุบันเป็นผู้ประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต จำนวน 10 คน ได้แก่ นางจันทร์ฉาย ปัญญาสาร, นางเสน เวียงนนท์, นางค่วน วรวิฒิ, นางไพฑูล สุขสุสติ, นางหนูแดง กอสุระ, นางบุญเหลือ ขอบเดช, นางสมปอง ศรีชัย, นางอรุณ แผลงฤทธิ์, นางอุพิน เวียงสงค์, นางเจียจันทร์ โพธิสาพัฒน์ โดยมีรายละเอียดสถานภาพของผู้ประกอบอาชีพทอผ้าไหมสาเกต ดังนี้

1.1 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 25 เมษายน 2553

นาง จันทร์ฉาย ปัญญาสาร อายุ 38 ปี
บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 3
ตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด
การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม
ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 5 ปี
เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 28 ปี
ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากการฝึกฝน/
สังเกตและสอบถามญาติ
ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.2 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 25 เมษายน 2553

นางเสน เวียงนนท์ อายุ 57 ปี
บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 3
ตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด
การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม
ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 10 ปี
เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 17 ปี
ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากประธาน
กลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม การสังเกตและสอบถามญาติ
ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.3 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 25 เมษายน 2553

นางถ้วน วรวิทย์ อายุ 42 ปี

บ้านเลขที่ 89 หมู่ที่ 3

ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 10 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 18 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากแม่ สังกัด
และสอบถามญาติ

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.4 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 25 เมษายน 2553

นางไพฑูล สุขสุตติ์ อายุ 52 ปี

บ้านเลขที่ 90 หมู่ที่ 3

ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 10 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 16 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากแม่, ยาย
การสังเกตและสอบถามญาติ

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.5 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 20 เมษายน 2553

นางหนูแดง กอสุระ อายุ 64 ปี

บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 3

ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 10 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 15 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากประธาน
กลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม จากการสังเกตและสอบถามญาติ
ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.6 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 21 เมษายน 2553

นางบุญเหลือ ขอบเดช อายุ 45 ปี

บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 10

ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 10 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 19 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากประธาน
กลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม และการสังเกต/สอบถามญาติ
ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.7 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 27 เมษายน 2553

นางสมปอง ศรีชัย อายุ 40 ปี

บ้านเลขที่ 55 หมู่ที่ 10

ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 10 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 17 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากประธาน
กลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม การสังเกตและสอบถามญาติ
ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.8 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 27 เมษายน 2553

นางอรุณ แผลงฤทธิ์ อายุ 45 ปี

บ้านเลขที่ 80 หมู่ที่ 10

ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 10 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 16 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากประธาน

กลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม จากการสังเกตและสอบถามญาติ

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.9 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 27 เมษายน 2553

นางยุพิน เวียงสงค์ อายุ 41 ปี

บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 10

ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 8 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 18 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากยายและ

ประธานกลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม จากการสังเกตและ

สอบถามญาติ

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.10 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 27 เมษายน 2553

นางเจียรินทร์ โพธิ์สาพัฒน์ อายุ 48 ปี

บ้านเลขที่ 103 หมู่ที่ 3

ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 8 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 17 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากประธาน

กลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม จากการสังเกตและสอบถามญาติ

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

สรุป กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด เป็นเพศหญิง จำนวน 10 คน

อายุระหว่าง 38-64 ปี

การศึกษา จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6

อาชีพหลัก ทำนา

อาชีพรอง ทอผ้าไหม

เริ่มประกอบอาชีพทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 15 ปี

ฐานะเศรษฐกิจปานกลาง

2. ผู้รู้ ผู้อาวุโส ของบ้านห้วยหลิม ซึ่งเป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับ ประวัติ ความเป็นมา ของ หมู่บ้าน ความเป็นมาของผ้าไหมสาเกต โดยผู้รู้ 3 คน ดังนี้

1.1 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 24 เมษายน 2553

นางอำพร ทองธิสาร อายุ 74 ปี

บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม

ตำบลมะป้า อำเภอร่องเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 7 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 12 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากการ

สังเกตและสอบถามญาติ

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.2 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 1 เมษายน 2553

นางละเวง ฤกษ์ใหญ่ อายุ 55 ปี

บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 9

ตำบลมะป้า อำเภอร่องเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

อาชีพหลักทำนา อาชีพรอง ทอผ้าไหม

ระยะเวลาการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต 7 ปี

เริ่มประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 16 ปี

ได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมสาเกตจากมารดาและ

สังเกตและสอบถามญาติ

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.3 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 7 พฤษภาคม 2553

นายบุญเลิศ ทองสุข อายุ 69 ปี

บ้านเลขที่ 169 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยหลิม

ตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา นักธรรมเอก

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ค้าขาย

หน้าที่ทางสังคมในอดีต

- ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 (พ.ศ.2543-2547)

- ประธานคณะกรรมการเกษตรกรภาคประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ด

หน้าที่ทางสังคมในปัจจุบัน

- ประธานสภาวัฒนธรรมกิ่งอำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับผ้าไหมสาเกต 9 ปี

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

สรุป กลุ่มตัวอย่างเป็น เพศหญิง 2 คน เพศชาย 1 คน

อายุระหว่าง 55- 74 ปี

มีการศึกษาจบชั้น ป.4 และนักธรรมเอก

อาชีพหลัก ทำนา

อาชีพรอง ทอผ้าไหมและค้าขาย

เริ่มประกอบอาชีพทอผ้าไหม ตั้งแต่อายุ 12- 16 ปี

ฐานะเศรษฐกิจ ปานกลาง

3. นักวิชาการพัฒนาชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นผู้รู้และเชี่ยวชาญใน
วิชาการพัฒนาชุมชนของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะเรื่องผ้าไหมสาเกต 1 คน คือ

3.1 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 15 พฤษภาคม 2553

นางวิลาสินี รอดสุคใจ อายุ 43 ปี

บ้านเลขที่ 18

ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา ปริญญาตรี

ตำแหน่งนักวิชาการพัฒนาชุมชน ชำนาญการ

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด

ระยะเวลาการทำงาน 14 ปี

สรุปกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง 1 คน

อายุระหว่าง 43 ปี

มีการศึกษาจบระดับปริญญาตรี

เริ่มทำงานตั้งแต่อายุ 29 ปี

ระยะเวลาทำงาน 14 ปี

ฐานะเศรษฐกิจปานกลาง

4. นายกองค้การบริหารส่วนตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็น
ผู้รู้และผู้ให้การสนับสนุนการประกอบอาชีพของชุมชน โดยเฉพาะเรื่องผ้าไหมสาเกต 1 คน คือ

4.1 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 เมษายน 2553

นางจิราพร สอนมัน อายุ 39 ปี

บ้านเลขที่ 95 หมู่ที่ 10 บ้านห้วยหลิม

ตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษาระดับปริญญาตรี

ตำแหน่งนายกองค้การบริหารส่วนตำบลมะป้า

ระยะเวลาการทำงาน 9 เดือน

สรุป กลุ่มตัวอย่างเป็น เพศหญิง 1คน

อายุ 39 ปี

มีการศึกษาจบระดับปริญญาตรี

อายุราชการ 9 เดือน

ฐานะเศรษฐกิจปานกลาง

5. ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ คือ ผู้ใหญ่บ้านห้วยหลิม หมู่ที่ 3 ตำบล
มะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด และกำนันตำบลมะป้า กิ่งอำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัด
ร้อยเอ็ด จำนวน 2 คน

5.1 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 23 เมษายน 2553

นายไพรัตน์ ป้องคำสิงห์ อายุ 53 ปี

บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยหลิม

ตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น

อาชีพหลัก ทำนา

อาชีพรอง ค้าขาย

ได้รับการเลือกตั้งเป็นกำนัน เมื่อปี พ.ศ.2550

ระยะเวลาการทำงาน 4 ปี

5.2 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 3 พฤษภาคม 2553

นายฤทธิ์ อัมพรทิพย์ อายุ 69 ปี

บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม

ตำบลมะบ้า อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

การศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ผู้ใหญ่บ้าน

ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2549

ระยะเวลาการทำงาน 5 ปี

สรุป กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 2 คน

อายุระหว่าง 53-69 ปี

มีการศึกษา จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6-มัธยมศึกษาตอนต้น

ระยะเวลาการทำงาน 4-5 ปี

อาชีพหลัก ทำนา

อาชีพรอง ผู้นำหมู่บ้าน และค้าขาย

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารตำราวิชาการที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับ

2.1. ความเป็นมาของภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเกต

2.2 กระบวนการทอผ้าไหมสาเกตและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.3 อัตลักษณ์ของลวดลายผ้าไหมสาเกตและความผูกพันของคนในชุมชนต่อลวดลายของผ้าไหมสาเกต

2.4 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต

2.5 แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิม

โดยมีรายละเอียดในแต่ละเรื่อง ดังนี้

2.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเกต

2.1.1 ความเป็นมาของการทอผ้าไหม

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราวิชาการ มีสาระสำคัญดังนี้
 วิบูลย์ ลีสุวรรณ จากหนังสือผ้าไทยพัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม (2528:76) ได้กล่าวว่า ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามให้มีการทอผ้าไหมขึ้นในประเทศอย่างจริงจัง เมื่อปี พ.ศ.2452 ทรงสถาปนากรมช่างไหมขึ้น มีกรมหมื่นพิไชย มหินทโรดม(พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนาพงศ์) เป็นอธิบดี และโปรดเกล้าฯให้ตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้นด้วย ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเกษตร ที่วังใหม่สระปทุม กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ทรงสนพระทัยการทอผ้ามาก ได้ขยายโรงเรียนช่างไหมออกไปยังจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ โดยจ้างครูชาวญี่ปุ่นมาเป็นครูสอนการทอผ้าไหมด้วย เพราะชาวญี่ปุ่นนิยมเลี้ยงไหมเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนของชาวนาและทรงเห็นว่าควรมีการพัฒนาการปลูกหม่อนและการเลี้ยงไหมด้วย จึงได้โปรดเกล้าฯให้มีการพัฒนาตามแบบญี่ปุ่น คือนำพันธุ์ไหมญี่ปุ่นที่ชื่อ Bonbyx Mori มีเส้นสีขาวและเหลืองมาเลี้ยงและนำพันธุ์หม่อนญี่ปุ่นเข้ามาปลูก ทั้งยังโปรดเกล้าฯให้สร้างเครื่องสาวไหมแบบญี่ปุ่น ซึ่งสาวไหมได้รวดเร็วและได้เส้นไหมสม่ำเสมอดีกว่าเครื่องสาวไหมแบบเดิมของไทย โดยแจกจ่ายเครื่องสาวไหมแบบญี่ปุ่น จำนวน 408 เครื่อง ไปยังผู้เลี้ยงไหมในขณะนั้น นับเป็นการเริ่มต้นในการพัฒนาการเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมแบบพื้นเมืองมาเป็นการผสมผสานกับแบบญี่ปุ่น เมื่อกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมสิ้นพระชนม์แล้วก็ไม่มีผู้ใดดำเนินการต่อ โรงเรียนช่างไหมก็ได้ล้มเลิกไป อย่างไรก็ตามชาวบ้านที่ได้เข้าไปทำงานในโรงเรียนทอไหมในครั้งนั้น ได้รับความรู้และวิทยาการแบบใหม่ที่กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมทรงนำไปเผยแพร่ได้นำไปใช้และได้นำไปเผยแพร่ในหมู่ประชาชนที่เลี้ยงไหมและทอผ้าไหมทำให้ความรู้และวิทยาการได้กระจายไปตามท้องถิ่นต่างๆในภาคอีสานอย่างแพร่หลาย

สาวิตรี สุวรรณสถิต จากหนังสือสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่มที่ 21 ได้กล่าวไว้ว่าหลังจากที่มีการทำสนธิสัญญาวางกับอังกฤษ ในพ.ศ.2398 ไทยได้ส่งสินค้าผ้าจากต่างประเทศมาใช้มากขึ้นเรื่อยๆ กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสำรวจพบว่าไทยส่งผ้าจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปี ทำให้สิ้นเปลืองเงินตราปีละมากๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ริเริ่มฟื้นฟูส่งเสริมการเลี้ยงไหมและทอผ้าไทยกันอย่างจริงจัง ในพ.ศ. 2452 โปรดฯ ให้สถาปนากรมช่างไหมขึ้น โดยโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้นที่วังสระปทุม ซึ่งต่อมาได้ขยายสาขาออกไปยังจังหวัดนครราชสีมา และบุรีรัมย์โดยทรงจ้างครูชาวญี่ปุ่นมาสอนชาวบ้าน แต่การส่งเสริมครั้งนี้ได้ผลไม่คุ้มทุน จึงทรงเลิกจ้างครูชาวญี่ปุ่น ต่อมาชาวบ้านได้หันมาทอผ้าตามวิธีพื้นบ้านเช่นเดิม

ในปัจจุบันนับเป็นโชคอันประเสริฐอย่างหนึ่งสำหรับผ้าพื้นเมืองของไทยที่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงสนพระราชหฤทัยผ้าพื้นเมืองเกือบทุกประเภท อย่างแท้จริง มากกว่า 20 ปี โดยทรงตั้งมูลนิธิศิลปาชีพ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ขึ้นเพื่อส่งเสริมการ ทอผ้าของชาวบ้านในชนบทและทรงเป็นผู้นำในการใช้ผ้าพื้นเมืองของไทยในชีวิตประจำวัน และ ในงานพระราชพิธีต่างๆ ทรงนำผ้าไทยไปเผยแพร่ในต่างประเทศรวมทั้งทรงส่งเสริมเผยแพร่ ลวดลายที่ชาวบ้านได้สืบทอดกันมาแต่โบราณ และทำการอนุรักษ์ตัวอย่างลวดลายนั้นไว้เพื่อ ศึกษาสืบทอดต่อไป ดังนั้น องค์การยูเนสโกจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทองโบโรพุทโธ และ ประกาศพระเกียรติคุณ ในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำในการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมการทอผ้าพื้น เมืองไทยเป็นตัวอย่างที่ดีในโลก เมื่อเดือนมกราคม 2535

Online 14 เมษายน 2553 : http://www.weloveshopping.com/template/e1/show_article.php?shopid=123546&qid=35444 ได้ระบุไว้ว่า การเลี้ยงไหมและทอผ้าในภาคอีสาน จากสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตฯ กล่าวว่าสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2360 ปลายสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ขุนนางชาวเวียงจันทน์ชื่อนายแลเป็นหัวหน้า นำชาวลาวข้ามโขงมาตั้งหลักแหล่ง ที่บ้านเนินอ้อม (เมืองชัยภูมิ) นายแลและพวกมี ความชำนาญ ในการเลี้ยงไหม สาวไหม และทอผ้าไหม ต่อมาได้เอาใจออกห่างจากนครเวียงจันทน์และหันมา สวามิภักดิ์ต่อไทยในสมัยพระ บาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) นายแลได้รับแต่งตั้ง เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิ แต่ได้ถึงแก่กรรมก่อนจะสร้างเมืองเสร็จ ชาวเมืองจึงปลูก ศาลขึ้น เพื่อเป็น อนุสรณ์แก่นายแลผู้บุกเบิกสิ่งทอไทย ศาลนี้มีชื่อว่า "ศาลเจ้าพ่อพระยาแล" จึงเป็นที่เข้าใจว่าการ ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้า ไหมได้แพร่หลายไปทั่วภาคอีสานของไทย ตั้งแต่นั้นมา

ในสภาพสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม หน้าที่ของสตรีชาวอีสานซึ่ง แสดงให้ เห็นถึงวิถีชีวิต และโลกทัศน์ของหญิงว่า ผู้หญิงต้องเรียนรู้ และฝึกหัดการทอผ้ามาตั้งแต่เด็กและ พัฒนาฝีมือความสามารถในวัยสาว เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการแต่งงานตามค่านิยมของคนอีสาน จนกระทั่งวัยผู้ใหญ่มีครอบครัว และวัยชรา ก็จะกลายมาเป็นผู้ถ่ายทอดทักษะฝีมือ รวมทั้งการ อบรมสั่งสอน การทอผ้าให้กับลูกหลาน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมีมา ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2444 และในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีแนวคิดที่จะส่งเสริมการเลี้ยงไหมในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ และทอผ้าไหม โดยส่งเป็นสินค้าออก อาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการด้านการ ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมตามหลักอย่างมีวิชาการได้เริ่ม ต้นที่ กรมช่างไหม ซึ่งได้ตั้งขึ้น ในกระทรวงเกษตรธิการ โดยที่ผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ของการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจาก อาหาร

ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัว และมีการถ่ายทอดวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกที่เป็นเพศหญิง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การทอผ้าของไทยมีมาแต่โบราณ จากอดีตถึงปัจจุบันมนุษย์ได้พัฒนาการทอผ้าทั้งรูปแบบ เทคนิคการย้อมสี และการออกแบบลวดลาย ดังปรากฏในจดหมายเหตุและพงศาวดารครั้งสมัยสุโขทัย อยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นการทอผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆของไทย เช่น ข่า กระสือ กระเลิง ส่วย ฯลฯ การทอผ้าแสดงถึง ศิลปะภูมิปัญญาของชุมชน โดยได้แบ่งประเภทของผ้าทอเป็นสองประเภท ตามวัตถุประสงค์ในการทอ และกรรมวิธีในการทอ คือ

1. ผ้าทอที่แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ ได้แก่ ผ้ายและไหม
2. ผ้าทอที่แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ

สมพร ธงศรีและคณะจากหนังสือ บันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าสาเกต:จังหวัดร้อยเอ็ด (2546:17-18) กล่าวไว้ว่า ชื่อ “ผ้าสาเกต”มีที่มาจากชื่อผู้นำภูมิใจ คำว่า “สาเกต”มาจาก “สาเกตนคร”อันเป็นชื่อเดิมของจังหวัดร้อยเอ็ด

ใน พ.ศ.2544 สำนักงานเกษตรจังหวัด (นายไพรวาส วิทยาขาว เกษตรจังหวัดร้อยเอ็ด) ได้ร่วมกับร้านค้าและผู้ชำนาญการด้านผ้าไหม จัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด และมีการกำหนดให้ “ผ้าสาเกต”เป็นเอกลักษณ์ผ้าพื้นเมืองประจำจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งประกอบด้วยลวดลายโบราณ 5 ลาย แต่ละลายล้วนมีความหมายบ่งบอกวิถีชีวิตชาวร้อยเอ็ดได้เป็นอย่างดี

ปิยะรัตน์ จาริยานุกูล : 2550 ได้กล่าวไว้ว่า ใน พ.ศ.2542 รัฐบาลได้มีนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมีหน่วยงานทางราชการเข้ามาสนับสนุนส่งเสริมการทอผ้าไหมและดูแลทางด้านการตลาดได้แก่ พัฒนาชุมชนและพาณิชย์จังหวัด เป็นผู้ประสานในการออกจำหน่ายสินค้าตามงานเทศกาลที่ทางราชการจัดขึ้น นอกจากนั้นยังมีร้านจากเอกชน เช่น ร้านจรินทร์ ร้านแม่บัวทอง และร้านแม่จันทร์เพ็ญเป็นผู้จะมีการสั่งซื้อและให้วัสดุอุปกรณ์ ทำให้กลุ่มมีงานอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับกลุ่มมีการพัฒนาการในด้านการทอผ้าและการย้อมสี ทำให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพมากขึ้นเป็นที่ต้องการของตลาด

ใน พ.ศ.2544 เกษตรจังหวัด (นายไพรวาส วิทยาขาว) ได้ร่วมกับร้านค้าและผู้ชำนาญการด้านผ้าไหม จัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยได้ลวดลายต่างๆซึ่งมีที่มาจากนี้

1. ลายนาคน้อย ได้จากร้านแม่บัวทอง
2. ลายโคมเอ็ด ได้จากร้านจรินทร์
3. ลายคองเอี้ย ได้จากร้านจันทร์เพ็ญ

4. ลายหมากจับ ได้จากผ้าลายโบราณ

5. ลายคำเภา ได้จากผ้าลายโบราณ

และให้ชื่อผ้าที่เป็นเอกลักษณ์มีชื่อว่า “ศรีสาเกต” โดยมีที่มาจากคำว่า “ศรี” คือชื่อภรรยาผู้ว่าราชการจังหวัด(นายประสงค์ศักดิ์ บุญเดช) คำว่า “สาเกต” มาจากชื่อประตูเมืองที่มีชื่อว่า “สาเกตนคร” ต่อมาจึงเหลือเพียงคำว่า “ผ้าสาเกต” ซึ่งเป็นผ้าไหมมัดหมี่ลายเอกลักษณ์จังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้สีม่วงอมชมพูซึ่งเป็นสีของดอกอินทนิลบกหรือดอกตะแบก(ขาวร้อยเอ็ดเรียกต้นเปื่อย) ซึ่งเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นสีของผ้า แต่ในปัจจุบันมีการซ่อมแซมสีที่หลากหลายขึ้น

วัชรินทร์ เจริญวงศ์ (2542) ได้กล่าวไว้ว่า เมืองร้อยเอ็ดมีคำขวัญตอนหนึ่งว่า “ผ้าไหมสาเกต” เมืองร้อยเอ็ด 20 อำเภอ 192 หมู่บ้าน 17 เทศบาลตำบล 1 เทศบาลเมือง ประชากร 1.3 ล้านคน เอกลักษณ์ที่โดดเด่นคือ “ลีลาเบญจทอไทย แพรพรรณวิไลแห่งสาเกตนคร” ซึ่งเป็นชื่อดั้งเดิมของเมืองร้อยเอ็ด กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอหวายหลิม หมู่ที่ 9 ต.มะบ้า กิ่งอ.ทุ่งเขาหลวง จ.ร้อยเอ็ด เป็นสถาบันเกษตรกรที่เข้มแข็ง นำโดยนางละเวง ฤกษ์ใหญ่ประธานกลุ่ม “ผ้าไหมทอมืองาม นามดอกบัวบาน ดำนานแดนป่าหวาย หลากหลายประเพณี สามัคคีชาวหวายหลิม” เมื่อปี พ.ศ. 2532 นางสาว แห่ส่งนาม ได้ริเริ่มในการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอหวายหลิม มีสมาชิก 40 คน ปัจจุบันมีตนเองเป็นประธานฯ คณะกรรมการประกอบด้วยนางสำลี ป้องคำสิงห์ รองประธาน นางมุกดา พันธุ์ศรี เลขานุการ นางวารุณี คามวัลย์ ทรัพย์ชัย นางคมทอง วิหกหาญ ฝ่ายการตลาด นางคำผาง พลเชียงสา ฝ่ายสินเชื่อ นางประคอง วุฒศรี ฝ่ายตรวจสอบ ที่ปรึกษาประกอบด้วย นายศศิรินทร์ ดันกิจจานนท์ นายอำเภอทุ่งเขาหลวง นายนิวัติ ศรีเทียมเงิน เกษตรอำเภอ นายไพรัตน์ ป้องคำสิงห์ กำนัน นายแสนคม อุ่นเจริญ นายก อบต.นายโชติ ชำนาญยนต์ เกษตรตำบล นางพิกุล ปักสังข์เน เกษตรอำเภอทุ่งเขาหลวง ด้วยการระดมทุนจากสมาชิกหุ้นละ 10 บาท พร้อมการทอผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายพื้นบ้านธรรมดา ปี 2544 หน่วยงานภาครัฐ อาทิ สำนักงานเกษตรอำเภอทุ่งเขาหลวง พัฒนาการอำเภอ ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน ร่วมกันพัฒนาคุณภาพการเลี้ยงไหม พันธุ์หม่อน การฟอก การย้อมสี การทอผ้าไหม ลวดลายที่ได้ผ่านการฝึกอบรมจากครูระดับมืออาชีพ สร้างความโดดเด่น ในปี 2546 ได้รับการคัดเลือกเป็นหมู่บ้านผ้าไหม “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ระดับจังหวัดร้อยเอ็ด ต่อมาในปี 2547 ได้รับรางวัลคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับประเทศ ส่วนในปี 2549 ได้รับการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ประเภทผ้า เครื่องแต่งกาย ผลิตภัณฑ์ผ้า ไหมพื้นเรียบ ไหมห่มื้อย ผ้าไหมลายสาเกต ระดับห้าดาว และในปี 2550 ได้รับรางวัลชนะเลิศผ้าไหมพื้นเรียบ ระดับจังหวัด จากการพัฒนาด้านคุณภาพผ้า

ไหม ทั้งลายขีด ลายยกดอก ผ้าพื้น ลวดลายที่พัฒนาเรียนรู้ภายในชุมชนคือ ภูมิปัญญาไทย สู่การผลิต “เบญจสาเกต” หรือผ้าลายสาเกต เอกลักษณ์เมืองร้อยเอ็ด เป็นผ้าไหมที่มีลายโบราณ รวมในผืนผ้าเดียวกัน ประกอบด้วยลายมงคล ที่มีความละเอียด 5 ลาย แต่เดิมลายเหล่านี้จะอยู่ตามผืนผ้าต่างๆ

เมื่อเดือนกันยายน 2544 นายพพร จันทรง ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ในขณะนั้น ได้ตั้งคณะกรรมการเพื่อหาลายผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด และได้นำลายโบราณมาทอเป็นผืนเดียวกัน และประกาศให้เป็นผ้าลายเอกลักษณ์เมืองร้อยเอ็ด ในนาม “ผ้าไหมลายสาเกตนคร” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยได้รวบรวมคำและความหมายของทั้ง 5 ลายไว้ดังต่อไปนี้ 1.ลายโคมเจ็ด บ่งบอกถึงความเพิ่พูน ผลผลิตทางการเกษตร มีความสดใสในชีวิต เสมือนโคมไฟส่องสว่างไสวสู่ความรุ่งเรือง 2.ลายหมากจับ เป็นพืชชนิดหนึ่งในตระกูลดอกหญ้า เป็นดอกเล็กๆ ของหญ้าเข้าสู่ ชอบติดตามเลื้อยผ้า สื่อความหมายผู้มาเยือนได้ชมผ้าสาเกตูเที่ยวงานบุญพะเวด จังหวัดร้อยเอ็ด ประทับใจมิรู้ลืม 3.ลายนาคน้อย เป็นลายนาคเล่นน้ำในคลอง ให้ความชุ่มชื้น ผืนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ยังความสมบูรณ์ให้กับท้องไร่ ผืนนา 4. ลายคำเภา เป็นลายเส้นตรงบ่งบอกถึงความซื่อตรง มุ่งมั่น เข้มแข็งคำจุนหนุนขึ้น อันเป็นอุปนิสัยโดดเด่นของคนภาคอีสาน หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 5. ลายคองเอ๋ย มีลักษณะเป็นแม่น้ำ ลำคลอง เสมือนสายน้ำ ลำคลอง ที่เอื้อต่อวิถีความเป็นอยู่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ศูนย์กลางการชักทอผ้าไหมลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมพื้นเมืองทุกชนิด ทั้งดงามทรงคุณค่า ทำจากมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทวายหลิม โดยได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือ มผช.17(1)2546และ มผช.18(1)2546

Online 14 เมษายน 2553 : <http://www.yingsan53.ob.tc/pamiy1.html> ได้กล่าวถึง ความเป็นมาของผ้าไหมสาเกตว่า จังหวัดร้อยเอ็ดได้กำหนดเอกลักษณ์ผ้าไหม จากเดิมและระดมความคิดเห็นของผู้ร่วมสัมมนา นอกจากนี้ยังได้แนวทางการพัฒนาการผลิตหม่อน การเลี้ยงไหม และการพัฒนาการผลิตภัณฑ์จากผ้าไหม อีกทั้งคณะผู้เข้าร่วมสัมมนายังได้กำหนด ชื่อผ้า สีผ้า และลวดลายของผ้าให้เป็นเอกลักษณ์ ของจังหวัดร้อยเอ็ด ดังนี้ ชื่อผ้า ผ้า “สาเกต” ความหมายมาจากคำว่า “สาเกตนคร” ซึ่งเป็นชื่อเดิม ของจังหวัดร้อยเอ็ด สีผ้า คือ สีดอก “อินทนิลบก” เป็นสีของ ดอกคันทน์ไม้ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด ลายผ้า ประกอบด้วย “คำเภา หมี่หมากจับ หมี่โคมเจ็ด หมี่นาคน้อย และหมี่คองเอ๋ย หรือคองเอ้อ”

2.1.2 ภูมิปัญญาของการทอผ้าไหมสาเกต

ภูมิปัญญาของการทอผ้าไหมสาเกต จากการศึกษาค้นพบเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาในการจัดหาเส้นใยไหม ภูมิปัญญาในการฟอกไหม ภูมิปัญญาในการย้อมสี ภูมิปัญญาในการเตรียมเส้นไหม ภูมิปัญญาในการทำลวดลาย และภูมิปัญญาในการทอผ้าไหม

ภูมิปัญญาของการทอผ้าไหมสาเกต จากการค้นคว้าจากเอกสารพบว่า

ภูมิปัญญาของการทอผ้าไหมสาเกต เป็นการเรียนรู้การถ่ายทอดความรู้ความสามารถประสบการณ์จาก รุ่นย่า - ยาย หรือแม่ แก่รุ่นลูก หลาน โดยให้ช่วยทำงานในการทอผ้า จึงเกิดการคลุกคลี สัมผัสการทอผ้าไหมของคนในครอบครัว เมื่อนานเข้าลูกหลานก็เกิดการซึมซับวัฒนธรรมในการทอผ้าไหม และสามารถช่วย ย่า - ยาย หรือแม่ทอผ้าไหมได้ และกว่าจะทอผ้าไหมออกมาเป็นผืนได้ต้องผ่านกระบวนการที่ซับซ้อนและละเอียดอ่อน จากการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาของการทอผ้าไหมสาเกต พบว่าภูมิปัญญาของการทอผ้าไหมสาเกตที่สำคัญ มีดังนี้

1. ภูมิปัญญาในการจัดหาเส้นใยไหม

สร้างสี แก้วพิจิตร จากวิทยานิพนธ์เรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (2551:133-134) ระบุว่า วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าไหม คือ ใยไหมได้จากตัวไหม ใยไหมเป็นเส้นใยธรรมชาติที่เหนียวทนทานที่สุด มีความมันวาว ดูแล้วสวยงามเป็นเอกลักษณ์

การเลี้ยงไหมต้องเริ่มต้นจากการปลูกต้นหม่อน สำหรับใช้เป็นอาหารของตัวไหมต้นหม่อนขึ้นได้ดีในดินเกือบทุกประเภท การเลี้ยงไหมชาวบ้านต้องปลูกต้นหม่อนเพื่อใช้เป็นอาหารสำหรับการเลี้ยงไหม ต้นหม่อนที่ปลูกเป็นต้นหม่อนพันธุ์พื้นเมืองมีลักษณะใบเล็ก ต้นไม่โต ส่วนไหมที่เลี้ยงชาวบ้านเลี้ยงไหมพันธุ์ไทย ตัวไหมเป็นแมลงผีเสื้อ ลักษณะของรังไหมมีสีเหลือง ขนาดเล็กการเจริญเติบโตของตัวไหมจะมีระยะเวลาการเลี้ยงไหมจากไหมแรกฟักจนเป็นรังไหมใช้เวลาประมาณ 24-29 วัน ระยะเป็นตัวหนอนประมาณ 19-22 วัน ระยะไหมพ่นเส้นใยทำรังเสร็จประมาณ 2 วัน ตัวไหมมีลักษณะคล้ายตัวหนอนเมื่อแก่ตัวเข้าจะชักใยหุ้มตัวของมันเอง ในช่วงนี้ชาวบ้านจะเอาใบหม่อนที่หั่นให้ตัวไหมกินและเฝ้าดูแลตัวไหมชักใยหุ้มตนเองเป็นดักแด้ ซึ่งเรียกว่ารังไหม นำตัวไหมไปเลี้ยงในจ่อ จากนั้นชาวบ้านจะเอารังไหมมาสาวเพื่อเอาเส้นไหม เส้นไหมที่สาวมีความยาวต่อรัง ประมาณ 200 เมตร

กระบวนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมถือว่าเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างจะซับซ้อน ต้องใช้ความระมัดระวัง เริ่มตั้งแต่การหาใบหม่อนที่มีความเหมาะสมและเพียงพอมาให้หนอนไหมในแต่ละวัย เพราะหนอนไหมจะกินอาหารตลอดเวลายกเว้นตอนลอกคราบ การดูแลหนอนไหม

ชาวบ้านจะวางหนอนไหมไว้ในกระดังซึ่งวางบนชั้นที่มีน้ำหล่อขาโต๊ะเพื่อไม่ให้มดขึ้นกัดตัวหนอนไหมหนอนไหมจะกลายเป็นตัวดักแด้ทำรังและสร้างใยไหมจนโตเต็มที่ก็จะนำไปสาวต่อไป ในช่วงเวลาของการเลี้ยงไหมชาวบ้านจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาทำให้เกิดความสัมพันธ์ของกลุ่มชาวบ้านผู้เลี้ยงไหม ดังนั้นการเลี้ยงไหมถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดภูมิปัญญาต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

อรนุช อิศรางกูร ณ อยุธยาและคณะ (2535 : 270) กล่าวว่า ตัวไหมเป็นหนอนของแมลงจำพวกผีเสื้อชนิดหนึ่งซึ่งหลังจากที่ต้องเลี้ยงดู ด้วยความระมัดระวังด้วยใบของต้นหม่อนอย่างสม่ำเสมอไม่ให้อาหารมากจนเกินไปหรือน้อยเกินไป ต้องระวังเป็นพิเศษในเรื่องความสะอาดและอุณหภูมิที่เหมาะสมเป็นเวลานาน ประมาณ 45 วัน ตัวไหมก็จะเริ่มทำรังเป็นเส้นใยบาง ๆ แต่มีความเหนียวอย่างน่าอัศจรรย์ห่อหุ้มตัวในสภาพดักแด้ ซึ่งเมื่อไหมหยุดสร้างรังแล้วก็พร้อมที่จะนำไปต้มเพื่อสาวเอาเส้นใย ตัวไหมพันธุ์พื้นเมืองที่คนไทยเลี้ยงกันมาแต่เดิมและสามารถแพร่พันธุ์ได้ตลอดทั้งปีจะให้รังไหมที่มีสีเหลืองซึ่งเมื่อสาวได้เส้นไหมเป็นใจแล้วก็จะต้องนำไปฟอก ซึ่งคนไทยเราก็มักมีกรรมวิธีกับทั้งน้ำยาที่ใช้ฟอกต่างกันไปแล้วแต่พื้นบ้าน จนได้เส้นไหมที่นุ่มและเป็นสีขาวนวลดี แล้วจึงจะนำไปย้อมหรือทอตามกรรมวิธีอันเก่าแก่ของแต่ละภูมิภาคต่อไป

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2530 : 111-112) ระบุว่า ผลผลิตจากเส้นใยไหมในปัจจุบันมาจากแหล่งผลิตสำคัญ 2 แหล่งคือ การผลิตจากอุตสาหกรรมในครัวเรือนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในลักษณะของผ้าไหม พื้นบ้าน พื้นเมือง ส่วนมากเป็นลักษณะหัตถกรรมในครัวเรือนและอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่มัก ทำเป็นอาชีพเสริม ใช้เวลาว่างจากการทำอาชีพหลัก ดังนั้นการผลิตต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญที่สืบทอดกันมาปริมาณการผลิตจึงไม่แน่นอน

ภูมิปัญญาในอดีตชาวบ้านห้วยหลิม มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมืองไว้ใช้ทอผ้าเอง แต่ด้วยประสบปัญหาจากอุทกภัย พื้นที่มีจำกัดไม่เพียงพอ และกระบวนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ต้องใช้ความระมัดระวัง ชาวบ้านขาดความรู้ที่จะพัฒนาพันธุ์หม่อนและพันธุ์ไหมให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น จึงมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมน้อยลง เมื่อปลูกหม่อนเลี้ยงไหมไม่ได้ก็มีการซื้อเส้นใยไหมจากชุมชนอื่นกลับมาทอ

ภูมิปัญญาในปัจจุบันการทอผ้าไหมเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์เป็นส่วนใหญ่ตลาดมีความต้องการผ้าไหมมากขึ้น ชาวบ้านจากเดิมที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง กลับหันมารับซื้อเส้นไหมจากแหล่งอื่น ๆ แทนเพราะไม่ต้องเสียเวลาในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม มีเวลาในการทอผ้ามากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านผู้ที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมลดน้อยลง ภูมิปัญญาในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจึงหมดไปจากชุมชน คุณภาพของเส้นไหมที่นำมาทอจึงขึ้นอยู่กับกรคัดเลือกลักษณะของเส้นไหมจากร้านค้ากลุ่มพ่อค้าคนกลาง และกลุ่มเครือข่าย ดังนั้นผู้คัดเลือกจึงต้องมีความช่างสังเกต

เป็นอย่างดีว่าเส้นไหมที่ซื้อจากพ่อค้าคนกลางคนใดหรือกลุ่มเครือข่ายใด ผู้คัดเลือกเส้นไหม จะต้องอาศัยความชำนาญในการสังเกตคัดเลือก โดยเลือกเส้นไหมที่มีคุณภาพดี เส้นไหมสม่ำเสมอ ไม่เปราะขาดง่าย ไม่เปื้อน และต้องมีการแสวงหาแหล่งวัตถุดิบอื่น เพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีคุณภาพดี ราคาถูก เพื่อลดต้นทุนในการผลิต โดยคำนึงถึงคุณภาพได้มาตรฐาน เพราะเป็นขั้นตอนแรกที่จะส่งผลกระทบต่อขั้นตอนอื่นในการผลิตผ้าไหมด้วย นอกจากนี้ผู้คัดเลือกเส้นไหมต้องดูแลลักษณะความเหมาะสมของเส้นไหมกับประเภทผ้าไหมที่ทอ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดหาเส้นไหม

2. ภูมิปัญญาในการฟอกไหม

การฟอกไหมก็คือการฟอกเอาขาวไหมที่ห่อหุ้มออกจากเส้นไหม เป็นกระบวนการผลิตที่จะต้องนำไหมดิบมาฟอกเพื่อไม่ให้มีไขมันเกาะติดเส้นไหม เนื่องจากเส้นไหมดิบที่ได้จากการสาวปดจะมีลักษณะเส้นใยแข็งกระด้าง สีเหลืองไม่สม่ำเสมอ จึงต้องนำเส้นไหมดิบไปฟอกให้มีสีขาวและทำให้เส้นใยไหมอ่อนตัวลง เส้นนุ่ม และลดความแข็งกระด้างด้วยน้ำด่าง ดังนั้นผู้ที่ฟอกไหมจะต้องรู้ว่าไหมที่ฟอกขาวไหมออกหมดหรือยัง ถ้าออกหมดแล้วก็จะนำขึ้นล้างน้ำให้สะอาดแล้วนำไปตากให้แห้ง ถ้าขาวไหมยังออกไม่หมดก็เอาไปต้มน้ำด่างอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไหมดิบซึ่งมีไขมันเกาะอยู่ตามเส้นใยไหมถูกลอกขาวออกไปแล้วจะได้เส้นใยไหมที่มีความมันวาว อ่อนนุ่ม น่าสัมผัส

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2534 : 74-77) ระบุว่าวิธีการฟอกไหม ไหมที่ฟอกนี้แต่เดิมไหมจะมีสีเหลืองอ่อนแก่ไม่เสมอกัน ถ้าจะย้อมไหมให้มีสีต่าง ๆ ต้องฟอกและซักให้ขาวเสียก่อน การฟอกไหมให้ขาวนั้นที่ใช้กันแบบพื้นเมืองนิยมใช้ผักโขม (ผักหนาม:ภาษาถิ่น) เหง้ากล้วย เอม่าหั่นฝานให้ บาง ๆ แล้วนำไปตากแดดให้แห้ง โขลกกล้วย ก้านกล้วย จวงตาล ไม้จี่เหล็กไม้เพกา ใน 6-7 อย่างแล้วแต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ นำเอามาเผาให้เป็นเถ้าแล้วนำเอาไปแช่น้ำกวนให้เข้ากัน ตั้งทิ้งไว้ให้เย็นนอนกันเรียกน้ำนี้ว่า “น้ำด่าง” เมื่อน้ำด่างใสแล้วก็จะเอาไหมที่จะฟอกนั้นแช่ลงไปจนเปียกชุ่มดีนำขึ้นจากน้ำด่างใส่หม้อต้มกะเนตุสัก 20-30 นาที จึงเอาขึ้นจากหม้อแล้วนำไปแช่น้ำเย็นล้างให้สะอาด หลังจากนั้นเอาขึ้นมาใส่มือกระตักให้ไหมหายยุ่งนำไปใส่เส้ากระตักพอให้หมาด ๆ ปล่อยให้แห้งนำไปผึ่งไว้จนแห้ง ถ้าหากว่าไหมนั้นยังขาวไม่พอหรือขาวไม่ได้ที่ก็เอาไปแช่น้ำด่างอีก นำไปต้มเหมือนกันกับครั้งที่แล้วก็นับว่าเป็นอันเสร็จวิธีการฟอกไหม นอกจากฟอกด้วยวิธีดังกล่าวแล้วชาวบ้านอาจจะใช้น้ำสบู่กับโซดาแอชมาผสมกันพอประมาณ โดยใช้น้ำสบู่

มากกว่าโซดาแอชนำมาเคี่ยวประมาณสัก 1-2 ชั่วโมง จึงนำเอาไหมลงไปต้มแล้วนำขึ้นมาซักน้ำให้สะอาด นำไปผึ่งให้แห้งน้ำถือว่าเสร็จวิธีการฟอกไหมอีกวิธีหนึ่ง

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2544 : 40) เขียนไว้ว่า เส้นไหมที่สาวออกมาได้จะนำไปทำเป็นใจไหมโดยอุปกรณ์กึ่งหรืออีก ทั้งนี้ไหมดังกล่าวจะมีลักษณะเส้นใยแข็งกระด้างต้องนำเส้นไหมมาฟอกให้เส้นนุ่มเรียกว่า ค่องไหม โดยนำมาต้มฟอกด้วยด่างเพื่อชะล้างของเส้นไหมเดิมออก น้ำด่างดังกล่าวได้จากวัชพรรณชาติ เช่น ต้นกล้วย เปลือกถั่ว ก้านตาล ผักโขมหนาม ต้นดงไถ่ น้อย โดยนำพืชเหล่านี้มาสับเป็นท่อน ๆ ตากให้แห้ง เผาจนได้จี๊เอ้ากรองจนได้น้ำใส ๆ ใช้เป็นน้ำด่างสำหรับฟอก ทั้งนี้การฟอกไหมจะทำโดยผูกร้อยเช็ดไหมด้วยใบสับปะรดที่เลาะเอาหนามออกแล้ว ชุบไหมกับน้ำด่างที่เตรียมไว้จนทั่วนำไปต้ม แล้วหมั่นสังเกตถ้าเส้นไหมขาวขึ้นหรือจับดูไม่ลื่นมือจึงนำออกมาตากแห้ง เส้นไหมที่ฟอกแล้วจะอ่อนตัวลง เส้นนุ่มเก็บปมปมจากเส้นไหมได้ง่าย จากนั้นนำมาทากักเพื่อทำให้เส้นไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวกันตลอด และย้อมสีแล้วนำไปทอเป็นผืนผ้าตามที่ต้องการ

ภูมิปัญญาการฟอกไหมในอดีต วิธีการฟอกไหมของชาวบ้านใช้น้ำด่างมาฟอก จากการวิจัย พบว่า การฟอกเส้นไหมของชาวบ้านห้วยหลิม จะใช้น้ำด่างหรือน้ำจี๊เอ้าจากพรรณชาติ เช่น เปลือกถั่วแห้ง กาบหรือใบของต้นกล้วยแห้ง ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นสารสำหรับฟอกไหม นำพืชชนิดใดชนิดหนึ่งมาหั่นฝานให้บางตากแดดให้แห้ง แล้วเอาไปเผาจนกระทั่งเป็นเถ้า จากนั้นจึงนำเถ้าไปแช่น้ำตั้งทิ้งไว้ให้เย็น กรองเฉพาะน้ำใส ๆ ที่เรียกว่าน้ำด่าง แล้วจึงเอาไหมดิบที่จะฟอกลงไปแช่น้ำด่างต้มทิ้งไว้ประมาณ 20-30 นาที

ภูมิปัญญาการฟอกไหมในปัจจุบัน เนื่องด้วยวัตถุดิบธรรมชาติที่ใช้ในการฟอกขาวไหมหายาก และมีหลายขั้นตอน สารเคมีจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในขั้นตอนการฟอกขาวไหม ทำให้ภูมิปัญญาในการฟอกไหมจากธรรมชาติถูกทอดทิ้งไป ชาวบ้านได้หันมาใช้สารเคมีในการฟอกขาวไหมแทน เพราะสารเคมีสามารถหาซื้อได้ง่าย ใช้งานสะดวก ใช้ฟอกไหมได้ในปริมาณมาก ๆ กลุ่มทอผ้าไหมจึงพากันพึ่งสารเคมีสำหรับฟอกขาวไหม ซึ่งอาจไม่ทันได้คำนึงถึงผลเสียหายที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและอันตรายจากสารเคมี เมื่อคัดเลือกแยกขนาดเส้นไหมได้ตามที่ต้องการ ขั้นตอนต่อไปเป็นการนำเส้นไหมฟอกขาว เพราะว่าเส้นไหมที่ซื้อมาจากพ่อค้าคนกลาง กลุ่มเครือข่ายหรือโรงงานเป็นเส้นไหมดิบมีกาวติดอยู่ สีของเส้นไหมไม่สม่ำเสมอ ต้องมาฟอกขาวไหมออกเพื่อขจัดกาวไหมและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ที่ติดมากับเส้นไหมออกก่อน ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการฟอกขาวไหม จึงต้องอาศัยความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ โดยนำเส้นไหมไปแช่น้ำที่เตรียมไว้เพื่อเป็นการทำความสะอาดขั้นแรก นำหม้อที่เตรียมไว้ใส่น้ำไว้พอประมาณตั้งไฟ จากนั้นนำด่างฟอกขาว 1/2 กิโลกรัม กากสับ 1/2 กิโลกรัม ต่อเส้นไหม 10 กิโลกรัม ผสมลงในหม้อ

ที่ต้ม ต้มน้ำให้อุ่นก่อนนำเส้นไหมดิบลงหม้อที่ตั้งไฟ ระวังถ้าน้ำร้อนเกินไปจะทำให้เส้นไหมยุ่งพันกัน ถ้าน้ำเย็นเกินไปกาวไหมจะหลุดออกช้า และนำเส้นไหมที่แช่น้ำไว้ ยกขึ้นมาบิดน้ำออกให้หมาด ต้องอาศัยความชำนาญ การสังเกตอุณหภูมิของน้ำว่าเหมาะสมแล้วจึงนำเส้นไหมลงต้มในหม้อน้ำค้างที่ตั้งไฟต้มเส้นไหมและกลับเส้นไหมไปมา กาวไหมจะค่อย ๆ หลุด เมื่อกาวไหมหลุดก็ปล่อยให้เส้นไหมเดือดถ้ากาวไหมหลุดออกแล้วถึงน้ำจะเดือดเส้นไหมก็จะไม่ยุ่งพันกัน แช่ต้มไว้ประมาณ 20-30 นาทีไม่ให้เกินเพราะจะทำให้เส้นไหมเปื่อย ยกเส้นไหมที่ต้มพอกกาวแล้วขึ้นจากหม้อ นำไปแช่ในน้ำเย็นที่เตรียมไว้ในอ่างกลับเส้นไหมไปมาล้างให้สะอาด เพื่อทำให้กาวไหมและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ละลายตัวและหลุดออกจากเส้นไหม เส้นไหมดิบที่ผ่านกรรมวิธีการพอกเรียบร้อยแล้วจะมีความสะอาดไม่มีกลิ่นเหม็น เส้นไหมมีความอ่อนนุ่ม และมีความเป็นเงาสวยงาม เมื่อนำไปย้อมสีซึ่งเป็นขั้นตอนต่อไปจะทำให้สีที่ย้อมติดเส้นไหมได้ง่ายและสม่ำเสมอ

3. ภูมิปัญญาในการย้อมสี

การย้อมสีไหม เป็นกระบวนการที่ทำต่อจากการพอกกาวไหม เพื่อให้เส้นไหมมีสีต่าง ๆ ตามความต้องการ สามารถนำไปทอเป็นผ้าไหมได้หลายสีงดงาม เป็นที่ต้องการของตลาดการย้อมสีไหมมีการย้อมสีจากธรรมชาติและใช้สีสังเคราะห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2544 : 41-44) ระบุว่า เส้นใยที่ได้จากฝ้ายและไหมจะมีสีเดียวคือฝ้ายจะเป็นสีขาว ขณะที่ไหมจะมีสีเหลืองนวล ดังนั้นถ้าผู้ต้องการให้ผ้าทอมีสีสันสวยงามและมีลวดลายจะต้องนำเส้นใยฝ้ายและไหมไปย้อมสี ในอดีตการย้อมสีวัตถุดิบนิยมย้อมด้วยสีที่ได้จากธรรมชาติ โดยมากเป็นสีที่สกัดมาจากส่วนต่าง ๆ ของพืชที่หาได้ในท้องถิ่น ทั้งที่สกัดมาจากส่วนเปลือกของลำต้น แก่น ราก ลูกหรือผลและใบ รวมทั้งสีที่สกัดจากสัตว์ ได้แก่ ครั่ง เป็นต้น ซึ่งวิธีการย้อมดังกล่าวจะทำให้ได้สีหลัก ๆ เพียงไม่กี่สีเท่านั้น จึงทำให้ผ้าที่ทอในอดีตมีสีที่ไม่น่าเบื่อแปลกตา

วิบูลย์ ลีสุวรรณ(2530: 96) ระบุว่า การย้อมแบบพื้นบ้านมักจะเป็นวิธีแบบโบราณ โดยใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติ ซึ่งก็มีอยู่หลายชนิด อาทิ ขมิ้นชัน และ ใบสักใช้ย้อมเป็นสีกาเกี๋ แก่นขนุนและเปลือกเพกาใช้ย้อมเป็นสีกาเกี๋อมเขียว ดอกคำฝอยใช้ย้อมเป็นสีเหลือง แก่นข่อยป่าใช้ย้อมเป็นสีแดง รากและใบต้นครามย้อมเป็นสีครามหรือสีกรมท่า ผลมะเกลือใช้ย้อมเป็นสีดำ เป็นต้น

ภูมิปัญญาในการย้อมสีไหมในอดีต ชาวบ้านห้วยหลิมมีการย้อมไหมโดยใช้สีจากธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาพร้อมกับความรู้ในการผลิตเส้นไหม สีที่ใช้เป็นสีจาก

ธรรมชาติมีขั้นตอนที่ยุ่งยากต้องนำวัตถุดิบมาหั่น ทับ หรือสับ แล้วนำไปแช่น้ำ ดม หรือหมัก ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลาอันกว่าจะได้สีที่พร้อมจะย้อมเส้นไหมสีย้อมธรรมชาติที่ได้จากพืช เช่น เปลือกขนุน เปลือกนุ่น ต้นคราม สีย้อมที่ได้จากสัตว์ เช่น ครั่ง ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่หาได้จากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้สีที่ได้จากวัตถุดิบต่าง ๆ กัน ดังนี้

สีดำ ได้จาก เปลือกและผลมะเกลือ

สีแดง ได้จาก ครั่ง เพกา

สีเขียว ได้จาก ใบมะม่วง

สีเหลือง ได้จาก เปลือกต้นขนุน ใบหูกวาง

สีน้ำตาล ได้จาก ใบสะเต กากกาแฟ

สีชมพู ได้จาก ต้นยาง

สีน้ำเงิน ได้จาก คราม

การย้อมสีไหมโดยใช้สีธรรมชาติถือเป็นกระบวนการที่ทำให้เส้นไหมมีสีสันที่สวยงาม เกิดจากความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกของชาวบ้าน ทำให้รู้ว่าต้นไม้อะไรเมื่อนำมาต้มแล้วจะได้สีใด และได้มีการถ่ายทอดสืบต่อภูมิปัญญานี้สืบต่อกันมา

ภูมิปัญญาในการย้อมสีไหมในปัจจุบัน การย้อมสีไหมได้เปลี่ยนจากการใช้สีที่ได้จากธรรมชาติไปสู่การใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์ สีเคมีที่ใช้ย้อมมีขายในท้องตลาด มีเฉดสีให้เลือกมากมายและวิธีการย้อมก็ทำได้ง่ายไม่ยุ่งยาก ข้อดีของการย้อมด้วยสีธรรมชาติ คือ สีไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของชาวบ้าน ผู้ผลิตและผู้ที่ใช้สวมใส่ น้ำทิ้งจากการย้อมสีไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้เห็นคุณค่าและรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างคนย้อมสีกับต้นไม้ การย้อมสีธรรมชาติสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเป็นความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นตามประสบการณ์ และสามารถถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ปัจจุบันการย้อมสีผ้าไหมบ้านห้วยหลึมใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์ เนื่องจากการย้อมสีจากธรรมชาติต้องใช้ปริมาณของวัตถุดิบในการย้อมมาก ถ้าวัตถุดิบน้อยทำให้สีย้อมที่ได้ไม่เข้ม สีตามธรรมชาติหายากขึ้น สีย้อมธรรมชาติจะซีดจางง่ายและไม่มีความคงทน กว่าจะได้สีที่มีวิธีการหลายขั้นตอน คุณภาพของการย้อมสีธรรมชาติไม่สามารถควบคุมได้ และเนื่องจากการผลิตผ้าไหมในปัจจุบันต้องการความสะดวกรวดเร็ว เพราะเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายไม่ได้ผลิตเพื่อใช้เองสีสังเคราะห์จึงเข้ามาแทนที่สีย้อมจากธรรมชาติการย้อมสีไหมโดยใช้สีสังเคราะห์ ขั้นตอนการย้อมมีความสะดวกรวดเร็ว สีสดสวยไม่ซีดจาง และมีกรรมวิธีที่ไม่ยุ่งยากเหมือนการย้อมสีจากธรรมชาติ สีย้อมสังเคราะห์ที่ชาวบ้านใช้กันอยู่ในปัจจุบันซื้อจากร้านค้าในชุมชนและพ่อค้าคนกลาง ชาวบ้านได้มีการทดลองย้อมกันมานานแล้ว จึงจำได้ว่าสีไหนดี สีไหนไม่ดี สีไหนตก สีไหนไม่ตก มีการลอง

ผลิตองถูกและอาศัยความเชื่อใจกัน สีไหนยอมแล้วติดก็ก็จะจดจำและใช้กันต่อมาเรื่อย ๆ ชาวบ้านจะจำว่าสีอะไรใช้สียอมแล้วทำให้สีติดไหมดี สีไม่ต่าง สีไม่ตก เช่น กลุ่มผู้ทอผ้าไหม นิยมใช้สีของร้านไฟโรจน์ ร้านจันทร์เพ็ญ ร้านแม่บัวทอง ในจังหวัดร้อยเอ็ด และการสั่งซื้อจากพ่อค้าคนกลางหรือเครือข่ายโดยตรง และสียอมมีคุณภาพ สีติดเส้นไหมง่าย ยอมไหมแล้วสีไม่ตก กลุ่มทอผ้าไหมซื้อสีโดยเชื่อใจผู้ขายซึ่งมีความสัมพันธ์กันมายาวนาน

4. ภูมิปัญญาในการเตรียมเส้นไหม

กระบวนการเตรียมเส้นไหม เป็นกรรมวิธีเตรียมเส้นไหมหลังจากการย้อมสีแล้วให้พร้อมสำหรับการทอผ้า เนื่องจากการทอผ้าไหมนั้นอาศัยการทำให้เส้นไหมสองกลุ่มจัดกัน เส้นไหมกลุ่มหนึ่งเรียกว่าเส้นยืน เส้นไหมอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่าเส้นพุ่ง

สร้างสี แก้วพิจิตร จากวิทยานิพนธ์เรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (2551:149) ระบุว่า การเตรียมเส้นไหม เริ่มจากการปั่นไหมกรอเส้นไหมไล่หลอด ชาวบ้านเรียกว่า การกรอไหมหรือบางท้องถิ่นเรียกว่าการกวักไหม การกรอเส้นไหมมีวัตถุประสงค์เพื่อแยกเส้นไหมที่ย้อมแห้งแล้วออกเป็นเส้น ๆ ไม่ให้ติดหรือพันกัน และเป็นการตรวจสอบเส้นไหมให้มีความเรียบร้อย ไม่ขาดภูมิปัญญาในการกรอไหม เป็นกรรมวิธีการกรอเส้นไหมจากใจไหมลงสู่กระบอ (หลอด) หรืออีก เพื่อนำไปปั่นไล่หลอดเตรียมไล่กระสวยหรือนำคันเครื่องทอสาวไหมเส้นยืน ในขั้นตอนนี้ผู้กรอเส้นไหม จะต้องกรอให้เส้นไหมเรียงกันเป็นระเบียบเรียบร้อยแน่นเสมอกัน เพื่อไม่ให้เส้นไหมยุ่งพันกัน

ภูมิปัญญาการเตรียมเส้นไหมในอดีต เมื่อชาวบ้านย้อมสีเส้นไหมเรียบร้อยแล้ว ก่อนจะเริ่มทอผ้าต้องเตรียมเส้นไหมให้มีความพร้อมทั้งไหมเส้นยืน (เครือ) และไหมเส้นพุ่ง ซึ่งมีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการเตรียมเส้นไหม โดยเริ่มจากการปั่นไหมกรอเส้นไหมไล่หลอด ชาวบ้านเรียกว่า การกรอไหมหรือบางท้องถิ่นเรียกว่าการกวักไหม การกรอเส้นไหมมีวัตถุประสงค์เพื่อแยกเส้นไหมที่ย้อมแห้งแล้วออกเป็นเส้น ๆ ไม่ให้ติดหรือพันกัน และเป็นการตรวจสอบเส้นไหมให้มีความเรียบร้อย ไม่ขาดภูมิปัญญาในการกรอไหม เป็นกรรมวิธีการกรอเส้นไหมจากใจไหมลงสู่กระบอ (หลอด) หรืออีกเพื่อนำไปปั่นไล่หลอดเตรียมไล่กระสวยหรือนำคันเครื่องทอสาวไหมเส้นยืน ในขั้นตอนนี้ผู้กรอเส้นไหม จะต้องกรอให้เส้นไหมเรียงกันเป็นระเบียบเรียบร้อยแน่นเสมอกัน เพื่อไม่ให้เส้นไหมยุ่งพันกัน

ภูมิปัญญาการเตรียมเส้นไหมในปัจจุบัน การกรอไหมหรือการกวักไหมก็ยังคงทำเหมือนในอดีต ชาวบ้านผู้กรอไหมต้องกรอไหมให้เรียงกันเป็นระเบียบและให้อยู่ในหลอด

ให้เท่า ๆ กันเพื่อให้เส้นไหมถึงในขณะที่กรอไหมผู้กรอไหมจะต้องตรวจเส้นไหม ว่าเส้นไหมมีสีสม่ำเสมอ เส้นไหมขาด หรือมีขี้ไหมติดอยู่หรือไม่ ถ้ามีก็จะดึงออก ในการดึงขี้ไหมต้องระวังอย่าทำให้เส้นไหมขาดเพราะจะเกิดรอยต่อเวลาทอเป็นผืนผ้าทำให้ผืนผ้าไม่สวย ต้องให้เส้นไหมเรียบสม่ำเสมอ ซึ่งการตรวจคุณภาพของเส้นไหมต้องดูด้วยตาเปล่าและสัมผัสด้วยมือ ผู้กรอไหมจะทราบถึงคุณภาพของเส้นไหมที่กรอในแต่ละครั้งของการ紡ซื้อว่าเส้นไหมมีคุณภาพมากน้อยเพียงใด ถ้าเส้นไหมมีคุณภาพดีจะกรอได้ง่ายเส้นไหมเรียบสม่ำเสมอ จะไม่มีขี้ไหมปนอยู่มาก เส้นไหมจะไม่ขาด

5. ภูมิปัญญาในการทำลวดลาย

การทำลวดลายผ้าไหมด้วยวิธีฝ้ายมัดหมี่ นับเป็นงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่งแต่ละขั้นตอนในการทำ เหตุที่เรียกว่า “มัดหมี่” เนื่องจากการนำเส้นฝ้ายหรือเส้นไหมมามัดข้อมสี่ ทำให้ผ้าเกิดลวดลายต่าง ๆ ใช้วิธีกันสีข้อมด้วยการใช้เชือกกล้วย หรือ เชือกพลาสติกผูกมัดเส้นฝ้าย หรือไหม เพื่อมิให้สีข้อมซึมส่วนที่มัดไว้ การมัดลายหมี่จึงนับเป็นหัวใจสำคัญที่ผู้มัดจะต้องมีความชำนาญอย่างมาก ลายผ้าจึงออกมาได้อย่างงดงาม และ ไม่คลาดเคลื่อนไปจากแบบที่ต้องการ ชนิดา ตั้งถาวรกุล (2541:บทคัดย่อ) กล่าวถึง ที่ลวดลายของผ้าที่ปรากฏบนผืนผ้า เป็นความยิ่งใหญ่แห่งสีสันที่สืบทอดโดยผู้หญิง ด้วยเหตุผลนี้ลวดลายของผ้าจึงเป็นคลังความรู้ของผู้หญิงอีสาน และเป็นพฤติกรรมขั้นสูงสุดของเพศหญิง ซึ่งความรู้และพฤติกรรมการถ่ายทอดจะนำผู้หญิงไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมีคุณค่าของสังคม

ลวดลายและสัญลักษณ์ในผ้าไทยมีมากมายบางลายก็มีชื่อเรียกสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน บางชื่อก็เป็นภาษาถิ่น ไม่เป็นที่เข้าใจของคนในภาคอื่นๆ บางลายก็มีชื่อที่เรียกกันมาโดยไม่รู้ประวัติ รวมถึงบางลายก็มีการคิดค้นใหม่ จึงได้ชื่อใหม่ๆ นอกจากนี้บางลายก็เรียกชื่อตามศิลปะจิตรกรรมฝาผนังและสถาปัตยกรรม หรือบางทีก็มีกล่าวถึงในตำนานพื้นบ้านและวรรณคดี เป็นต้น บางลวดลายก็เป็นคติร่วมกับความเชื่อสากล และปรากฏอยู่ในศิลปะของหลายชาติ เช่น ลายขอ หรือลายก้นหอย ซึ่งนับว่าเป็นลายเก่าแก่โบราณของหลายๆประเทศทั่วโลก

ลวดลายที่ปรากฏขึ้นบนผืนผ้ามีมากมาย ลวดลายส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เช่น ลวดลายเลียนแบบรูปสัตว์ พานบายศรี ต้นไม้ ลวดลายที่เกิดขึ้นมักเป็นลวดลายที่จดจำ หรือได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา ดังนั้นลวดลายของผ้าไหมจึงเกิดจากฝีมือและภูมิปัญญาอย่างแท้จริง จากการวิจัยพบว่า

ภูมิปัญญาการทำลวดลายผ้าไหมในอดีต จังหวัดร้อยเอ็ด เคยมีคำขวัญประจำจังหวัดว่า “ผ้าไหมชั้นดี...” คำขวัญบ่งบอกถึงจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่มี

คุณภาพดี แสดงให้เห็นว่าจังหวัดร้อยเอ็ดมีผู้มีความชำนาญและมีฝีมือในการทอผ้าไหมเป็นอย่างดี จึงเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ด การออกแบบลวดลายผ้าไหมร้อยเอ็ดที่เป็นเอกลักษณ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543:66) ระบุว่าลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลายดั้งเดิม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ ลาย ดินแฉว ลายหมี่ตาข่าย ลายต้นสน ลายหมี่คัน ลายขอ ลายประตูลอย ลายดอกแก้ว ลายบันได ลาย บุญกฐิน ส่วนลายประยุกต์ได้แก่ ลายอกนก ลายตะเกาหลงขอ ลายใบไม้ ลายดินเสือ ลายน้า สอง ลายนกยูง ลายปักจับตัดแปลง ลายจับวงยัดไส้ ลายประตูลอย ลายเกล็ดเต่า เป็นต้น ลวดลายที่เกิดขึ้นเป็นลวดลายที่จดจำหรือได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษสืบต่อกัน มา ดังนั้นลวดลายของผ้าไหมจึงเกิดจากฝีมือ ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของช่างมัดหมี่ ที่จะจดจำและมีจินตนาการออกแบบลวดลายได้อย่างซับซ้อนหลากหลาย ประณีตและงดงาม

ภูมิปัญญาการทำลวดลายผ้าไหมในปัจจุบัน จังหวัดร้อยเอ็ดได้เปลี่ยนคำใน วรรคที่ว่า “ผ้าไหมชั้นดี มาเป็น ผ้าไหมสาเกต” เนื่องจากเมื่อปี พ.ศ.2544 มีการคัดเลือกลวดลาย ผ้าไหมสาเกต จากการนำลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณ จำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายหมากจับ ลาย นาคน้อย ลายโคมเจ็ด ลายทองเอี้ย และลายคำพา ใช้ทอลวดลายสลับกันทั้งผืน ลวดลายผ้าไหม สาเกตทั้ง 5 ลาย เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความเชื่อ ความผูกพัน กับพุทธศาสนา รวมทั้งการเกษตรกรรม

กลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม มีความชำนาญและมีชื่อเสียงในการผลิตผ้า ไหมมัดหมี่และการทอไหมมัดหมี่มาตั้งแต่อดีต ผ้ามัดหมี่ เป็นกรรมวิธีในการย้อมสีอย่างหนึ่งที่มี การมัดเส้นไหมแล้วนำไปย้อมสี เพื่อให้ผ้าไหมเกิดลวดลายและสีสันทันที่มีความซับซ้อน ด้วยเหตุนี้ การทอผ้ามัดหมี่จึงเป็นที่รู้จักและยอมรับว่าเป็นผ้าทอที่ต้องอาศัยทักษะ ความสามารถสูง นอกจาก ทักษะและความสามารถการมัดหมี่แล้วจะต้องอาศัยเวลาในการทออีกด้วย ผู้ทอผ้ามัดหมี่จะต้องใช้ ความชำนาญและความประณีตเพราะการทอทุกครั้งจะต้องให้ลวดลายตรงกันตามลายเส้นพุ่งแต่ละ เส้น ถ้าลายไม่ตรงกันต้องขยับให้ถูกจังหวะของลาย ฉะนั้นการทอผ้ามัดหมี่จะต้องใช้ที่หรือลูกที่ใช้ มือพุ่งเท่านั้นจะทอด้วยก็กระตุกไม่ได้ ทั้งนี้เพราะเวลาขยับเส้นพุ่งให้ตรงจังหวะที่มัดเป็นลวดลาย ต้องใช้มือเท่านั้น

เครื่องมืออุปกรณ์การมัดหมี่

1. หลักคันหมี่หรือบางท้องถิ่นเรียกโฮ้งมัดหมี่ ใช้เตรียมไหมเส้นพุ่ง
2. มีดบางเล็ก หรือใบมีดโกนชนิดมีด้าม
3. เชือกหรือฟาง (สมัยก่อนให้กาบกล้วยแห้ง)

ขั้นตอนการมัดหมี่

1. นำเส้นไหมเตรียมไว้แล้วมาคั่นกับหลักคั่นหมี่หรือโสังมัดหมี่ แยกลำโดยนับจำนวนเส้นไหมที่คั่นเป็นลำจะคั่นกี่ลำขึ้นอยู่กับลวดลาย
2. ใช้เชือกฟางที่ชวยตามความยาวให้เป็นเส้นเล็ก ๆ มัดลำหมี่แต่ละลำไปตามแบบลายหมี่ ส่วนของไหมที่ถูกเชือกฟางมัดนี้เวลานำไปย้อมสี สีอื่นจะไม่สามารถเข้าไปในส่วนที่มัดนั้นได้ จะคงสีไว้ตามเดิม และส่วนที่ไม่ถูกมัดจะมีสีตามที่ย้อม ถ้ามัดหมี่และย้อมสีสลับกันหลายครั้งจะทำให้ผ้าไหมมีหลายสี

ภาพที่ 4.1 การมัดหมี่

ที่มา : สร้างสี แก้วพิจิตร (2551 : 163)

จากภาพที่ 4.1 ขั้นตอนการมัดหมี่ โดยการนำเส้นไหมเตรียมไว้แล้วมาคั่นกับหลักคั่นหมี่หรือโสังมัดหมี่ แยกลำโดยนับจำนวนเส้นไหมที่คั่นเป็นลำจะคั่นกี่ลำขึ้นอยู่กับลวดลาย แล้วใช้เชือกฟางที่ชวยเล็ก ๆ มัดลำหมี่แต่ละลำไปตามแบบลายหมี่ ส่วนของไหมที่ถูกเชือกฟางมัดนี้เวลานำไปย้อมสี สีอื่นจะไม่สามารถเข้าไปในส่วนที่มัดนั้นได้ จะคงสีไว้ตามเดิม และส่วนที่ไม่ถูกมัดจะมีสีตามที่ย้อม ถ้ามัดหมี่และย้อมสีสลับกันหลายครั้งจะทำให้ผ้าไหมมีหลายสี

3. นำไหมที่ผ่านการมัดหมี่ไปย้อมสี โดยใช้สีย้อมที่มีคุณภาพดี ถ้าหากต้องการผ้าหลายสีก็เพิ่มสี เมื่อย้อมหมี่ด้วยสีแรกเรียบร้อยแล้ว ต้องการเพิ่มลายก็ใช้เชือกฟางที่ชวยเล็ก ๆ พันลำหมี่ตรงส่วนที่ยังไม่ถูกมัดตามลายของหมี่ ต้องพันให้เชือกแน่นที่สุดและหลาย ๆ รอบ นำหมี่ไปล้างน้ำเดือดบริเวณที่ไม่ถูกมัดเพื่อให้สีเก่าหลุดออก นำไปย้อมเป็นสีอื่นอีกครั้งตามต้องการหมี่ส่วนที่มัดไว้จะคงสีตามเดิม ส่วนที่ไม่ถูกมัดหรือพันไว้จะเป็นสีใหม่ บางครั้งการย้อมครั้งใหม่ไม่ต้องนำไปล้างออกก็ได้ ใช้สีอื่นย้อมทับได้เลย เช่น ย้อมสีฟ้าหรือสีน้ำเงินแล้ว ต้องการให้ผ้าไหมเป็นสีเขียว ต้องใช้สีเหลืองย้อมทับอีกทีหนึ่ง

4. แก้วหมีคือการแกะเชือกฟางที่ใช้มัดลำหมีแต่ละลำออกให้หมดโดยใช้มีดบางเล็ก ๆ หรือใบมีดโกนชนิดมีด้าม การ แก้วหมี จะต้องทำอย่างระมัดระวังอย่าให้มีดถูกเส้นไหมขาด หมีที่ แก้วเชือกฟางออกหมดแล้ว จะเห็นลายหมีที่สวยงามและชัดเจน

5. การกวักหมี โดยใช้อุปกรณ์ในการกวักเหมือนกับการกรอไหมหรือ กวักไหม นำหมีที่ แก้วเรียบร้อยแล้วใส่ลงในกล่องและกวักออกจนหมดปอยเหมือนการกวักไหมทุกประการ แต่จะต้องระมัดระวังอย่าให้เส้นไหมขาดตอน เพราะเมื่อนำไปทอแล้วจะไม่เป็นลายตามต้องการ เส้นไหมที่มัดหมีผ่านการย้อมสีและ แก้วเรียบร้อยแล้ว นำไหมมากวัก ซึ่งอุปกรณ์ในการกวักหมี เหมือนกับการกรอไหม โดยนำหมีที่ แก้วเรียบร้อยแล้วใส่ลงในกล่องและกวักออกจนหมดปอย ระมัดระวังอย่าให้เส้นไหมขาดตอน เพราะเมื่อนำไปทอแล้วจะไม่เป็นลายตามต้องการ

6. การปั่นไหมมัดหมี คือการนำเอาหมีที่กวักเรียบร้อยแล้วไปปั่น หรือ กรอใส่หลอด อัดหลอดทำด้วยต้นปอแห้งที่ลอกเปลือกแล้ว ปัจจุบันหลอดจะทำด้วยพลาสติกยาวประมาณ 2-3 นิ้ว โดยใช้ใน หมีหนึ่งปอยจะปั่นใส่หลอดได้ประมาณ 35-45 หลอด โดยปั่นกรอจะเรียงลำดับของหลอดไว้ตั้งแต่หลอดแรกจนถึงหลอดสุดท้ายสลัที่กันไม่ได้ นำหลอดแรกบรรจุใน กระสวยที่ทำด้วยไม้หรือพลาสติก นำไปทอขัดกับไหมเครือหรือไหมเส้นยืน ที่เตรียมไว้จนหมด จำนวนหลอดที่ปั่นไว้ฝ้ามัดหมีมีกรรมวิธีการทอผ้าที่ใช้เทคนิค การมัดและการย้อมสี เริ่มจากการนำ เส้นไหมมามัดบริเวณที่ต้องการ ตามลายมัดหมีเมื่อนำไปย้อมสีอื่นจะได้ไม่ติดสี เพียงซึมเข้า บางส่วนการย้อมจะเรียงลำดับจากสีอ่อนไปหาสีเข้ม จนครบตามลวดลายที่กำหนด หลังจากนั้นจึง นำไหมกรอเข้าหลอดตามลำดับลาย แล้วนำไปทอจะเกิดลวดลายบนผืนผ้าที่มีลักษณะลายเหลื่อมล้ำ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของมัดหมี การทอผ้าชนิดนี้จึงต้องอาศัยความชำนาญในการมัดย้อมและทอผ้า เป็นอย่างมากการมัดลายเต็มตัวหรือเต็มผืน ผู้มัดจะต้องมัดลายตามแบบหมีให้เต็มปอยหมี ถ้ามีความชำนาญแล้วผู้มัดหมีจะไม่ดูแบบลวดลาย ส่วนการมัดลายครึ่งท่อนหรือครึ่งผืน ผู้มัดหมีจะมัดเพียงครึ่งเดียวของปอยหมีเท่านั้น ปัจจุบันผ้าไหมสาเกตที่ทอในบ้านห้วยหล่มเป็นลวดลายแบบโบราณ จำนวน 5 ลาย ที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด

6. ภูมิปัญญาในการทอผ้าไหม

การทอผ้าไหมเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตผ้าไหม เป็นกระบวนการทอผ้าโดยอาศัยหลักการง่าย ๆ คือ จัดเส้นไหมสองแนวขัดประสานกันเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า โดยใช้เส้นด้าย 2 ชุด คือ “เส้นด้ายยืน” จะวิ่งไปตามความยาวผ้าอยู่ติดในเครื่องทอ หรือแกนม้วนด้ายยืน อีกชนิดหนึ่งคือ “เส้นด้ายพุ่ง” จะถูกกรอเข้ากระสวย เพื่อให้กระสวยเป็นตัวนำเส้นด้ายพุ่งสอดขัด

เส้นด้ายยืนเป็นมุมฉาก ทอกลับกันไปตลอดความยาวของผืนผ้า การสอดด้ายพุ่งแต่ละเส้นต้องสอดให้สุดถึงริมแต่ละด้าน แล้วจึงวกกลับมา จะทำให้เกิดริมผ้าเป็นเส้นตรงทั้งสองด้าน ส่วนลวดลายของผ้านั้น ขึ้นอยู่กับการวางลายผ้าของแต่ละท้องถิ่น

อุทิศ เมืองแวง จากหนังสือเหลียวหลั่งแลหน้าผ้าร้อยเอ็ด (2548:26) ระบุว่า การทอผ้าไหม ประกอบด้วยเส้นด้าย 2 ชุด คือ เส้นด้ายยืน จะวิ่งไปตามความยาวผ้าอยู่ติดในเครื่องทอหรือแกนม้วนด้ายยืน อีกชนิดหนึ่งคือ เส้นด้ายพุ่ง จะถูกกรอเข้ากระสวย เพื่อให้กระสวยเป็นตัวนำเส้นด้ายพุ่งสอดขัดเส้นด้ายยืนเป็นมุมฉาก

การทอผ้ามัดหมี่จะมีอยู่ทั่วไป 2 ลักษณะคือ

1. การทอผ้ามัดหมี่ 2 ตะกรอ เป็นลายขัณฑ์ธรรมดา ผ้าจะใช้ได้เพียงหน้าเดียว

2. การทอผ้ามัดหมี่ 3 ตะกรอ เป็นการทอผ้าลายสอง เนื้อผ้าจะแน่นสามารถใช้ผ้าได้ทั้ง 2 ด้าน โดยด้านหน้าจะให้สีสดใส และลวดลายชัดกว่าด้านใน

จากการวิจัยพบว่า

ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมในอดีต การทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม มีประวัติศาสตร์การทอผ้าไหมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน มีเอกลักษณ์เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่าง ๆ เป็นเทคนิคและความสามารถของแต่ละคน หลักใหญ่ของการทอผ้าก็คือ การนำเส้นไหมมาขัดกันให้เป็นลาย โดยวิ่งเส้นไหมกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่า เส้นยืน แล้วใช้ไหมอีกเส้นหนึ่ง เรียกว่า เส้นพุ่ง สอดตามขวางของเส้นยืน เมื่อสานขัดกันก็จะเกิดลวดลายต่าง ๆ ผ้าบางชนิดผู้ทอจะคิดหาวิธีสอดด้ายและสอดสีสลับกัน บางวิธีก็จะจับผูกและมัดแน่นเป็นช่วง ๆ หรืออาจจะยกไหมที่ทอเป็นระยะ ๆ ทำให้เกิดลวดลายสวยงาม ผู้ทอต้องสามารถจดจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ ถึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลาย แต่ก็สามารถนำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสม งดงาม แสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถของชาวชนบทเป็นอย่างดี ผ้าไหมทอมือจึงมีเทคนิคการทอและความสวยงามเป็นที่สุด นอกจากนี้ผ้าไหมทอมือของชาวบ้านมีรูปแบบลวดลายซึ่งสามารถบ่งชี้ถึงกลุ่มของคนไทยเชื้อสายต่าง ๆ ได้อีกด้วย

การทอผ้าเป็นการใช้หลักการทอผ้าเบื้องต้นที่นำเอาไหมเส้นยืนและไหมเส้นพุ่งมาขัดกันเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า โดยไหมเส้นพุ่งและเส้นยืนอาจเป็นไหมสีเดียวกัน หรือต่างสีกัน เช่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ในอดีตชาวบ้านนิยมการทอผ้าไหมสีพื้นหรือการทอผ้าลายขัดพื้นฐาน ซึ่งเป็นกรรมวิธีในการทอผ้าง่ายที่สุดในกระบวนการทอผ้าไหมทุกชนิด เพราะเป็นการทอผ้าลายขัดธรรมดาที่ใช้เขาหรือตะกอกเหยียบเพียงสองเขาหรือสองตะกอกเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะมีสีสันท่างกันก็ตาม

จะเป็นเส้นตารางต่างสี เป็นริ้วหรือเป็นตาหมากรุกก็สามารถทำได้ง่าย เพียงแต่สับหูกไหมเส้นยืนต่างสีหรือเอาไหมเส้นพุ่งสลับสีตามความต้องการ ผ้าที่ทอในแต่ละครั้งเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอผู้นั้นเอง การทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิมที่มีลวดลายส่วนใหญ่จะเป็นการผ้าไหมมัดหมี่ ลวดลายเก่าแก่ดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมา

ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมในปัจจุบัน กระบวนการผลิตผ้าไหมสาเกต กลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิมยังคงรักษาวิธีการในการผลิตผ้าไหมมีขั้นตอนการผลิตไม่แตกต่างไปจากอดีตมากนัก แต่เปลี่ยนแปลงไปบ้างในเรื่องของวัตถุดิบเช่น การมัดหมี่สมัยก่อนใช้เชือกกล้วยมัดหรือด้ายมัด ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้เชือกฟางมัด ซึ่งหาซื้อได้ง่ายและมีราคาถูก การย้อมสีไหมจากเดิมใช้แต่สีธรรมชาติเปลี่ยนมาใช้สารเคมีแทน กระบวนการผลิตผ้าไหมมีการดัดแปลงของเก่าให้เข้ากับบริบทของสังคม

เครื่องมือและขั้นตอนการทอผ้าไหมสาเกต มีดังนี้

1. เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า คือ กี่ทอผ้า กี่ทอผ้ามีขนาดใหญ่ ประกอบไปด้วยโครงกี่ ฝีม เขาคูหรือตะกอ ไม้ม้วนผ้าและหลักม้วนผ้า ไม้คานเหยียบสำหรับดึงเส้นไหมและตะกอลั่นลง ไม้สำหรับพาดนั่ง หัวม้วนไหมเส้นยืน คานแขวนกระสวย หลอดไหมเส้นพุ่ง ผึงขึงผ้าให้ตึง

2. ขั้นตอนวิธีการทอผ้า

2.1 การทอผ้าไหมจะประกอบไปด้วยไหม 2 ชุด คือ เส้นไหมยืน จะจึงไปตามความยาวผ้าอยู่ติดกับกี่และหัวม้วนไหมยืน ไหมอีกกลุ่มหนึ่งคือ เส้นไหมพุ่ง จะถูกกรอเข้ากระสวย เพื่อให้กระสวยเป็นตัวนำเส้นไหมพุ่งสอดขัดกับเส้นไหมยืนเป็นมุมฉากถ้าไหมเส้นใหญ่ที่เป็นเส้นพุ่งทอออกมาแล้ว ไหม 1 กิโลกรัมจะทอได้ประมาณ 7 หลา ถ้าไหมเส้นเล็ก 1 กิโลกรัม จะทอผ้าไหมได้ประมาณ 10 หลา

2.2 ขอบฝีมี่ร่องที่สามารถให้กระสวยวิ่งผ่านได้ ทอสลับกันไปตามความยาวของฝืนผ้า การสอดไหมพุ่งแต่ละเส้นต้องสอดให้สุดถึงริมแต่ละด้าน แล้วจึงวกกลับมาจะทำให้เกิดริมผ้าเป็นเส้นตรงทั้งสองด้าน การทอผ้าอาศัยแรงกระทบของผู้ทอผ้า

2.3 เชือกดิ่งที่มัดติดกับกระสวยสามารถดึงขึ้นลงเพื่อใช้บังคับให้กระสวยวิ่งผ่านไหมยืนให้พุ่งกลับไปมาได้ตามร่องของกลางกระสวย

2.4 มีแกนหมุนที่สามารถม้วนเก็บผ้าไหมไว้ได้เป็นจำนวนมาก

มาตรฐานและเอกลักษณ์ในการทอ จะต้องปฏิบัติดังนี้

ลวดลายการทอนั้นทำตามข้อตกลงการทอผ้าไหมสาเกตทุกประการ เพื่อรักษาความเป็นมาตรฐานและเอกลักษณ์ให้เป็นหนึ่งเดียว ดังนี้

1. การทอจะต้องทอด้วยฟืม 42 เป็นอย่างต่ำ
2. ขนาดเส้นไหม
 - ไหมทางยืน (เส้นยืน) ใช้ไหมรัง 4
 - ไหมทางด้า(เส้นพุ่ง) ให้ใช้ไหมรัง 6
3. ลายนาคน้อยให้มีจำนวน 12 ตัว/ผ้าทางขวางของหน้าผ้า 1 เมตร จากฟืม 42
4. การเริ่มต้นลวดลายให้เริ่มจากลายโคมเจ็ด คองเอี้ย นาคน้อย ค้าเกา และหมากจับ ตามลำดับ
5. ลายพื้นให้มีช่องไฟเท่ากับลายหมี่
6. การใช้สีผ้าสาคะสามารถทอได้หลากหลายสีเพื่อให้เหมาะกับการนำไปใช้งานซึ่งจะทำให้ตลาดกว้างยิ่งขึ้น แต่สีที่ถือเป็นสีหลักคือสีดอกอินทนิล
7. ช่องไฟของลายหมี่ควรทอด้วยเส้นไหมประมาณ 28 เส้น

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับความเป็นมาของภูมิปัญญาการทอผ้า

ไหมสาเกต

ความเป็นมาของผ้าไหมสาเกต

จากการสัมภาษณ์นางอำพร ทองธิดา บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 9 ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2553 ประธานกลุ่มผู้ทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของผ้าไหมสาเกต ไว้ว่า ปี พ.ศ.2544 ได้รับการประสานงานจากพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ดให้เข้าร่วมประชุมกับทางจังหวัด เพื่อร่วมคัดเลือกลวดลายผ้ามัดหมี่โบราณร่วมกับผู้เชี่ยวชาญการทอผ้าไหมจากอำเภอต่างๆรวม 5 คน มาเป็นผ้าไหมลายสาเกต ลวดลายผ้าไหมประจำจังหวัดร้อยเอ็ด ตนเองได้คัดเลือกและออกแบบลายหมากจับ(ลายหญาเจ้าชู) 1 ใน 5 ของลวดลายผ้าไหมสาเกต เพราะเห็นว่าลวดลายละเอียด สวยงามแฝงไว้ด้วยความหมาย

ในการสัมภาษณ์ นายบุญเลิศ ทองสุข บ้านเลขที่ 169 หมู่ที่ 9 ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2553 ผู้รู้ของบ้านห้วยหลิม ได้เล่าถึงความเป็นมาของผ้าไหมสาเกตว่า อดีตเกษตรจังหวัดร้อยเอ็ด ท่านไพโรจน์ วิทยาขาว และตนเองได้เคยหาถักกันว่าร้อยเอ็ดเป็นเมืองที่ทอผ้าไหมที่สวยงามและมีลวดลายที่หลากหลาย แต่ยังไม่มีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เลย ควรจะคิดลวดลายผ้าไหมที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ดให้เหมือนกับจังหวัดอื่นๆบ้าง เมื่อปี 2544 อดีต ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ท่านผู้ว่าฯ

ประสงค์ศักดิ์ บุญเดช ได้ขับรถผ่านประตูเมืองสาเกต และประทับใจชื่อนี้เป็นอย่างมากและเมื่อท่านเข้าประชุมร่วมกับแกนนำพิจารณาผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 6-7 กันยายน 2544 ณ โรงแรมเพชรรัชต์การ์เด็น ซึ่งจัดโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดร้อยเอ็ด นายไพโรวาส วิทยาขาว เกษตรจังหวัดและแกนนำที่เป็นผู้ที่มีความชำนาญด้านผ้าไหม ลายผ้าไหมที่นำมาคัดเลือกมีมากกว่า 20 ลาย ที่ประชุมคัดเลือกเหลือเพียง 5 ลาย ได้แก่ ลายนาคน้อย โคมเจ็ดทองเอี้ย หมาจับ และ คำเถา ให้ชื่อผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ว่า “ศรีสาเกต” ศรี คือชื่อของภรรยา ท่านผู้ว่าฯ ส่วนคำว่า “สาเกต” มาจากชื่อประตูเมืองที่มีชื่อว่าสาเกตนคร แต่สุดท้ายมีมติเลือกชื่อผ้าที่เป็นเอกลักษณ์เหลือเพียงคำว่า “ผ้าสาเกต” โดยมีสีม่วงอมชมพูซึ่งเป็นสีของดอกอินทนิลบกหรือต้นเปื้อย ซึ่งเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดร้อยเอ็ดจึงใช้ชื่อนี้สืบมาจนถึงปัจจุบัน

สรุปความเป็นมาของการทอผ้าไหมสาเกต มีดังนี้

ก. ความเป็นมาของการทอผ้าไหม

การทอผ้าไหมในประเทศไทย ได้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2444 และในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ส่งเสริมการเลี้ยงไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างจริงจัง ปัจจุบันนับโชคอันประเสริฐอย่างหนึ่งสำหรับผ้าพื้นเมืองของไทยที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงตั้งมูลนิธิศิลปาชีพ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ขึ้นเพื่อส่งเสริมการทอผ้าของชาวบ้านในชนบท รวมทั้งทรงส่งเสริมเผยแพร่ ลวดลายที่ชาวบ้านได้สืบทอดกันมาแต่โบราณ ทำการอนุรักษ์ตัวอย่างลวดลายนั้นไว้เพื่อศึกษาสืบทอดต่อไป

ข. ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมสาเกต

ในปี พ.ศ. 2544 จังหวัดร้อยเอ็ดได้มีการคัดเลือกและประดิษฐ์คิดลวดลายผ้าไหมที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดที่ไม่เหมือนผ้าไหมจากจังหวัดอื่นๆ เนื่องจากการนำเอาลายผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายโบราณจำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายนาคน้อย โคมเจ็ดทองเอี้ย หมาจับ และ คำเถา มาทอสลับกันสีพื้นดั้งเดิมคือสีม่วงอมชมพู ซึ่งเป็นสีของดอกอินทนิลบกหรือต้นเปื้อย ซึ่งเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดร้อยเอ็ดและตั้งชื่อผ้าไหมตามชื่อเมืองร้อยเอ็ดในอดีตคือ “สาเกตนคร” และเรียกชื่อผ้าไหมสาเกตจนถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเกต

1. ภูมิปัญญาในการจัดหาเส้นไหม

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนางอำพร ทองธิดาร บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอกุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2553

ประธานกลุ่มทอผ้าไหมชุมชนบ้านห้วยหลิม ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาการหาเส้นใยไหม ไว้ว่า อดีตชาวบ้านห้วยหลิม มีการปลูกต้นหม่อนเพื่อใช้เลี้ยงหนอนไหมเพื่อจะใช้ทอผ้าไหม จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2521 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ทำให้ต้นหม่อนตายทั้งหมด ชาวบ้านจึงหยุดการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการสาวไหมของชาวบ้านหมดไป ปัจจุบันกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการทอผ้าไหมในบ้านห้วยหลิม หันมารับซื้อเส้นไหมจากแหล่งอื่น ๆ แทน โดยเส้นไหมสำเร็จซื้อจากบริษัทจุลไหมไทยจังหวัดเพชรบูรณ์ ในราคากิโลกรัมละ 1,200 - 1,400 บาท และซื้อเส้นไหมพันธุ์พื้นเมือง ราคากิโลกรัมละ 700 -900 บาท จากร้านจำหน่ายผ้าไหมในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และซื้อจากพ่อค้าคนกลางและกลุ่มเครือข่ายที่มีการติดต่อซื้อขายกันมานาน

จากการสัมภาษณ์นายไพรัตน์ ป้องคำสิงห์ กำนันตำบลมะบ้า บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2553 นายฤทธิ์ อัมพรทิพย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2553 นางละเวง ฤกษ์ใหญ่ บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 9 ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2553 แสดงความคิดเห็นไปในทางเดียวกันว่า เมื่อปี พ.ศ.2521 เกิดน้ำท่วมใหญ่ทำให้ต้นหม่อนที่ชาวบ้านปลูกไว้ตายหมด จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความท้อแท้จึงไม่มีครอบครัวใดปลูกต้นหม่อน และอุปสรรคปัจจุบันความเป็นอยู่ของชาวบ้านเป็นครอบครัวขยาย เมื่อลูกๆมีครอบครัวก็ใช้พื้นที่ที่เคยปลูกต้นหม่อนปลูกบ้านสร้างเรือนทำให้มีพื้นที่ในการปลูกต้นหม่อนน้อยลง จึงหันไปซื้อเส้นไหมจากภายนอกชุมชนมาทอผ้าไหมแทนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง

สรุปภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเหตุ มีดังนี้

1. ภูมิปัญญาในการจัดหาเส้นใยไหม

ภูมิปัญญาในอดีตชาวบ้านมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง แต่เนื่องจากประสบปัญหาจากการเกิดอุทกภัย ทำให้ต้นหม่อนตายหมด ประกอบกับไม่มีพื้นที่เพียงพอ

- ภูมิปัญญาในปัจจุบัน ได้มีการจัดซื้อเส้นใยไหมจากภายนอกชุมชน แหล่งซื้อเส้นใยไหมหลัก คือซื้อจากบริษัทจุลไหมไทย จังหวัดเพชรบูรณ์ ในราคากิโลกรัมละ 1,200 - 1,400 บาท และซื้อเส้นใยไหมพันธุ์พื้นเมือง กิโลกรัมละ 700-900 บาท จากร้านจำหน่ายผ้าไหมในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และซื้อจากพ่อค้าคนกลางและกลุ่มเครือข่ายที่มีการติดต่อซื้อขายกันมานาน เพื่อความสะดวก และลดขั้นตอนในการผลิตเส้นใยไหม เป็นการประหยัดเวลา ผู้คัดเลือกเส้นไหมจะต้องอาศัยความชำนาญในการสังเกตคัดเลือก โดยเลือกเส้นไหมที่มีคุณภาพดี เส้นไหม

สม่ำเสมอ ไม่เปราะขาดง่าย ไม่เปื่อย และต้องมีการแสวงหาแหล่งวัตถุดิบอื่น เพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีคุณภาพดีราคาถูกลง เพื่อลดต้นทุนในการผลิต โดยคำนึงถึงคุณภาพได้มาตรฐาน

2. ภูมิปัญญาในการฟอกไหม

จากการสัมภาษณ์นาง จันทรรักษ์ ปัญญาสาร บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบล มะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาในการฟอกไหม ไว้ว่า เดิมนั้นการฟอกเส้นไหมของชาวบ้านห้วยหลิม จะใช้น้ำค้างหรือน้ำจืดจากธรรมชาติ เช่น เปลือกนุ่นแห้ง กาบหรือใบของต้นกล้วยแห้ง ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นสารสำหรับฟอกไหม นำพืชชนิดใดชนิดหนึ่งมาหั่นฝานให้บางตากแดดให้แห้งแล้วเอาไปเผาจนกระทั่งเป็นเถ้า จากนั้นจึงนำไปแช่น้ำค้างทิ้งไว้ให้นอนก้นกรองเฉพาะน้ำใสๆ ที่เรียกว่าน้ำค้าง แล้วจึงเอาไหมดิบที่จะฟอกลงไปแช่น้ำค้างต้มทิ้งไว้ประมาณ 20-30 นาที แต่เนื่องด้วยวัตถุดิบธรรมชาติที่ใช้ในการฟอกไหมหายาก และมีหลายขั้นตอน ชาวบ้านได้หันมาใช้สารเคมีในการฟอกไหมแทน เพราะสารเคมีสามารถหาซื้อได้ง่าย ใช้งานสะดวก ใช้ฟอกไหมได้ในปริมาณมาก ๆ

จากการสัมภาษณ์นางอรุณ แผลงฤทธิ์ บ้านเลขที่ 80 หมู่ที่ 10 บ้านห้วยหลิม ตำบล มะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาในการฟอกไหม ไว้ว่า เส้นไหมที่ซื้อมายังไม่สามารถนำไปใช้ได้ทันที ต้องทำให้เส้นไหมดิบไปฟอกขาวไหมออกให้หมด เพื่อให้เส้นใยไหมอ่อนตัวลงและลดความแข็งกระด้างด้วยน้ำด่าง(ภาษาล้านนา)หรือน้ำค้าง ที่ได้จากน้ำจืดหรือผักหมั่นหนาม(ผักโขมหนาม)ซึ่งผ่านการเผาให้เป็นจืดแล้ว แล้วอัดลงในหม้อดินที่เจาะรูเล็กๆ ไว้ได้หม้อดิน(สั่งทำพิเศษ) จากนั้นรดน้ำลงบนจี๊ด น้ำที่ผ่านลงไปใต้หม้อซึ่งรองไว้ จะเรียกว่าน้ำด่าง(น้ำค้าง) หากขาวไหมออกไม่หมดเมื่อนำไปย้อมสี สีอาจติดเส้นไหมไม่สม่ำเสมอทำให้ผ้าไหมไม่สวยงาม

สรุปภูมิปัญญาในการฟอกไหม

- ภูมิปัญญาในอดีตชาวบ้านห้วยหลิม จะฟอกไหมด้วยการใช้น้ำค้างหรือน้ำจืดจากธรรมชาติ เช่นเปลือกนุ่นแห้ง กาบหรือใบของต้นกล้วยแห้ง ผักโขมหนาม แล้วจึงเอาไหมดิบที่จะฟอกลงไปแช่น้ำค้างต้มทิ้งไว้ประมาณ 20-30 นาที

- ภูมิปัญญาในปัจจุบันชาวบ้านห้วยหลิม ได้หันมาใช้สารเคมีในการฟอกไหมแทน เพราะสารเคมีสามารถหาซื้อได้ง่าย ใช้งานสะดวก ใช้ฟอกไหมได้ในปริมาณมาก ๆ ทำให้ ภูมิปัญญาในการฟอกไหมจากธรรมชาติถูกทอดทิ้ง วิธีการฟอกไหมนั้น ผู้ฟอกไหมจะนำเส้นไหมไปแช่น้ำที่เตรียมไว้เพื่อเป็นการทำความสะอาดขั้นแรก นำหม้อที่เตรียมไว้ใส่น้ำไว้พอประมาณตั้งไฟ จากนั้นนำด่างฟอกขาว 1/2 กิโลกรัม กากสับ 1/2 กิโลกรัม ต่อเส้นไหม 10

กิโลกรัม ผสมลงในหม้อที่ต้ม คั้นน้ำให้อุ่นก่อนนำเส้นไหมดิบลงหม้อที่ต้มน้ำร้อน เกล็นไปจะทำให้เส้นไหมยุ่งพันกัน ถ้าน้ำเย็นเกินไปกาวไหมจะหลุดออกช้า และนำเส้นไหมที่แช่น้ำไว้ ยกขึ้นมาบิดน้ำออกให้หมาด ต้องอาศัยความชำนาญ การสังเกตอุณหภูมิของน้ำว่าเหมาะสมแล้ว จึงนำเส้นไหมลงต้มในหม้อน้ำค้างที่ต้มน้ำเส้นไหมและกลับเส้นไหมไปมา กาวไหมจะค่อย ๆ หลุด เมื่อกาวไหมหลุดก็ปล่อยให้เส้นไหมเดือดถ้ากาวไหมหลุดออกแล้วถึงน้ำจะเดือดเส้นไหมก็จะไม่ยุ่งพันกัน แช่ต้มไว้ประมาณ 20-30 นาทีไม่ให้เกินเพราะจะทำให้เส้นไหมเปื่อย ยกเส้นไหมที่ต้มฟอก กาวแล้วขึ้นจากหม้อ นำไปแช่ในน้ำเย็นที่เตรียมไว้ในอ่างกลับเส้นไหมไปมาล้างให้สะอาด เพื่อทำให้กาวไหมและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ละลายตัวและหลุดออกจากเส้นไหม เส้นไหมดิบที่ผ่านกรรมวิธีการฟอกเรียบร้อยแล้วจะมีความสะอาดไม่มีกลิ่นเหม็น เส้นไหมมีความอ่อนนุ่ม และมีความเป็นเงาสวยงาม เมื่อนำไปย้อมสีซึ่งเป็นขั้นตอนต่อไปจะทำให้สีที่ย้อมติดเส้นไหมได้ง่ายและสม่ำเสมอ

3. ภูมิปัญญาในการย้อมสี

จากการสัมภาษณ์นางเสนา เวียงนนท์ บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาในการย้อมสีไหม ไว้ว่า ในอดีตการย้อมสีไหมจะใช้สีจากธรรมชาติ เช่น สีแดงได้จาก ครั่ง มะเกลือ ให้สีแดง ดอกอัญชันให้สีม่วงอ่อน เป็นต้น แต่ด้วยจากวัตถุดิบหายากขึ้น ซึ่งต้องใช้เวลานานกว่าจะมีผู้นำมาขาย ทำให้เสียเวลาไม่ทันต่อความต้องการ เมื่อมีผลิตภัณฑ์ย้อมไหมสำเร็จรูปมาขาย ทำให้สะดวกในการย้อมสีไหม จึงต้องหันมาใช้สีเคมีมาจนทุกวันนี้

จากการสัมภาษณ์นางถ้วน วรวุฒิ บ้านเลขที่ 89 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะปัว อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาในการย้อมสีไหม ไปในแนวทางเดียวกันว่า ในอดีตใช้สีย้อมไหมจากธรรมชาติ แต่ปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนมาใช้สีเคมีแทน เพราะสะดวกรวดเร็ว ให้สีสดใส สีไม่ตก ไม่ซีดเหมือนสีที่ได้จากธรรมชาติ และมีราคาถูกด้วย

สรุปภูมิปัญญาในการย้อมสี

- ภูมิปัญญาในอดีตชาวบ้านห้วยหลิมมีการย้อมไหมโดยใช้สีจากธรรมชาติ ซึ่งมีขั้นตอนที่ยุ่งยากต้องนำวัตถุดิบมาหั่น ทบ หรือสับ แล้วนำไปแช่น้ำ ต้ม หรือหมัก แต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลาานกว่าจะได้สีที่พร้อมจะย้อมเส้นไหมสีย้อมธรรมชาติที่ได้จากพืช เช่น เปลือกขนุน เปลือกขนุน ต้นคราม สีย้อมที่ได้จากสัตว์ เช่น ครั่ง ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่หาได้จากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้สีที่ได้จากวัตถุดิบต่าง ๆ กัน ดังนี้

สีดำ ได้จาก เปลือกและผลมะเกลือ

สีแดง ได้จาก ครั่ง เพกา

สีเขียว ได้จาก ใบมะม่วง

สีเหลือง ได้จาก เปลือกต้นขนุน ใบหูกวาง

สีน้ำตาล ได้จาก ใบสะเดา กากกาแฟ

สีชมพู ได้จาก ดินยาง

สีน้ำเงิน ได้จาก คราม

- ภูมิปัญญาในปัจจุบัน นิยมใช้สีสังเคราะห์ในการย้อมสีผ้าไหมสาเกต เพราะมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก สะดวกรวดเร็ว สีสดสวยดูดีไม่ซีดง่าย สีย้อมสังเคราะห์ที่ชาวบ้านใช้กันอยู่ในปัจจุบันซื้อจากร้านค้าในชุมชนและพ่อค้าคนกลาง ชาวบ้านได้มีการทดลองใช้ย้อมกันมานานแล้ว จึงจำได้ว่าสีไหนดี สีไหนไม่ดี สีไหนตก สีไหนไม่ตก มีการลองผิดลองถูกและอาศัยความเชื่อใจกัน สีไหนย้อมแล้วติดสีก็จะจดจำและใช้กันต่อมาเรื่อย ๆ กลุ่มผู้ทอผ้าไหม นิยมใช้สีของร้านไฟโรจน์ ร้านจันทร์เพ็ญ ร้านแม่บัวทอง ในจังหวัดร้อยเอ็ด และการสั่งซื้อจากพ่อค้าคนกลางหรือเครือข่ายโดยตรง และสีย้อมมีคุณภาพ สีติดเส้นไหมง่าย ย้อมไหมแล้วสีไม่ตก

4. ภูมิปัญญาในการเตรียมเส้นไหม

จากการสัมภาษณ์นางบุญเหลือ ขอบเดช บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 10 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเตรียมเส้นไหม ไว้ว่า ในกลุ่มผู้ทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม ได้แบ่งหน้าที่กันในการผลิตแต่ละขั้นตอน ตั้งแต่การจัดหาเส้นไหม จนกระทั่งถึงการทอผ้าไหมสาเกตสำเร็จเป็นผืนผ้า ในการเตรียมเส้นไหมเป็นกรรมวิธีการนำเส้นไหมที่ย้อมสีแห้งดีแล้วมาปั่นเก็บไว้ เพื่อที่จะแยกเส้นไหมให้ออกเป็นระเบียบไม่ให้ติดหรือพันกัน และเป็นการสำรวจความเรียบร้อยของเส้นไหมไม่ให้มีขี้ไหมติดอยู่ ทั้งไหมเส้นพุ่งและไหมเส้นยืน ในอดีตนั้นผู้ทอผ้าไหมเพียงคนเดียวจะต้องทำให้ครบกระบวนการ ทำให้ต้องใช้เวลามาก ในปัจจุบันจะให้สมาชิกในกลุ่ม ซึ่งถนัดและมีความชำนาญในการปั่นไหมแล้วนำไปกวักไหม(กรอไหมใส่หลอด) ซึ่งจะได้รับค่าแรงตามที่ตกลงกันไว้

จากการสัมภาษณ์นางสมปอง ศรีชัย บ้านเลขที่ 55 หมู่ที่ 10 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเตรียมเส้นไหม หลังจากมีการย้อมสีไหมเสร็จสิ้น จะต้องนำใจไหมมาใส่กองแล้วจึงกวักไหมจากนั้นก็ปั่นใส่หลอด ซึ่งวิธีการทั้งในอดีตและปัจจุบันทำเหมือนกัน เพียงแต่หลอดใส่ไหมนั้น

เปลี่ยนจากไม้มาใช้ท่อพีวีซีหรือหลอดพลาสติกสำเร็จแทน และหากปั่นไหมใส่หลอดจนเต็ม จะต้องร้อยใส่เชือกเรียงตามลำดับ เมื่อเวลาทอผ้าไหมลวดลายจะได้ต่อเนื่องกัน

สรุปภูมิปัญญาในการเตรียมเส้นไหม

- ภูมิปัญญาในอดีตในการเตรียมเส้นไหม คือการปั่นไหมกรอเส้นไหมใส่หลอด ชาวบ้านเรียกว่า การกวักไหม ภูมิปัญญาในการกรอไหม คือ กรอเส้นไหมจากใจไหมลงสู่กระบอก (หลอด) หรืออีก การกรอไหมจะต้องกรอให้เส้นไหมเรียงกันเป็นระเบียบเรียบร้อยแน่นเสมอกัน เพื่อให้ไม่ให้เส้นไหมยุ่งพันกัน

- ภูมิปัญญาการเตรียมเส้นไหมในปัจจุบัน การกรอไหมหรือการกวักไหมก็ยังคง ทำเหมือนในอดีต ชาวบ้านผู้กรอไหมต้องกรอไหมให้เรียงกันเป็นระเบียบและให้อยู่ในหลอดให้เท่า ๆ กันเพื่อให้เส้นไหมตึง ดึงจี๋ไหมต้องระวังอย่าทำให้เส้นไหมขาดเพราะจะเกิดรอยต่อเวลาทอเป็น ผืนผ้าจะทำให้ผืนผ้าไม่สวย เส้นไหมจะเรียบสม่ำเสมอต้องดูด้วยตาเปล่าและสัมผัสด้วยมือ เพื่อตรวจสอบคุณภาพของเส้นไหมที่กรอในแต่ละครั้ง

5. ภูมิปัญญาในการทำลวดลาย

จากการสัมภาษณ์นางอำพร ทองธิดาร บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาในการทำลวดลาย ไว้ว่า ลวดลายของผ้าไหมสาเกต ซึ่งเป็นผ้าที่มีลักษณะลายพิเศษ ที่ นำเอาผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณ จำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายโคมเจ็ด คองเอี้ย นาคน้อย คำภา และ หมากจับ มาไว้บนผืนผ้าไหมเดียวกัน ซึ่งลวดลายต่างๆต้องผ่านการมัดหมี่ก่อนที่จะนำไปย้อมสี ตามที่ต้องการ ผ้าสาเกต 1 ผืนจะประกอบไปด้วยผ้าสีพื้นและผ้าลายมัดหมี่ สำหรับสีพื้นนั้น สามารถย้อมสีได้เลย แต่ส่วนที่เป็นลวดลายต้องผ่านการมัดหมี่ก่อน ในอดีตเมื่อยังไม่มีผ้าไหมลาย สาเกต ก็ทอผ้าไหมลายต่างๆเช่น ลายดินแมว ลายหมี่ตาลัน ลายดินสน ลายหมี่คัน ลายขอ ลาย ประตูลัง ลายดอกแก้ว ลายบันได ลายบุญกฐิน ส่วนลายประยุกต์ ได้แก่ ลายอกนก ลายตะเกา หลงขอ ลายใบไม้ ลายดินเสือ ลายน้าสอง ลายนกยูง ลายปักจับดัดแปลง ลายจับวงขัดไล่ ลาย ประตูลงส์ ลายเกล็ดเต่า ฯลฯ ปัจจุบันเมื่อมีผ้าไหมสาเกตนอกจากผลิตลวดลายสาเกต แล้วลาย อื่นๆก็ยังผลิตลวดลายเหมือนเดิม ลวดลายนั้นจะมัดหมี่จากลายโคมเจ็ด คองเอี้ย นาคน้อย คำภา และหมากจับตามลำดับ โดยใช้ฟางเป็นอุปกรณ์ในการมัดหมี่เพราะสะดวก หาง่าย ราคาถูก ใน อดีตใช้กาบกล้วยแห้งที่แช่น้ำจนนิ่มมาใช้ในการมัดหมี่

จากการสัมภาษณ์นางละเวง ฤกษ์ใหญ่ บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 9 ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทำ ลวดลาย ไว้ว่า ตนเองได้เรียนรู้วิธีการทอผ้าไหม จากยายและ แม่มาตั้งแต่เด็ก จึงมีความถนัดใน การผลิตผ้าไหมทุกขั้นตอน ในอดีตได้ออกแบบลวดลายผ้าไหมตามบรรพบุรุษและภูมิปัญญา ดั้งเดิมของบ้านห้วยหลิม เช่น ลายประตูลัง ลายหมี่ตากัน ลายต้นสน ลายหมากจับ ฯลฯ จนกระทั่งได้เรียนรู้การทอผ้าไหมสาเกตจากนางอำพร ทองธินสาร ก็ได้มัดหมี่ลายผ้าไหมสาเกตตาม มาตรฐานของจังหวัดร้อยเอ็ดมาจนถึงปัจจุบัน

สรุปภูมิปัญญาในการทำลวดลาย

- ภูมิปัญญาในอดีต มีการออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายโบราณ ได้แก่ ลายตีนแมว ลายหมี่ตากัน ลายต้นสน ลายหมี่กัน ลายขอ ลายประตูลัง ลายดอกแก้ว ลายบันได ลายบุญกฐิน

- ส่วนลายประยุกต์ ได้แก่ ลายอกนก ลายตะเกาหลงขอ ลายใบไม้ ลายตีนเสือ ลายนํ้าสอง ลายนกยูง ลายปักจับดัดแปลง ลายจับวงซัดไส้ ลายประตูลัง ลายเกล็ดเต่า ฯลฯ ลวดลายที่เกิดขึ้นเป็นลวดลายที่จดจำหรือได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษสืบต่อกัน มา

- ภูมิปัญญาในปัจจุบันลวดลายผ้าไหมสาเกต ได้นำลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลาย โบราณ จำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายโคมเจ็ด ลายคองเอี้ย ลายนาคน้อย ลายค้ำเพา ลายหมากจับ ใช้ ทอ ลวดลายสลับกันทั้งผืน ลวดลายผ้าไหมสาเกตทั้ง 5 ลาย เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจาก ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความเชื่อ ความผูกพันกับพุทธศาสนา รวมทั้งการเกษตรกรรม

จากการสัมภาษณ์นางไพฑูล สุขสุตดี บ้านเลขที่ 90 หมู่ที่ 3 ตำบลมะบ้า อำเภอ ทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2553 จากการสัมภาษณ์นางหนูแดง กอสุระ บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 3 ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อ วันที่ 20 เมษายน 2553 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้าไหมในแนวเดียวกัน ไว้ว่าการทอผ้าไหมให้มีลวดลายสวยงามนั้น ต้องสอดไหมพุ่งแล้วจับลายให้ตึงและตรง จึงเหยียบไม้แล้วตีฟืมให้ผ้าแน่น จึงจะได้ลายผ้าไหมที่ สวยงามมีเนื้อผ้าไหมแน่น ในอดีตการทอผ้าไหมลวดลายต่างๆ จะทอจากหลอดไหมที่ร้อยใส่ด้าย ไว้แล้ว ตามลำดับ จะทำให้ได้ลวดลายผ้าตามต้องการ ปัจจุบันใช้วิธีการเดียวกัน เพียงแต่ต้องทอ ตามมาตรฐานของการทอผ้าลายสาเกตคือเริ่มทอจากลายโคมเจ็ด คองเอี้ย นาคน้อย ค้ำเพา และ หมากจับ ตามลำดับ ส่วนลายนาคน้อยต้องมีจำนวน 12 ตัว/ผ้าทางขวางของหน้าผ้า 1 เมตร จาก ฟืม 42

จากการสัมภาษณ์นางยุพิน เวียงสงค์ บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 10 ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้กล่าวถึงการทอผ้าไหมสาเหตุว่า การทอผ้าไหมไม่ว่าจะเป็นผ้าพื้นหรือผ้าไหมมัดหมี่ลายใดก็ตาม ผ้าไหมที่สวยงามจะต้องทอไม่ให้เกิดเส้นสะดุด และต้องตัดหรือเก็บส่วนที่สะดุดหรือส่วนเกินออกให้เรียบร้อย

การทอผ้าไหมให้สวยงาม ผู้ทอจะต้องใช้เทคนิคความชำนาญในการจัดลวดลายเพื่อให้เส้นไหมตรงกัน แล้วใช้ฟืมทอผ้าให้แน่น เก็บส่วนเกิดหรือเส้นที่สะดุดให้เรียบร้อย และการทอผ้าไหมสาเหตุ จะเริ่มทอจากลายโคมเจ็ด ทองเอี้ย นาคน้อย คำเถา และหมากจับตามลำดับ

สรุปภูมิปัญญาในการทอผ้าไหม

- ภูมิปัญญาในอดีต หลักใหญ่ของการทอผ้าก็คือ การนำเส้นไหมมาจัดกันให้เป็นลาย โดยจึงเส้นไหมกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่า เส้นยืน แล้วใช้ไหมอีกเส้นหนึ่ง เรียกว่า เส้นพุ่ง สอดตามขวางของเส้นยืน เมื่อสานจัดกันก็จะเกิดลวดลายต่าง ๆ ผ้าบางชนิดผู้ทอจะคิดหาวิธีสอดด้ายและสอดสีสลับกัน บางวิธีก็จะจับผูกและมัดแน่นเป็นช่วง ๆ หรืออาจจะยกไหมที่ทอเป็นระยะ ๆ ทำให้เกิดลวดลายสวยงาม ผู้ทอต้องสามารถจดจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ ถึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลาย แต่ก็สามารถนำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสมงดงาม

- ภูมิปัญญาในปัจจุบันวิธีการทอผ้าไหม ยังคงรักษาวิธีการ ไม่แตกต่างไปจากอดีตมากนัก เปลี่ยนแปลงไปบ้างในเรื่องของวัตถุดิบเช่น การมัดหมี่สมัยก่อนใช้เชือกกล้วยมัดหรือด้ายมัด ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้เชือกฟางมัด ซึ่งหาซื้อได้ง่ายและมีราคาถูก การย้อมสีไหมจากเดิมใช้แต่สีธรรมชาติเปลี่ยนมาใช้สารเคมีแทน กระบวนการผลิตผ้าไหมมีการดัดแปลงของเก่าให้เข้ากับบริบทของสังคม

2.2 กระบวนการทอผ้าไหมสาเหตุและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราวิชาการ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ กระบวนการทอผ้าไหมและการทอผ้าไหมสาเหตุตลอดจนลวดลายประกอบด้วย การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวไหม การกวักไหม ขั้นตอนการผลิต ประกอบด้วย การฟอกไหม การย้อมสี การคันเครื่องสูก การสับหูก การมัดหมี่ กระบวนการทอผ้าไหมสาเหตุและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การทอผ้าไหมเป็นกระบวนการที่สั่งสมกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการนำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาทอเป็นเครื่องนุ่ง โดยมีขั้นตอน กระบวนการและเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นภูมิปัญญาของคนไทยที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณที่น่าสนใจยิ่ง โดยมีกระบวนการทอผ้าไหมที่สำคัญดังนี้

1. การปลูกหม่อน

อุทิศ เมืองเวียง จากหนังสือเหลิยวหลังแลหน้าฝ้าร้อยเอ็ด(2548) ระบุว่า หม่อนเป็นพืชยืนต้นลำต้นเป็นพุ่มใช้ใบหม่อนสำหรับเป็นอาหารให้แก่หนอนไหมที่กินแล้วลอกคราบออกมาเป็นไหม หม่อนเป็นอาหารตามธรรมชาติชนิดเดียวของหนอนไหม ปริมาณ ผลผลิต และคุณภาพรังไหมจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณภาพใบหม่อน สามารถเจริญได้ดีตั้งแต่เขตอบอุ่นถึงเขตร้อน พันธุ์หม่อนที่ให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์พื้นเมือง คือ พันธุ์ นม.60 และพันธุ์ บร. 60

ในอดีตชาวบ้านห้วยหลิม มีการปลูกต้นหม่อนเพื่อใช้เลี้ยงหนอนไหม เพื่อจะใช้ทอผ้าไหม จนกระทั่งเมื่อ ปี พ.ศ.2521 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ทำให้ต้นหม่อนตายทั้งหมด ชาวบ้านจึงหยุดการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ทำให้มีปัญหาพื้นบ้านในการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมและการสาวไหมของชาวบ้านหมดไป แต่ยังคงเห็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการเลี้ยงไหมและสาวไหมอยู่บ้าง เช่น กระด้ง จ่อเลี้ยงไหม หม้อต้ม พวงสาวไหมและไม้เห็บ

ในปัจจุบันกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการทอผ้าไหมในบ้านห้วยหลิม ไม่มีการเลี้ยงไหมและสาวไหมแล้ว เนื่องจากชาวบ้านขาดความรู้ที่จะพัฒนาพันธุ์หม่อนและพันธุ์ไหม ไม่ค่อยมีการดูแลรักษาต้นหม่อน ใบหม่อนที่ใช้เลี้ยงไหมจึงไม่มีคุณภาพ ทำให้ปริมาณของใบหม่อนมีไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงไหม การเลี้ยงไหมจึงได้ผลไม่ดีเท่าที่ควร อีกทั้งสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยประสบปัญหาภัยแล้งและอุทกภัย นอกจากนี้ดินไม่เหมาะสมสำหรับการปลูกหม่อน และเนื่องจากในปัจจุบันครอบครัวไม่ใช่ครอบครัวเดียวเหมือนในอดีตแต่เป็นครอบครัวขยาย ทำให้พื้นที่ในการปลูกต้นหม่อนลดน้อยลงไม่เพียงพอต่อความต้องการ เพราะใช้พื้นที่ในการก่อสร้างบ้านเรือน ชาวบ้านจากเดิมที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง กลับหันมารับซื้อเส้นไหมจากแหล่งอื่น ๆ แทน เพราะไม่ต้องเสียเวลาในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ไม่ต้องมีการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพพันธุ์ไหมและวิธีการเลี้ยงไหมเพื่อให้ได้เส้นใยไหมที่มีคุณภาพ ทำให้มีเวลาในการทอผ้ามากขึ้น ชาวบ้านผู้ที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมลดน้อยลงและมีปัญหาในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทั้งหมดไปจากชุมชน แต่ยังมีผู้ประกอบการอาชีพทอผ้าไหมอยู่

กลุ่มผู้ทอผ้าไหมในบ้านห้วยหลิม ได้จัดซื้อเส้นใยไหมดิบจากแหล่งอื่น แทนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง ซึ่งชนิดของเส้นใยไหมที่นิยมใช้มี 2 ชนิด คือ

1. เส้นไหมพื้นเมือง

แหล่งที่มาของเส้นไหมพันธุ์พื้นเมือง เป็นเส้นไหมสำเร็จซื้อจากร้านจำหน่ายผ้าไหมในอำเภออำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และซื้อจากพ่อค้าคนกลางและกลุ่มเครือข่ายที่มีการติดต่อซื้อขายกันมานาน ซึ่งอาศัยความไว้วางใจในการเลือกซื้อเส้นไหม ว่าซื้อจากพ่อค้าคนใด หรือกลุ่มเครือข่ายคนใดแล้วได้เส้นไหมที่มีคุณภาพดีก็มักจะซื้อกับพ่อค้าคนกลางหรือกลุ่ม

เครือข่ายนั้นลักษณะของเส้นไหมพันธุ์พื้นเมือง เส้นไหมมีสีเหลือง เส้นไหมหยาบเป็นเส้นไหมดิบ ที่ได้จากการสาวด้วยมือของกลุ่มชาวบ้าน การสาวไหมผู้สาวต้องมีความชำนาญในการสาว จึงจะได้ เส้นไหมที่มีคุณภาพดี ลักษณะของใจไหม (มัดไหม) บางใจมีขนาดของเส้นไหมสม่ำเสมอ บางใจ เส้นไหมมีขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้าง จึงต้องมีการคัดเลือกเส้นไหมดิบให้ได้ขนาดเท่า ๆ กันเสียก่อน เพื่อให้สะดวกในขั้นตอนต่อไป เช่น การฟอกไหมและการย้อมสีไหม หากเส้นไหมดิบมีขนาดและ ใจไหมที่เท่ากันจะทำให้การฟอกย้อมไหมได้ง่าย สีไหมสม่ำเสมอ

ภาพที่ 4.2 เส้นไหมพันธุ์พื้นเมือง

ที่มา: สรังสี แก้วพิจิตร (2551 : 135)

จากภาพที่ 4.2 ลักษณะของเส้นไหมดิบพันธุ์พื้นเมือง ชื้อจากพ่อค้าคนกลาง หรือกลุ่มเครือข่าย ซึ่งได้ผ่านการคัดเลือกเป็นเส้นไหมที่มีคุณภาพ ขนาดของเส้นไหมสม่ำเสมอ สะอาด ไม่มีสิ่งปลอมปน ชาวบ้านผู้คัดเลือกเส้นไหมก็ต้องแยกขนาดของเส้นไหมออกเป็นขนาด เส้นไหมเปลือกในมีขนาดเล็ก เส้นไหมเปลือกกลางมีขนาดปานกลาง และเส้นไหมเปลือกนอกมี ขนาดใหญ่คุณภาพของเส้นไหมพื้นเมือง ชาวบ้านต้องมีการคัดเลือกคุณภาพ เส้นไหมต้องสม่ำเสมอ ไม่เพราะขาดง่าย ไม่เปื่อย เส้นไหมดิบต้องมีการดูแลเก็บรักษาอย่างดี ไม่ให้ถูกน้ำกลุ่มพ่อค้าคน กลางส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีการซื้อขายกันมานานแล้วไว้ใจได้ ก่อนนำเส้นไหมมาขายพ่อค้าคน กลางจะคัดเลือกคุณภาพเส้นไหมมาให้ก่อนขึ้นหนึ่งแล้วราคาเส้นไหมพื้นเมือง ขึ้นอยู่กับเส้นไหมที่ สาวจากผู้สาวที่มีความชำนาญในการสาวไหม และขึ้นอยู่กับขนาดของเส้นไหม โดยกำหนดไว้ 3 ระดับ คือ ไหม 1 เป็นไหมเส้นเล็กหรือไหมยอด ราคา กิโลกรัมละ 800-1,200 บาท ไหม 2 หรือไหม ลิบ กิโลกรัมละ 700-900 บาท ไหมเส้นใหญ่หรือไหมหยาบ กิโลกรัมละ 600-650 บาท

2. เส้นไหมจุล

แหล่งที่มาของเส้นไหมจุล เป็นเส้นไหมสำเร็จซื้อจากบริษัทจุลไหมไทยจังหวัด เพชรบูรณ์ ซึ่งบริษัทจุลไหมไทยเป็นโรงงานที่ผลิตเส้นไหมโดยเฉพาะ และถือว่าเป็นผู้ริเริ่มอาชีพ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บริษัทได้เข้าไปส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมไทยลูกผสม ต่างประเทศ โดยการนำพันธุ์ไหมไปให้ชาวบ้านเลี้ยงแล้วส่งรังไหมที่ชาวบ้านเลี้ยงกลับมาจำหน่าย คืนแก่บริษัทจุลไหมไทย เพื่อนำมาเข้าสู่กระบวนการสาวไหมก่อนจะส่งเส้นไหมดิบจำหน่ายแก่ ผู้ประกอบการค้าไหมในประเทศและต่างประเทศ

ลักษณะของเส้นไหมจุล เส้นไหมมีสีเหลืองอ่อนและสีขาว เป็นเส้นไหมที่ได้ จากการสาวด้วยเครื่องจักร จึงทำให้เส้นไหมมีความยาวสม่ำเสมอ เรียบเนียน ไม่เป็นปมปมเหมือน การสาวไหมด้วยมือราคาของเส้นไหมจุลที่ซื้อจากบริษัทจุลไหมไทยนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของเส้น ไหมและจำนวนปริมาณการสั่งซื้อมากหรือน้อย ราคาถักโลกรัมละ 1,200-1,400 บาท ไหมจุลเป็น ไหมที่มีขนาดเท่ากัน เป็นไหมที่มีคุณภาพดีแต่ราคาแพง สามารถสั่งซื้อได้ตลอดปี

ภาพที่ 4.3 เส้นไหมจุล

ที่มา: สร้างสี แก้วพิจิตร (2551 : 136)

วิจารณ์ แก้วเรือง (อ้างใน Online 26 มีนาคม 2553 <http://gotoknow.org/blog/seri/176061>) ระบุว่า หม่อน (*Morus spp.*) เป็นพืชอาหารที่พิเศษสุดสำหรับหนอนไหม (*Bombyx mori*) ถึงแม้จะมีพืชชนิดอื่นที่ใช้ทดแทนหม่อนได้ เมื่อเปรียบเทียบกับผลตอบแทนทาง เศรษฐกิจแล้วจะสู้หม่อนไม่ได้เลยถึงแม้ผู้เชี่ยวชาญญี่ปุ่น จะสามารถสร้างไหมพันธุ์ใหม่ๆที่สามารถ กินแอปเปิ้ล, กล้วย, มะพร้าว ฯลฯ ได้ แต่ก็ยังไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจ เป็นอันว่า อุตสาหกรรมผลิตไหมทั้ง ขนาดเล็กขนาดใหญ่และในครัวเรือน ยังคงต้องปลูกหม่อนไว้สำหรับเลี้ยงไหม พันธุ์ที่ควรปลูกคือ พันธุ์นครราชสีมา 60 และพันธุ์บุรีรัมย์ 60

เนื่องพนิช สันชัยศรี จากหนังสือสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 7 หม่อน (*Mulberry: Morus alba* Linn.) ได้ระบุถึง หม่อน ว่า การที่จะเลี้ยงไหมได้ สิ่งสำคัญอันดับ

แรกคือต้องมีอาหารของไหม หนอนไหมที่เราเลี้ยงกันอยู่นี้กินอาหารเพียงอย่างเดียวคือ ใบหม่อน เท่านั้นเราจำเป็นจะต้องปลูกหม่อนให้เจริญงอกงาม มีใบมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งก็ต้องอาศัยหลักวิชาการทางด้านพืชกรรมเข้าช่วย เช่นการตัดแต่งกิ่ง การบำรุงรักษา ใส่ปุ๋ยปราบวัชพืช ฯลฯการเลือกที่ปลูกหม่อนหม่อนสามารถขึ้นได้ดีทั้งในสภาพดินดีและดินเลว โดยปกติชอบดินร่วนปนทราย มีการระบายน้ำดี ไม่ชอบที่ลุ่ม น้ำขังเพราะจะทำให้ใบเหลืองร่วง และถ้าขังนานอาจถึงตายได้ คุณสมบัติของดินควรเป็นดินกลางไม่เป็นกรดหรือด่าง ไม่ควรอยู่ใกล้แปลงยาสูบ สวนผัก หรือสวนผลไม้ที่มีการใช้ยาฆ่าแมลง เพราะสารนิโคตินในใบยาสูบหรือละอองยาที่ติดในสวนผัก สวนผลไม้ จะปลิวไปเกาะอยู่บนใบหม่อนจะเป็นอันตรายต่อหนอนไหมเมื่อเก็บใบหม่อนไปเลี้ยงได้

อ้างอิงใน online 26 มีนาคม 2553 <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=29241> ระบุว่า หม่อนจัดเป็นไม้ยืนต้นจำพวกไม้พุ่ม ในวงศ์ Maraceae กลุ่ม

เดียวกับปอสา ขนุนและต้นโพธิ์ ซึ่งสามารถเจริญเติบโตได้ดีตั้งแต่บริเวณเขตอบอุ่นจนถึงเขตร้อน ต้นหม่อนมีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจคือ หม่อนแต่ละพันธุ์จะมีเพศเดียวเท่านั้น มีน้อยมากที่เราจะพบว่ามียอด 2 เพศในต้นเดียวกัน นั่นทำให้การขยายพันธุ์หม่อนนิยมวิธีการปักชำเท่านั้น เนื่องจากเหตุผลดังกล่าวคือหากนำเมล็ดหม่อนที่ได้จากดอกเพศเมียก็อาจจะได้ต้นพันธุ์ไม่เหมือนกับต้นพันธุ์เดิม

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2534 : 67-73) ได้กล่าวถึงการปลูกหม่อนควรเลือกที่ดินที่มีความชุ่มชื้นพอแต่น้ำไม่ท่วมหรือไม่ขัง จากนั้นก็เตรียมดินโดยการไถพรวนให้เรียบรื้อแล้วจึงกะแถวขุดหลุมให้ห่างกันพอประมาณ ภายในคันหลุมหาปุ๋ยคอกมารองก้นหลุมพร้อมกับคลุกเคล้าปุ๋ยกับดินในหลุมเข้ากัน ระยะห่างระหว่างแถวต้นหม่อนให้ห่างกันประมาณ 1 วา ส่วนระหว่างคันห่างต้นละ 2 ศอก ใช้กิ่งปลูกโดยตัดกิ่งให้ยาวประมาณ 3 ศา และควรปลูกหม่อนในต้นฤดูฝนอัตราเฉลี่ยต่อไร่ปลูกได้ประมาณ 800

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ในการสัมภาษณ์นายไพรัตน์ ป้องคำสิงห์ กำนันตำบลมะบ้า อายุ 53 ปี บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอดงหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2553 วันที่ 3 พฤษภาคม 2553 นายฤทธิ์ อัมพรทิพย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอดงหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด นาง อำพร ทองธิสาร วันที่ 24 เมษายน 2553 ประธานกลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 อายุ 74 ปี บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอดงหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 1 เมษายน 2553 นางละเวง อุทัยใหญ่ ประธานกลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 9 อายุ 55 ปีบ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 9 ตำบลมะบ้า

อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 7 พฤษภาคม 2553 นายบุญเลิศ ทองสุข อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 9 อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 169 หมู่ที่ 9 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ระบุว่า เมื่อปี พ.ศ.2521 เกิดน้ำท่วมใหญ่ทำให้ต้นหม่อนที่ชาวบ้านปลูกไว้ตายหมด จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความท้อแท้จึงไม่มีครอบครัวใดปลูกต้นหม่อน และอุปสรรคปัจจุบัน ความเป็นอยู่ของชาวบ้านเป็นครอบครัวขยาย เมื่อลูกๆ มีครอบครัวก็ใช้พื้นที่ที่เคยปลูกต้นหม่อนปลูกบ้านสร้างเรือนทำให้มีพื้นที่ในการปลูกต้นหม่อนน้อยลง จึงหันไปซื้อเส้นไหมจากภายนอก ชุมชนมาทอผ้าไหมแทนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง

สรุปการปลูกหม่อน

การปลูกหม่อนควรเลือกปลูกในช่วงต้นฤดูฝน ในดินที่มีความชุ่มชื้นพอแต่น้ำไม่ท่วมหรือไม่ขัง ชอบดินร่วนปนทราย มีการระบายน้ำดี ไม่ชอบที่ลุ่ม พันธุ์ที่ควรปลูกคือ พันธุ์นครราชสีมา (นม.60) และพันธุ์บุรีรัมย์ 60 (บร.60) เมื่อมีอายุได้ประมาณ 1 ปี จึงจะเก็บใบของต้นหม่อนไปใช้เลี้ยงไหมได้ ปุ๋ยที่นิยมใช้บำรุงต้นหม่อนโดยทั่วไปใช้ปุ๋ยคอก

ในอดีตชาวบ้านห้วยหลิม มีการปลูกต้นหม่อนเพื่อใช้เลี้ยงหนอนไหม เมื่อปี พ.ศ.2521 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ทำให้ต้นหม่อนตายทั้งหมด ชาวบ้านจึงหยุดการปลูกต้นหม่อน ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการสาวไหมของชาวบ้านหมดไป

ในปัจจุบันกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการทอผ้าไหมในบ้านห้วยหลิม ซื้อเส้นไหมจากแหล่งอื่น ๆ แทน เพราะไม่ต้องเสียเวลาในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ไม่ต้องมีการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพพันธุ์ไหมและวิธีการเลี้ยงไหมเพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีคุณภาพ ทำให้มีเวลาในการทอผ้ามากขึ้น

2.การเลี้ยงไหม

อุทิศ เมืองแวง จากหนังสือเหลียวหลังแลหน้าผ้าร้อยเอ็ด(2548:14) ระบุว่า วิธีการเลี้ยงไหม มี 4 ขั้นตอน คือ

1. นำฝั่หรือตัวบี (ภาษาถิ่น) ตัวเมียหรือแม่บี ที่ไม่มีปีกแสดงว่าคิดเชื้อ เลือกตัวที่กระฉับกระเฉงหรือตัวที่ไม่เดือ (ภาษาถิ่น) ไปวางบนกระดาษขาวที่สะอาดไม่มีเชื้อโรค หรือแมลงรบกวน เอาชามครอบไว้ ประมาณ 1 วัน แม่บี 50 ตัว จะได้ตัวไหม 13 กระดังๆ ละ 1,600 ตัว ประมาณ 20,800 ตัว

2. เลี้ยงตัวอ่อนในใส่กระดัง โดยใช้ผ้าปิดไว้และทำโรงเลี้ยงให้มืดซิด ป้องกันแมลงวัน มดและจิ้งจก การให้อาหารต้องเลือกใบหม่อนที่ไม่ใหญ่หรือแก่เกินไป จะให้อาหารเฉพาะตอนที่เป็น

ตัวหนอนเท่านั้น โดยให้อาหารวันละ 3 ครั้ง และต้องให้อาหารตรงเวลา ประมาณ 21-22 วัน ตัวไหมจะสุกออกสีเหลือง

3. เก็บตัวไหมสุกใส่จ่อ เพื่อให้ตัวไหมพันใยไหมห่อหุ้มตัวเป็นรังไหม ประมาณ 5 วันเก็บรังไหมที่แก่ นำไปสาวไหม และเก็บรังไหมส่วนหนึ่งไว้ทำพันธุ์ต่อไป สำหรับพันธุ์ไหมที่ใช้เป็นพันธุ์ไทยพื้นเมือง

4. วิธีการเลือกรังไหมไว้ทำพันธุ์ ให้เขย่าดูว่าตัวเมียหรือตัวผู้ ตัวเมียจะใหญ่และหนัก ส่วนตัวผู้จะเล็กและเบา เลือกไว้อย่างละ 50 ตัว วางเรียงกันไว้ประมาณ 9-10 วัน จะเป็นผีเสื้อ

สร้างสี แก้วพิจิตร (2551:26) ระบุว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มีหลักสำคัญในการเลี้ยงไหม คือ

1. สถานที่เลี้ยงไหมห้ามสูบบุหรี่และยาสูบเป็นอันตราย เพราะควันจะเป็นอันตรายต่อตัวไหม
2. สถานที่เลี้ยงไหมควรห่างจากครัวไฟ เพราะควันไฟและกลิ่นต่าง ๆ เป็นอันตรายต่อตัวไหมและอย่าใช้ยากำจัดแมลงไม่ว่ายาชนิดใดพ่นใส่ในสถานที่เลี้ยงไหมเป็นอันตราย
3. ไบหม่อนที่ใช้เลี้ยงไหมจะต้องสะอาด
4. การให้อาหารครั้งหนึ่ง ๆ ต้องไม่น้อยหรือมากจนเกินไปควรกะให้พอดี
5. ต้องถ่ายมูลไหมก่อนนอนทุกครั้ง ส่วนไหมที่ดึ้นนอนครั้งที่ 4 แล้วต้องถ่ายมูลไหมอย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง
6. หลังจากการเลี้ยงไหมครั้งหนึ่ง ๆ กระด้ง ผ้ามุลุม และเครื่องมือเครื่องมือนานาชนิดต่าง ๆ ควรล้างด้วยน้ำผสมน้ำยาฆ่าเชื้อโรคให้สะอาดแล้วตากแดดให้แห้งสนิทอย่าใช้ยากำจัดแมลงเป็นอันตราย

7. โรงเรือนสำหรับเลี้ยงไหมโดยเฉพาะนั้น ต้องปิดให้มิดแล้วรมด้วยควันกำมะถันจึงเปิดทิ้งไว้ประมาณ 3-4 วัน ก่อนที่จะเลี้ยงต่อไป

อ้างอิง online 27 มีนาคม 2553 <http://www.thainame.net/project/pleng/Untitled-5.html> ได้ระบุว่า การเลี้ยงไหม วัยอ่อน(วัย 1-3) คือ

1. ให้ไบหม่อนห่มประมาณ 80 กรัม ไรยให้สม่ำเสมอหลังจากนั้นให้ไบหม่อนเลี้ยงไหมอีก 2 ครั้งในวันแรกนี้เพื่อป้องกันไบหม่อนเหี่ยวเร็วและควบคุมความชื้นให้เหมาะสมกับหนอนไหมวัยอ่อนควรคลุมด้วยใบตองหรือผ้าชุบน้ำหมาดๆหรือแผ่นพลาสติกที่สะอาด

2. การให้อาหารไหมจะเจริญเติบโตได้ดีต้องกินใบหม่อนสด มีคุณภาพดี ปริมาณเพียงพอตามเวลาที่กำหนดโดยเลี้ยงวันละ 3 มื้อกลางวันให้ 2 เท่าของมือเช้า ส่วนมือเย็น ให้ 4 เท่าของมือเช้า เนื่องจากระยะเวลากินยาวกว่า ใช้ปริมาณใบหม่อนประมาณ 22-25 กิโลกรัม/แผ่น(กล่อง) สำหรับการเลี้ยงไหมแบบสหกรณ์ จะใช้ใบหม่อนประมาณ 8-9 กิโลกรัม/แผ่น(กล่อง) วิธีเลี้ยงไหมวัยแก่(วัย 4-5) ระยะการเลี้ยงแต่ละวัย วัยที่ 4 ใช้เวลาเลี้ยงประมาณ 3 วัน นอน 1 1/2 วัน วัยที่ 5 ใช้เวลาเลี้ยงประมาณ 6-7 วันไหมจะสุกทำรัง

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนางอำพร ทองธิดา บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2553 ประธานกลุ่มทอผ้าไหมชุมชนบ้านห้วยหลิม ได้กล่าวถึง การเลี้ยงไหม ไว้ว่า อดีตชาวบ้านห้วยหลิม มีการปลูกต้นหม่อนเพื่อใช้เลี้ยงไหม แต่เมื่อประสบอุทกภัยเมื่อปี พ.ศ.2521 ทำให้ต้นหม่อนตาย จึงไม่มีการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม แต่ได้กล่าวถึงวิธีการเลี้ยงไหมในอดีตไว้ว่า

ในอดีตการเลี้ยงไหมในบ้านห้วยหลิม มีการเลี้ยงไหมในกลุ่มผู้ทอผ้าไหม โดยใช้ใบหม่อนที่ปลูกเองเป็นอาหารของหนอนไหม แต่ละครัวเรือนจะเลี้ยงหนอนไหมบนบ้าน หรือใต้ถุนบ้าน แต่จะคอยระวังไม่ให้แมลงและมดรบกวน เพราะจะทำให้หนอนไหมตาย โดยเวลาให้อาหารหนอนไหมจะกางมุ้งหรือติดตาข่ายล้อมบริเวณที่เลี้ยงหนอนไหม วงจรชีวิตของไหม หรือหนอนไหมใช้เวลาประมาณ 45-52 วัน หนอนไหมจะกินใบหม่อนหลังจากฟักออกจากไข่ ประมาณวันที่ 10 จากนั้นจะหยุดกินอาหารและลอกคราบ ระยะนี้เรียกว่า “ไหมนอน” ต่อจากนั้นจะกินนอนและลอกคราบประมาณ 4 ครั้ง เรียกว่า “ไหมตื่น” ลำตัวจะมีสีขาวเหลืองใสหุดสั้น และหยุดกินอาหาร ระยะนี้เรียกว่า “หนอนสุก” ช่วงนี้ผู้เลี้ยงไหมต้องรีบแยกหนอนไหมสุกออกจากกองใบหม่อน และเตรียม “จ่อ” คืออุปกรณ์ที่จะให้ตัวไหมเกาะเพื่อชักใยห่อหุ้มตัว หนอนจะเริ่มพันใยได้ประมาณ 6-7 วัน ก็จะสามารถเก็บรังไหมออกจากจ่อได้ เส้นใยของหนอนเกิดจากการขับของเหลวชนิดหนึ่ง มีสารโปร่งแสงเป็นองค์ประกอบ ใยไหมที่เห็นแต่ละเส้นจะประกอบด้วยเส้นใยเล็กๆ สองเส้นรวมกัน สามารถฉีกแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้รังไหมแต่ละรังจะให้สายไหมที่มีขนาดแตกต่างกัน ชั้นนอกสุดของรังจะมีความละเอียดพอสมควร ชั้นกลางจะเป็นเส้นหยาบและชั้นในสุดจะเป็นเส้นไหมที่ละเอียดที่สุด ซึ่งหนอนไหมแต่ละตัวจะชักใยยาวไม่เท่ากัน อาจสาวได้ยาวตั้งแต่ 350 – 1,200 เมตร หนอนไหมจะเจาะรังออกมาเป็นผีเสื้อเมื่ออยู่ในรังครบ 10 วัน ซึ่งผู้เลี้ยงจะคัดไหมที่สมบูรณ์ไว้ทำพันธุ์ ส่วนที่เหลือนำไปสาวไหม(สาวลอก:ภาษาถิ่น) ออกจากตัวดักแด่ก่อนที่ผีเสื้อจะเจาะรังออกมา ซึ่งเส้นจะขาดและทำเส้นไหมไม่ได้

ปัจจุบันเมื่อไม่มีการปลูกหม่อน จึงไม่มีการเลี้ยงไหมเนื่องจากไม่มีพื้นที่ในการปลูกหม่อนและไม่สะดวก ลำช้า ไม่ทันต่อความต้องการในการใช้เส้นไหมในการทอผ้า โดย

การซื้อใยเส้นไหมจากภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่ไหมจูลและไหมพันธุ์พื้นเมืองจากแหล่งจำหน่ายเส้นใยไหมที่เป็นเครือข่ายทอผ้าไหมด้วยกัน

สรุปการเลี้ยงไหม

1. นำเอาหนอนไหมที่เกิดจากแม่มีมาเลี้ยงในกระด้ง ใช้ผ้าขาวปิดให้มิดชิดเพื่อป้องกันแมลง
2. ให้อาหารหนอนไหม โดยใช้ใบหม่อนที่หั่นเป็นเส้นเล็กโรยบนกระด้ง สำหรับตัวที่ยังมีขนาดเล็ก หากตัวโตขึ้นสามารถใช้ใบหม่อนทั้งใบได้ วันละ 3 ครั้งและต้องให้ตรงเวลา
4. ใบหม่อนที่ใช้เลี้ยงหนอนไหมต้องสะอาด
3. เมื่อหนอนไหมสุก ใช้เวลาประมาณ 21-22 วัน นำหนอนไหมไปใส่ในจ่อ เพื่อให้ชักใยไหมหุ้มตัว
4. วงจรชีวิตของหนอนไหมใช้เวลาประมาณ 45- 52 วัน

ในอดีตการเลี้ยงไหมในบ้านห้วยหลิม มีการเลี้ยงไหมในกลุ่มผู้ทอผ้าไหม โดยใช้ใบหม่อนที่ปลูกเองเป็นอาหารของหนอนไหม แต่ละครัวเรือนจะเลี้ยงหนอนไหมบนบ้านหรือใต้ถุนบ้าน แต่จะคอยระวังไม่ให้แมลงและมดรบกวน เพราะจะทำให้หนอนไหมตาย โดยเวลาให้อาหารหนอนไหมจะกางมุ้งหรือติดตาข่ายล้อมบริเวณที่เลี้ยงหนอนไหม

ในปัจจุบันไม่มีการเลี้ยงไหมเนื่องจากไม่มีพื้นที่ในการปลูกหม่อนและไม่สะดวก ลำช้า ไม่ทันต่อความต้องการในการใช้เส้นไหมในการทอผ้า โดยการซื้อใยเส้นไหมจากภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่ไหมจูลและไหมพันธุ์พื้นเมืองจากแหล่งจำหน่ายเส้นใยไหมที่เป็นเครือข่ายทอผ้าไหมด้วยกัน

3. การสาวไหม

อ้างอิงใน online 27 มีนาคม 2553 <http://www.thainame.net/project/pleng/Untitled-5.html> ระบุว่า การสาวไหม คือ การดึงเส้นใยออกจากรังไหม เส้นไหมที่ได้มาจากการดึงเส้นใยจากรังไหมหลาย ๆ รังรวมเป็นเส้นเดียว โดยเส้นใยจะพันกันเป็นเกลียวทำให้เกิดการยึดเกาะซึ่งกันและกัน เส้นไหมที่ได้จึงมีความเหนียวทนทานและเลื่อมมันจากการหักเหของแสง

การสาวไหมในปัจจุบันสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. การสาวไหมในระดับเกษตรกร เป็นการสาวไหมโดยเกษตรกร เครื่องสาวไหมที่ใช้จะมีทั้งแบบพื้นบ้าน แบบปรับปรุงโดยใช้แรงคนและแบบปรับปรุงโดยใช้มอเตอร์ เป็นต้น เส้นไหมที่ผลิตได้ส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดจะใช้เป็นเส้นพุ่งในการผลิตผ้าไหม
2. การสาวไหมในระดับอุตสาหกรรม เป็นการสาวไหมในโรงงาน เครื่อง

สาวไหมที่ใช้เป็นเครื่องจักรที่ทันสมัย ได้แก่ เครื่องสาวแบบมัลติเอ็น และเครื่องสาวแบบอัตโนมัติ เส้นไหมที่ได้จะละเอียดไม่มีปมปน มีความหนาและความยืดตัวได้มาตรฐาน สามารถผลิตได้ทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง

อุทิศ เมืองแวง จากหนังสือเหลียวหลังแลหน้าผ้าร้อยเอ็ด(2548:14) ระบุว่า วิธีการสาวไหมว่า การสาวไหมหรือการสาวหลอด(ภาษาถิ่น) คือการหาเส้นใยที่เป็นต้นเงื่อนจากรังไหมที่ต้มได้ที่แล้วหลายๆรัง ดึงออกมาพันรวมกันด้วยเกลียวที่พอเหมาะ แล้วดึงเส้นไหมออกจากรังไหม โดยควบคุมให้เกลียวเท่ากันและไปทางเดียวกันตลอดทั้งเส้น ด้วยแรงดึงสม่ำเสมอและหมั่นคอยเติมรังไหม เมื่อรังที่สาวอยู่หมดเส้นใยหรือเส้นใยบางลง เพื่อควบคุมให้เส้นไหมมีขนาดเท่าๆกันตลอดเส้น

1. ต้มน้ำสะอาดในหม้อหนึ่งข้าวเหนียวให้เดือดพอประมาณ ใช้แก๊สหรือเตาถ่านก็ได้ไฟปานกลาง ระดับน้ำเกือบเต็มหม้อ
2. นำรังไหมที่สุกเต็มที่ ผึ่งแดดแห้งแล้วลงไปต้ม ซึ่งจะอยู่ในระดับปากหม้อพอดี รังไหมจะเริ่มฟองตัวออก
3. ดึงเส้นใยโดยใช้ก๊อบลักษณะไม้พาย เกลี่ยรังไหม และกดรังไหมไว้เพื่อไม่ให้รังไหมติดขึ้นมา เอาเส้นไหมไปพันรอบพวงสาว 15 เกลียว เพื่อรวมเส้นใยให้เป็นเกลียวเป็นเส้น
4. ดึงเส้นไหมใส่ตะกร้าไปเรื่อยๆ และหมั่นคอยเติมรังไหม เมื่อรังไหมที่สาวอยู่หมดเส้นใยหรือเส้นใยบางลง การสาวไหมจะสาว 2 ครั้ง สาวครั้งแรกเป็นการสาวไหมใหญ่ เป็นไหมที่อยู่ชั้นนอกของรังไหม เส้นไหมที่ได้จะเป็นเส้นใหญ่และมีสีเข้ม เมื่อสาวจนเส้นไหมเริ่มมีสีจางจึงตัดเส้นไหม เริ่มสาวไหมครั้งที่ 2 เป็นการสาวไหมเส้นน้อย จะได้เส้นไหมที่มีขนาดเล็กและสีจางกว่าเส้นไหมใหญ่

วิมลพรรณ ปิตธิรัชชัย (2516 : 24-26) เขียนไว้ว่า การสาวไหม เริ่มจากหาหม้อมาใบหนึ่งขนาดประมาณตามความต้องการหรือแล้วแต่ความสะดวกของผู้ใช้ (ชาวอีสานนิยมใช้หม้อดิน) ปากหม้อนั้นทำเป็นวงโค้งคล้ายวงครุ มีไม้อันหนึ่งเป็นไม้แบน ๆ เจาะรูตรงกลางที่ปากหม้อเหนือไม้แบนขึ้นไปมีรอกคล้ายจักรเป็นรูปกลม ๆ ก่อนจะสาวนั้นจับเอารังไหมหรือฝักไหมมาเขย่าดูให้ดังขลุ่ยแล้วจึงเอาฝักหรือรังนั้นใส่ลงไปในหม้อมากน้อยโดยประมาณ เมื่อน้ำเดือดจึงเอาเส้นไหมรูดครุไม้แบนที่ปากหม้อ สาวขึ้นมาพันกับรอกกรอบหนึ่งที่บนรอกมีไม้เป็นง่ามอันหนึ่งยาวประมาณ 2 คืบ เรียกว่า ไม้ขึ้น ใช้มือหนึ่งสาวไหมจากรอกลงไปในภาชนะที่รองรับอยู่ อีกมือหนึ่งถือไม้ขึ้นกดและเขย่ารังไหมที่ลอยตัวอยู่ในหม้อ เพื่อทำให้ไหมแน่นและสาวออกมาได้เส้นโตเกินไป เครื่องมือที่ใช้ในการสาวไหมเรียกว่า พวงสาว การสาวไหมแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

1. สาวไหมหลืบ (ไหมใหญ่) ครั้งแรกสาวเอาไหมเปลือกนอกออกจะได้ไหมเส้นไม่เสมอกัน เส้นเล็กบ้าง เส้นใหญ่บ้าง สีเหลืองอ่อน เหลืองแก่ไม่เท่ากัน ตามแต่สีฝกรังไหมไหมชนิดนี้ใช้ทอผ้าได้แต่เป็นไหมเส้นหยาบชาวบ้านไม่นิยมใช้ มักจะนำออกไปจำหน่ายตามท้องตลาด เมื่อสาวเอาไหมเปลือกนอกออกแล้วจะเหลือฝกรังไหมข้างใน ชาวบ้านจะนำมาสาวอีกครั้งคราวนี้ไหมที่สาวจะได้ไหมเส้นเล็กเสมอกันหมด ไหมชนิดนี้ใช้สำหรับทอเสื้อผ้าได้ดีมา

2. สาวไหมลวด (ไหมน้อย) ไหมลวดเป็นไหมชนิดที่คัดแล้ว สาวได้ตั้งแต่เปลือกนอกจนถึงผิวบางโดยไม่หยุดเหมือนกับการสาวไหมหลืบ ไหมลวดนี้เป็นไหมเส้นเล็กเส้นเสมอกันใช้ทำเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มได้ดี เมื่อสาวเสร็จแล้วจึงนำไหมไปใส่ไว้ในภาชนะชนิดหนึ่งส่วนมากมักใช้ปี่หรือกระบุงแล้วจึงนำไปทำเช็ดทำใจ (ชาวอีสานเรียกว่าปอย) โดยมีเครื่องมือชนิดหนึ่ง ทำเป็นไม้สี่ท่อนมีไม้ปิดหัวเรียกว่าเลง เอาไหมนี้ใส่เลงแล้วก็หมุนไปประมาณหนึ่งนิ้วเรียกว่าใจ ไหม 8 ใจเท่ากับหนึ่งเช็ด (ปอย) เมื่อทำไหมให้เป็นใจแล้วจึงเอามาใส่กง กงนั้นทำด้วยปลายไม้ไผ่สี่อันเอาเชือกมัดเหนียวเข้าหากันมีรูตรงกลาง แล้วเอาไม้อันหนึ่งเรียกว่าอึก (อีกเป็นไม้กลม ๆ สองอันมีรูตรงกลาง มีไม้พาด 5 อัน หมุนได้คล้ายหลอดด้าย) มาสาวไหมออกจากกง เมื่อคัดเลือกเสร็จแล้ว 3623 .เห็นว่าไหมยังไม่เสมอกัน ต้องเอาไหมนี้ใส่ลงในเข็นอีกครั้งหนึ่งเส้นไหมก็จะแน่นขึ้น เมื่อเข็นเสร็จแล้วจึงเอาไหมมาทำเช็ดทำใจอีกครั้งหนึ่ง

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2534 : 74-76) ระบุว่าวิธีการสาวไหม ถ้าวางไหมมีจำนวนจะสาวไม่ทันก็ต้องฆ่าตัวดักแด้ให้ตาย วิธีฆ่าตัวดักแด้ให้ตายนั้นก็อาจทำได้โดยการนำเอารังไหมใส่กระดิ่งเกลี่ยให้เสมอกันนำออกตากแดดในเวลาแดดร้อนจัด ๆ เวลาตากควรหากระดาดหรือผ้าปิดทับรังไหมเพื่อป้องกันมิให้สีของรังเสีย ดากประมาณสัก 2-3 แดด ตัวดักแด้ก็จะตายหรือจะใช้วิธีโดยทำตุ้มมีตะแกรงสำหรับใส่รังไหมและมีท่อสำหรับให้น้ำร้อนเดินเข้าไปให้รอบตุ้มต้มน้ำร้อนหรือให้น้ำร้อนเดินตามท่อทั้งไว้ประมาณ 2-3 ชั่วโมงตัวดักแด้ก็จะตายหมดหาหม้อมาใบหนึ่งโดยขนาดวัดโดยรอบราว 25 นิ้ว ปากหม้อนั้นใส่ไม้ไผ่โค้งคล้ายวงครุ ที่ปากหม้อมีไม้อันหนึ่งเป็นไม้แบน ๆ เจาะรูตรงกลาง เหนือไม้แบน ๆ นี้ขึ้นไปมีรอกคล้าย ๆ กับจักรที่หนูถีบ จักรถนี้มีลักษณะเป็นรูปกลม ๆ เมื่อสาวนั้นเอาฝักไหมที่จะสาวใส่ลงไป ในหม้อสักพักหนึ่งราว 30 ถึง 50 ฝัก เวลาต้มหมั่นเขี่ยสัก 2-3 ครั้ง เพื่อให้รังไหมสุกทั่วกัน แล้วเอาแปรงชะรังไหมเบา ๆ เส้นไหมก็จะติดแปรงขึ้นมาจึงนำมาลดรูไม้แบนที่ปากหม้อและสาวขึ้นมาพันรอกรอบหนึ่ง ที่ปากหม้อนั้นมีไม้เป็นง่ามอันหนึ่งยาวประมาณ 1 ศอกเรียกว่า “ไม้ขึ้น” ในเวลาสาวไหมเราจะใช้มือ 2 มือเลยทีเดียวกือมือหนึ่งสาวไหมจากรอกไปลงภาชนะที่รองรับเส้นไหมส่วนอีกมือหนึ่งถือไม้ขึ้นกดแล้วเขย่ารังไหมที่อยู่ในหม้อ เพราะรังไหมที่อยู่ในหม้อนั้นลอยถ้าไม่กดไม่เขย่าไหมก็จะแน่นสาวไม่ออกถึงจะออกก็ออกเป็นเส้นไหมที่ใหญ่เกินความต้องการ เครื่องสาวไหมทั้งหมดเรียกว่า “เครื่องพวงสาว”

การสาวไหมนี้ต้องหมั่นเติมน้ำเย็นลงไปเป็นระยะ ระวังอย่าให้น้ำถึงกับร้อนและเดือด การสาวไหมแบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ

1. การสาวไหมหีบ (ไหมใหญ่) ครั้งแรกสาวเอาไหมเปลือกนอกออกเสียชั้นหนึ่ง ซึ่งมีเส้นเล็กบ้างโตบ้างไม่เสมอกันอาจจะมีสีเหลืองอ่อนแก่ตามสีของฝักรังไหมชนิดนี้จะใช้ทอผ้าได้แต่ไหมเส้นโตและหยาบ การสาวนี้สาวพอหมดเปลือกไหมก็จะหยุดนำไปเก็บไว้พวกหนึ่งเรียกว่า “ไหมชั้นที่สาม”
2. การสาวไหมลวด (ไหมน้อย) เมื่อสาวไหมชั้นที่ 3 อกหมดแล้วชั้นต่อไปคือ การสาวไหมน้อยหรือไหมยอดจะสาวให้เส้นเล็กใหญ่ก็เดิมรังไหมลงไปตามต้องการ การสาวไหมลวดนี้สาวได้ตั้งแต่เปลือกจนถึงผิวบางไม่ต้องเว้นหรือหยุดเหมือนสาวไหมหีบไหมที่สาวนี้เมื่อสาวออกจากหม้อก็หันเอามาใส่ไว้ในภาชนะอันหนึ่งจะเป็น กระบุง ตะกร้า ชามหรือโอ่ง อ่างอะไรต่ออะไรก็ได้ เมื่อเสร็จจากการสาวแล้วก็จะนำไปทำเป็นเช็ดและใจ โดยมีเครื่องมือหมุนชนิดหนึ่งทำเป็นไม้สี่ท่อนมีไม้ปิดหัวเรียกว่า “เล่ง” นำเอาไหมใส่เล่งแล้วก็หมุนไปประมาณเท่าครึ่งนิ้วถึงหนึ่งนิ้วเรียกว่า “ใจ” (8 ใจ ถึง 10 ใจ เรียกว่า หนึ่งเช็ด)
3. การสาวไหมคอก ไหมคอกนี้เป็นไหมที่ได้จากการสาวไหมหีบ คือ ผู้สาวไหมจะนำเอาไหมหีบมาสาวอีกครั้งหนึ่งจะได้ไหมเส้นเล็กเสมอกันหมด และสามารถจัดทำเสื้อผ้าได้ดีมาก เรียกว่า “ไหมชั้นที่สอง”

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2544 : 40) ระบุว่า การสาวไหมและการฟอกไหมเริ่มจากการนำรังไหมที่ฝังแดดแล้วใส่หม้อต้มในน้ำร้อน ใช้อุปกรณ์คือ ไม้คืบ ซึ่งเป็นไม้ยาวประมาณ 70-80 เซนติเมตร มีปลายด้านหนึ่งเป็นง่ามเขี้ยวรังไหมให้จมน้ำบางส่วนแล้วดึงเส้นไหมออกจากรังให้เส้นไหมผ่านง่ามไม้คืบขึ้นไปร้อยกับรอกแขวน หรือ “พวงสาว” ที่ยึดอยู่กับปากหม้อ แล้วดึงเส้นไหมผ่านรอกลงในกระบุงหรือตะกร้า ทั้งนี้ต้องคอยเดิมรังไหมเป็นระยะ ๆ เส้นไหมที่สาวออกมาได้จะมีคุณภาพต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับวิธีการ โดยแบ่งออกเป็น

1. ไหมล่องหรือไหมเลย คือเส้นไหมที่ได้จากการสาวครั้งเดียวจนไขไหมหมดจากรังไหม เส้นไหมที่ได้ค่อนข้างใหญ่มีคุณภาพปานกลาง
2. ไหมหีบ คือเส้นไหมเปลือกนอก การสาวไหมจะสาวเอาเฉพาะเปลือกนอกแล้วยกรังไหมออกพักไว้ ทำเช่นนี้จนหมดรังไหมที่จะสาวในแต่ละวัน ไหมที่ได้จะแข็งแรงมีความมันวาวน้อย คุณภาพด้อยกว่าไหมล่อง
3. ไหมน้อย (ไหมลวดหรือไหมละเอียด) ถือเป็นเส้นไหมชั้นดี มีเส้นเล็กสวยสม่ำเสมอ และมีความมันวาวมากกว่าไหมชนิดอื่น ๆ ได้จากการนำรังไหมที่พักไว้จากการสาวไหมหีบมาสาวอีกครั้ง

4. ไหมจี้กระเพย เป็นไหมชั้นในสุดรวมเปลือกที่หุ้มตัวดักได้ไว้ เส้นไหมที่ได้เต็มไปด้วยเปลือกดักแค้ ลักษณะเป็นปุ่มปมจำนวนมากเรียกว่า จี้ไหม บางครั้งจึงไม่สาวเอาไหมชั้นนี้ เพราะทำยากเสียเวลาและได้ไหมไม่สวย

การสาวไหม มี 2 ลักษณะ คือ สาวไหมด้วยมือ และสาวไหมด้วยเครื่องทუნแรงหรือเครื่องจักร การสาวด้วยมือจะนำไปใช้ประโยชน์ในลักษณะของเส้นไหมพุ่ง เนื่องจากข้อจำกัดความยาวของเส้นใยไหม

1. การสาวไหมด้วยมือ อาจสาวไหมเปลือกนอกออกชั้นหนึ่งก่อน ซึ่งมีประมาณร้อยละ 15-20 ของเปลือกทั้ง แล้วจึงสาวไหมชั้นใน เส้นไหมจากเปลือกนอก เรียกว่า ไหมลืบเส้นมีลักษณะไม่สม่ำเสมอ ขนาดใหญ่ และหยาบ มีปมปมและจี้ไหมปะปนอยู่ด้วย ส่วนไหมชั้นในจะเรียก ไหมน้อย มีขนาดเล็ก อ่อนนุ่ม เป็นเงา สีส้มสม่ำเสมอ การสาวไหมด้วยมือแบบนี้ ชาวบ้านจะสาวได้ประมาณวันละ 300 กรัมเส้นไหม (8 ชั่วโมงต่อวัน) เท่านั้น

2. การสาวด้วยเครื่องทუნแรงหรือเครื่องจักร ถ้าเป็นเครื่องสาวขนาดเล็ก ชาวบ้านจะทำการสาวไหมได้เอง และสาวได้ไม่น้อยกว่า 600 กรัมเส้นไหมต่อวัน ขึ้นอยู่กับเครื่องจักรหรือเครื่องทุนแรง หากเป็นเครื่องสาวไหมขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่จะเป็นแบบอัตโนมัติหรือกึ่งอัตโนมัติที่ใช้แรงงานไม่มาก การสาวไหมแบบนี้ผู้สาวจะต้องมีความชำนาญประสบการณ์ และการสังเกตเป็นอย่างดี เนื่องจากความเร็วของการสาวไหมมากขึ้น

สรุปการสาวไหม

วิธีการสาวไหม จะนำหม้อใส่น้ำนำไปต้มให้ร้อน แล้วใส่รังไหมลงไป เมื่อรังไหมโดนน้ำร้อน แล้วลงมือสาวเส้นไหม ด้ายไหมหนึ่งเส้นมาจากเส้นไหมหลายสิบเส้น ไหมที่สาวได้ครั้งแรกเรียกว่า “ไหมลืบ” หรือไหมใหญ่ ไหมที่สาวในครั้งที่สองเรียกว่า “ไหมลวด หรือไหมน้อย” อุปกรณ์ที่ใช้ในการสาวไหมประกอบด้วย หม้อดินหรือหม้อหนึ่งข้าวเหนียว พวงสาวไหม 15 เกลียว ไม้พาย กระบุงหรือปิบที่ใช้ใส่เส้นไหมที่ดึงออกจากรังไหม

ในอดีตชาวบ้านห้วยหลิม มีวิธีการสาวไหม โดยใช้วิธีการต้มน้ำให้ร้อน ใส่รังไหมลงไป ประมาณ 40-60 รัง (หรือมากกว่านี้ แล้วแต่พันธุ์ไหม) เมื่อรังไหมโดนน้ำร้อน กาวที่ทำให้เส้นไหมเกาะตัวนั้นละลายออก เส้นไหมจะคลาย และจะสามารถทำการสาวได้ ช่วงสาวไหมจะใช้วิธีหาปมของรังไหมแต่ละเส้น ถ้าหาปลายไม่เจอ ก็ไม่มีทางจะแกะด้ายออก การหาปมนั้นช่วงจะใช้แปรงสีฟันแตะไปที่รังไหมแต่ละรัง ปลายเส้นไหมที่คลายออกจะเกาะกับขนแปรงสีฟัน เมื่อได้ครบหรือเกือบครบทุกครั้ง ก็จะรวบปลายทั้งหมดร้อยไปยังช่องหลอดพันรอบพวงสาว แล้วลงมือสาวเส้นไหม ด้ายไหมหนึ่งเส้นมาจากเส้นไหมหลายสิบเส้น เส้นไหมหลายสิบเส้นนี้จะดีเกลียวเกาะกันแน่นด้วยกระบวนการสาวไหม โดยช่วงสาวไหมไม่ต้องยุ่งอะไรนอกเหนือจากการ

ระวังรักษาความเร็วในการสาวเป็นสำคัญ ชุดพวงสาวที่แขวนอยู่เหนือหมอน้านั้น มีส่วนช่วยอย่างมากในการตีเกลียวเส้นไหมให้ได้ขนาดที่สม่ำเสมอและเรียบ เมื่อสาวเส้นไหมไประยะหนึ่ง เส้นไหมจะค่อยๆ คลายออกจนเกือบหมด เหลือแต่ตัวไหมข้างใน (ตาย) ไหมบางพันธุ์ต้องสาวสองครั้ง คือสาวไหมชั้นนอกหมดแล้ว จึงนำมาสาวไหมชั้นในต่อ

ในปัจจุบันกลุ่มทอผ้าไหม ไม่มีการสาวไหม เนื่องจากผลการไม่มีการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม และเป็นเหตุผลเดียวกันกับการปลูกหม่อน-เลี้ยงไหมคือ ไม่สะดวก ถ้าชำไม่ทันต่อความต้องการในการใช้เส้นไหมในการทอผ้า โดยการซื้อใยเส้นไหมจากภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่ไหมจุลและไหมพันธุ์พื้นเมืองจากแหล่งจำหน่ายเส้นใยไหมที่เป็นเครือข่ายในการทอผ้าไหมด้วยกัน

4. การกวักไหม

อุทิศ เมืองแวง (2548 :15) ระบุว่า การกวักไหมเป็นการนำเส้นไหมไปกรอเข้ากับกง แล้วนำไปกวักเข้าอีกเพื่อหาปุ่มปมหรือตัดแต่งเส้นไหม นำเส้นไหมจากอีก ไปทำเป็นปอຍไหม โดยการหมุนใส่ระวีงหรือเลง(ภาษาถิ่น) เรียกว่าการเลงไหม

เครื่องมือที่ใช้ในการกวักไหม

1. กง
2. หลักตีนกง
3. อัก
4. ไม้คอนอัก
5. ระวีง

ประไพศรี สร้อยคำ (2536) จากปริญญานิพนธ์ เรื่อง ผ้าไหมอุบล: คติความเชื่อเกี่ยวกับการทอและการใช้ผ้าไหม ได้ระบุว่า การกวักไหม คือกรรมวิธีที่นำเอาเจ็ดไหมที่ผ่านการฟอกมาแล้วนำมากวักทั้งนี้เพื่อให้เส้นใยไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวตลอด เพราะในการฟอกไหมแต่ละครั้งนั้นจะทำให้เส้นใยไหมขาดไม่ติดต่อกันและไม่เป็นระเบียบในการกวักไหมนี้มีเครื่องมือ 2 ชนิด คือ กง และอักหรือกวัก กงคือ เครื่องมือสำหรับใส่เจ็ดไหมที่ทำด้วยไม้ไผ่และเชือก อักคือ เครื่องมือสำหรับปั่นไหมหรือกวักไหม ที่ทำด้วยไม้จริง

สรุปการกวักไหม

การกวักไหม เป็นขั้นตอนที่ต่อจากการสาวไหม โดยจะกวักไหมหรือกรอไป เข้า “ กง ” แล้วนำไปหมุนเข้า “ อัก ” เพื่อตรวจหาปุ่มปม หรือตัดแต่งเส้นไหมที่ไม่เท่ากันออก จึงเอาเข้ากวักอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้เส้นไหมแน่นขึ้น ก่อนที่จะหมุนเข้ากงอีกครั้ง เพื่อรวมเป็นใจ ซึ่ง

หนึ่งใจจะต้องหมุนกง 80 รอบ เรียกว่า “ โหมดืบ ” เส้นโหมดืบที่ได้จะต้องทำการชุบให้อ่อนตัว โดยนำไปชุบน้ำสบู่อ่อนๆ ประมาณ 15-20 นาที แล้วนำไปสลัดและผึ่งลมให้แห้ง โดยหมั่นกระตุกให้เส้นโหมแยกตัวเพื่อนำไปเข้าระวิงได้ จากนั้นก็กรอเส้นโหมเข้าหลอดๆ ละเส้น แล้วดึงปลาย

ในอดีตชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทอผ้าโหม จะนำเส้นโหมที่ผ่านการสาวโหมไปกรอเข้ากับกง แล้วนำไปกวักเข้าอีกเพื่อหาปุ่มปมหรือตัดแต่งเส้นโหม นำเส้นโหมจากอีกไปทำเป็นปอยโหม โดยการหมุนใส่ระวิงหรือเลง(ภาษาถิ่น) เรียกว่าการเลงโหม

ในปัจจุบันยังคงรักษาวิธีการ ไม่แตกต่างไปจากอดีต เมื่อมีการรวมกลุ่มการทอผ้าโหมขึ้น มีการแบ่งหน้าที่การกวักโหมกันอย่างชัดเจน ผู้ที่มีหน้าที่กวักโหมก็จะทำเฉพาะการกวักโหมอย่างเดียว และยังใช้อีกเป็นอุปกรณ์ในการกวักโหม พร้อมกับยังมีขั้นตอนต่างๆเหมือนในอดีต

5. การฟอกโหม

การฟอกโหม คือ กรรมวิธีการนำเส้นโหมดิบมาฟอกเพื่อทำให้เส้นใยโหมนิ่มอ่อนตัวลง และลดความแข็งกระด้างขั้นตอนการฟอกโหม

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2534 : 74-77) ระบุว่าวิธีการฟอกโหม โหมที่ฟอกนี้แต่เดิมโหมจะมีสีเหลืองอ่อนแก่ไม่เสมอกัน ถ้าจะย้อมโหมให้มีสีต่าง ๆ ต้องฟอกและซักให้ขาวเสียก่อน การฟอกโหมให้ขาวนั้นที่ใช้กันแบบพื้นเมืองนิยมใช้ฝักหม (ฝักขม) เหย้ากล้วยเอามาหั่นฝานให้บาง ๆ แล้วนำไปตากแดดให้แห้ง ใบกล้วย ก้านกล้วย จวงตาล ไม้ซี้เหล็กไม้เพกาใน 6-7 อย่างแล้วแต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ นำเอามาเผาให้เป็นเถ้าแล้วนำเอาไปแช่น้ำกวนให้เข้ากันตั้งทิ้งไว้ให้เย็นนอนกันเรียกน้ำนี้ว่า “น้ำค้าง” เมื่อน้ำค้างใสแล้วก็จะเอาโหมที่จะฟอกนั้นแช่ลงไปจนเปียกชุ่ม ดินาขึ้นจากน้ำค้างใส่หม้อต้มกะเนคูสัก 20-30 นาที จึงเอาขึ้นจากหม้อแล้วนำไปแช่น้ำเย็นล้างให้สะอาด หลังจากนั้นเอาขึ้นมาใส่มือกระทกให้โหมหายยุ่งนำไปใส่เส้ากระตุกพอให้หมาด ๆ ปลดออกจากเส้านำไปผึ่งไว้จนแห้ง ถ้าหากว่าโหมนั้นยังขาวไม่พอหรือขาวไม่ได้ก็เอามาแช่น้ำค้างอีก นำไปต้มเหมือนกันกับครั้งที่แล้วก็นับว่าเป็นอันเสร็จวิธีการฟอกโหม นอกจากฟอกด้วยวิธีดังกล่าวแล้วชาวบ้านอาจจะใช้น้ำสบู่น้ำกับโซดาแอชมาผสมกันพอประมาณ โดยใช้น้ำสบู่มากกว่าโซดาแอชนำมาเคี่ยวประมาณสัก 1-2 ชั่วโมง จึงนำเอาโหมลงไปต้มแล้วนำขึ้นมาซักน้ำให้สะอาดนำไปผึ่งให้แห้งน้ำถือว่าเสร็จวิธีการฟอกโหมอีกวิธีหนึ่ง

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2544 : 40) เขียนไว้ว่า เส้นโหมที่สาวออกมาได้จะนำไปทำเป็นใจโหมโดยอุปกรณ์กงหรืออัก ทั้งนี้โหมดังกล่าวจะมีลักษณะเส้นใยแข็งกระด้างต้องนำเส้นโหมมาฟอกให้เส้นนิ่มเรียกว่า ค่องโหม โดยนำมาต้มฟอกด้วยค้างเพื่อขับสีของเส้นโหมเดิมออก น้ำค้างดังกล่าวได้จากวัชพรรณชาติ เช่น ต้นกล้วย เปลือกขนุน ก้านตาล ฝักโสมหนามต้นดงไก่

น้อย โดยนำพืชเหล่านี้มาสับเป็นท่อน ๆ ตากให้แห้ง เผาจนได้ซี่ถ้ากรองจนได้น้ำใส ๆ ใช้เป็นน้ำ
 ค้างสำหรับฟอก ทั้งนี้การฟอกไหมจะทำโดยผูกหรือเย็บไหมด้วยใบสับปะรดที่เลาะเอาหนามออก
 แล้ว ชุบไหมกับน้ำค้างที่เตรียมไว้จนทั่วนำไปต้ม แล้วหมั่นสังเกตถ้าเส้นไหมขาวขึ้นหรือจับดูไม่
 ลื่นมือจึงนำออกมาตากแห้ง เส้นไหมที่ฟอกแล้วจะอ่อนตัวลง เส้นนี้เก็บปมปมจากเส้นไหมได้
 ง่าย จากนั้นนำมาตากอีกเพื่อให้เส้นไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวกันตลอด และย้อมสีแล้วนำไปทอ
 เป็นผืนผ้าตามที่ต้องการ

ศิริรัตน์ ชันแข็ง (2549 : 71) ระบุว่าขั้นตอนการฟอกไหมหรือการฟอกขาว มี
 ไว้ดังนี้

1. นำเส้นไหมไปแช่น้ำเปล่า ประมาณ 2 ชั่วโมง ก่อนจะมัดเส้นไหม
 ให้เป็นปอยและผูกเชือกไว้ที่หัวปอย เพื่อเป็นเครื่องหมายไว้ป้องกันไม่ให้เส้นไหมพันกันและใช้
 สำหรับจับยกขึ้นลงเวลาฟอก
2. เทน้ำลงในกระทะ ปริมาณ 3 ใน 4 ส่วนของกระทะ แล้วต้มให้ร้อน
3. เทด่างฟอกขาว ประมาณ 1 ใน 2 ส่วนของชอง ค้างฟอกขาว ซ้ำได้
 จากร้านค้าที่ตลาด ซึ่งมีราคาจำหน่ายชองละ 5-10 บาท ตามขนาดของชอง โดยด่างฟอกขาวนี้จะ
 ช่วยละลายขี้ไหมที่ติดมาลักษณะเป็นปมติดตามเส้นไหมออกเพื่อให้เส้นไหมเรียบ
4. นำเส้นไหมที่แช่น้ำเปล่าไว้แล้วลงไปต้ม โดยให้หัวปอยด้านที่ผูก
 เชือกอยู่ด้านบนใช้ระยะเวลาประมาณ 5-8 นาที ไม่ควรต้มนานเกินไปเพราะจะทำให้เส้นไหมขาด
 ง่ายและไม่เหนียวทน
5. นำเส้นไหมขึ้นจากกระทะและนำไปแช่น้ำเปล่า ล้างให้สะอาดบิด
 เบา ๆ ให้สะเด็ดน้ำ แยกกึ่งกลางของปอยเส้นไหมออกจากกันโดยสอดแขนทั้ง 2 ข้าง พร้อมกับจึง
 และออกแรงแยกเส้นไหม
6. นำเส้นไหมไปผึ่งแดด โดยแขวนสอดไว้ที่ราวไม้ จากนั้นใช้มือสาง
 เส้นขึ้น (เครือ) ออกจากกันเพื่อไม่ให้เส้นไหมติดพันกันและเพื่อให้แห้งเร็ว

อุปกรณ์การฟอกขาว

1. เตาไฟ ซึ่งใช้ได้ทั้งเชื้อเพลิงจากถ่านหรือฟืน
2. กระทะขนาดใหญ่พอประมาณ

อุทิศ เมืองแวง(2548 อ้างแล้ว) ระบุว่า การฟอกไหมหรือดองไหม(ภาษาถิ่น)
 คือการขจัดกาวไหม สิ่งสกปรกต่างๆและสีสิ่งปนเปื้อนต่างๆที่ติดมากับเส้นด้ายไหมดิบ โดย
 อาศัยวิธีทางกายภาพและเคมีร่วมกัน จะทำให้เส้นไหมดิบมีความสะอาดปราศจากกลิ่นสาบ มี

ความอ่อนนุ่มและความเป็นเงางามแวววาว คุณซึมความชื้นและน้ำได้ดี มีความขาวที่พอเหมาะ
เหมาะสมที่จะนำไปย้อมสี เพื่อทอเป็นผืนผ้าต่อไป

เครื่องมือในการฟอกไหม

1. กาละมัง
2. ห่วงคล้องเส้นไหม 3-5 อัน ต่อไหม 1 กิโลกรัม
3. กระทะ
4. เครื่องชั่ง
5. ถังพลาสติก
6. ราวตากผ้า

วิธีการฟอกไหม

1. ต้มน้ำ 30 ลิตร ในกระทะอุณหภูมิ 95 องศาเซลเซียส
2. ใส่สบู่เทียมหั่นเป็นฝอยๆแล้ว 30 กรัม และโซดาแอช 50 กรัม
แล้วกวนสารทุกตัวละลายน้ำ
3. นำไหมที่ทำเป็นปอຍมาคล้องห่วง 3-4 ห่วง ต่อไหม 1.3
กิโลกรัม แล้วนำไปฟอกในกระทะ กลับเส้นไหมทุก 5 นาที ฟอกประมาณ 30 นาที ถ้ายังไม่
สะอาดให้ฟอกต่อไปอีก
4. เอาไหมขึ้นพักไว้ เติมน้ำเย็นลงไป 2 ลิตร เพื่อลดอุณหภูมิและ
ลดเชื้อเพลิงเล็กน้อย ใส่ผงโซเดียมไฮโดรซัลไฟด์ลงไปกวนให้ละลาย
5. นำไหมลงไปฟอกขาว อุณหภูมิ 90 องศาเซลเซียส โดยกลับเส้น
ไหมทุก 5 นาที ฟอก 30 นาที หรือจนกว่าเส้นไหมจะขาว
6. นำเส้นไหมทั้งชุดขึ้นผึ่งให้เย็น แล้วบิดเส้นด้ายไหมให้หมาดที่สุด
7. ซักล้างในน้ำเย็น 4 ครั้ง โดยบิดให้หมาดทุกครั้ง
8. นำเส้นไหมทั้งชุดไปต้มในน้ำเดือด 10 องศาเซลเซียส เป็นเวลา
10 นาที แล้วบิดให้หมาด
9. นำไปซักในน้ำเย็นอีก 1-2 ครั้ง แล้วบิดให้หมาด กระตุกเส้นไหม
เพื่อให้เส้นด้ายเรียงตัวขนานกันคืนสู่สภาพเดิม ผึ่งให้แห้งด้วยลมในที่ร่ม

การฟอกไหมด้วยวิธีธรรมชาติ

1. นำจี๊ด 3 ลิตรมาร้อนด้วยตาข่ายหรือมุ้งลวด เพื่อแยกสิ่งเจือปนออก
2. นำจี๊ดไปละลายน้ำในอัตราส่วนจี๊ด 1 ส่วน น้ำ 3 ส่วน
3. คนให้จี๊ดอมน้ำ ทิ้งไว้ 8-12 ชั่วโมง เพื่อให้ตกตะกอน
4. รินเอาน้ำค้างไปฟอกไหม ใช้น้ำค้าง 20 ลิตร ต่อไหม 1-1.5 กิโลกรัม
5. ต้มน้ำค้างจี๊ด อุณหภูมิ 90 องศาเซลเซียส ใส่สบู่ที่หั่นละเอียดแล้วกวนให้ละลาย
6. นำเส้นไหมที่จะฟอกมาแบ่งใส่ห้วง นำลงไปฟอกในกระทะ 15-20 นาที กลับไหม 3-4 ครั้ง
7. ตรวจสอบว่าเส้นไหมไม่ลื่น ให้นำออกผึ่งให้เย็น บิดให้น้ำกาวยไหมออกหมด
8. นำไปซักล้าง 2-3 ครั้ง บิดให้หมาดทุกครั้ง
9. นำไปต้มน้ำร้อน อุณหภูมิ 90 องศาเซลเซียส 10-15 นาที
10. ผึ่งให้เย็นนำไปซักล้าง บิดให้หมาด กระตุกให้เส้นไหมเรียงตัวกันดีผึ่งในร่ม

อ้างอิงใน Online 28 มีนาคม 2553 <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=29241> ระบุว่าในการฟอกย้อมสีไหม อันดับแรกที่จะต้องทำก็คือ การฟอกขาวของเส้นไหมเพื่อขจัดกาวยและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ออก ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงเส้นไหมที่จะนำมาฟอกด้วย เนื่องจากเส้นไหมที่จะนำมาฟอกด้วย เนื่องจากเส้นไหมที่ได้จากไหมพันธุ์ต่าง ๆ จะมีเปอร์เซ็นต์ของกาวยที่ไม่เท่ากัน ดังนั้นระยะเวลาในการต้มฟอกขาวจะแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งจะต้องพิจารณาจากเส้นไหมที่ฟอกขาว นอกจากนี้ขนาดเข็หรือใจของเส้นไหมที่จะนำมาฟอกย้อมควรจะมีขนาดพอเหมาะคือ โดยประมาณ 100 กรัม/เข็ หากขนาดของเข็เส้นไหมมีขนาดใหญ่เกินไปจะก่อให้เกิดปัญหาในการฟอกย้อม คือ ทำให้การฟอกขาวออกจากเส้นไหมไม่สม่ำเสมอ โดยเฉพาะเส้นไหมที่อยู่ด้านในของเข็ก็จะมีเปอร์เซ็นต์กาวยติดอยู่มากกว่าด้านนอก การกระตุกเส้นไหมเพื่อให้เรียงเส้นก็ทำให้ยาก เส้นไหมอาจพันกันยุ่งเมื่อทำการย้อมสีก็จะทำให้เส้นไหมทั้งเส้นเข็ติดสีไม่สม่ำเสมอกันตลอดทั้งผืน ส่งผลกระทบทำให้ผ้าไหมไม่ได้มาตรฐาน

ปาณี เดชวิทยาพร (2548: 95) จากหนังสือ ผ้าไทยกับวิถีชีวิตของคนไทย ระบุว่า การฟอกเส้นไหมนี้เป็นขั้นตอนก่อนการย้อมสี เพราะการฟอกเส้นไหมจะทำให้เส้นไหมอ่อนนุ่ม สีเดิมของเส้นไหมจะจางลง และทำให้กาวยที่ติดอยู่ตามเส้นไหมหลุดออกด้วย วิธีการฟอก

เริ่มจากการนำเส้นไหมไปแช่น้ำสะอาดชั่วขณะหนึ่งเพื่อให้เส้นไหมอ่อนตัว และนำไปต้มกับน้ำค้างที่ก่้างเดือด ประมาณ 10-15 นาที แล้วนำมาล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วจึงนำไปตากบนราวจนเส้นไหมแห้ง น้ำค้างที่ใช้ในการฟอกเส้นไหมนี้อาจซื้อได้ตามท้องตลาดหรือทำขึ้นเองจากธรรมชาติ เช่น ก้านแห้งของลูกมะพร้าว เปลือกแห้งของต้นกล้วย ฟางข้าว งวงตาล เป็นต้น

สมพร ธงศรีและคณะ(2546:29) จากหนังสือ บันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ้าสาเกต:จังหวัดร้อยเอ็ด ระบุว่า การฟอกขาวไหม (การดองไหม ส่วนประกอบของเส้นไหม จะประกอบด้วย ส่วนที่เป็นเส้นใยและส่วนที่เป็นกาไหมชั้นนอก ซึ่งมีอยู่ประมาณ 25-30% ของเส้นไหมดิบ สารที่ใช้ต้มแยกกาไหม คือ โซดาแอช ส่วนการฟอกขาวใช้โซเดียมไฮโครซัลไฟต์ และหากต้องการได้เส้นไหมขาวบริสุทธิ์ขึ้นไปอีก จะตากแห้งขาวโดยใช้ผงฟอกขาว หลังจากนั้นจึงนำเส้นไหมไปย้อมสี และมัดหมี่ต่อไป

สรุปวิธีการฟอกไหม

การฟอกไหมของชาวบ้านบ้านห้วยหลิม จะใช้น้ำค้างหรือน้ำขี้เถ้าจากธรรมชาติ เช่น เปลือกนุ่นแห้ง กาบหรือใบของต้นกล้วยแห้ง ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นสารสำหรับฟอกไหม นำพืชชนิดใดชนิดหนึ่งมาหั่นฝานให้บางตากแดดให้แห้ง แล้วเอาไปเผาจนกระทั่งเป็นเถ้า จากนั้นจึงนำเถ้าไปแช่น้ำดั่งทิ้งไว้ให้เย็น กรองเฉพาะน้ำใส ๆ ที่เรียกว่าน้ำค้าง แล้วจึงเอาไหมดิบที่จะฟอกลงไปแช่น้ำค้างดั่งทิ้งไว้ประมาณ 20-30 นาที

ในอดีต วิธีการฟอกไหม ของชาวบ้านห้วยหลิม จะใช้น้ำค้างหรือน้ำขี้เถ้าจากธรรมชาติ เช่น เปลือกนุ่นแห้ง กาบหรือใบของต้นกล้วยแห้ง ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นสารสำหรับฟอกไหม นำพืชชนิดใดชนิดหนึ่งมาหั่นฝานให้บางตากแดดให้แห้ง แล้วเอาไปเผาจนกระทั่งเป็นเถ้า จากนั้นจึงนำเถ้าไปแช่น้ำดั่งทิ้งไว้ให้เย็น กรองเฉพาะน้ำใส ๆ ที่เรียกว่าน้ำค้าง แล้วจึงเอาไหมดิบที่จะฟอกลงไปแช่น้ำค้างดั่งทิ้งไว้ประมาณ 20-30 นาที

ในปัจจุบัน ชาวบ้านได้หันมาใช้สารเคมีในการฟอกขาวไหมแทน เพราะสารเคมีสามารถหาซื้อได้ง่าย ใช้งานสะดวก ใช้ฟอกไหมได้ในปริมาณมาก ๆ กลุ่มทอผ้าไหมจึงพากันพึ่งสารเคมีสำหรับฟอกขาวไหม ซึ่งอาจไม่ทันได้คำนึงถึงผลเสียที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและอันตรายจากสารเคมี โดยนำเส้นไหมไปแช่น้ำที่เตรียมไว้เพื่อเป็นการทำความสะอาดขั้นแรก นำหม้อที่เตรียมไว้ใส่น้ำไว้พอประมาณตั้งไฟ จากนั้นนำค้างฟอกขาว 1/2 กิโลกรัม กากสบู่ 1/2 กิโลกรัม ต่อเส้นไหม 10 กิโลกรัม ผสมลงในหม้อที่ต้ม ต้มน้ำให้อุ่นก่อนนำเส้นไหมดิบลงหม้อที่ตั้งไฟ ระวังถ้าน้ำร้อนเกินไปจะทำให้เส้นไหมยุ่งพันกัน ถ้าน้ำเย็นเกินไปกาไหมจะหลุดออกซ้า และนำเส้นไหมที่แช่น้ำไว้ ยกขึ้นมาบิดน้ำออกให้หมด ต้องอาศัยความชำนาญ การสังเกตอุณหภูมิของน้ำว่าเหมาะสมแล้วจึงนำเส้นไหมลงต้มในหม้อน้ำค้างที่ตั้งไฟต้มเส้นไหมและกลับเส้นไหมไป

มา กาวไหมจะค่อย ๆ หลุด เมื่อกาวไหมหลุดก็ปล่อยให้เส้นไหมที่ติดค้างกาวไหมหลุดออกแล้วถึงน้ำจะเดือดเส้นไหมก็จะไม่ยุ่งพันกัน แช่ต้มไว้ประมาณ 20-30 นาทีไม่ให้เกินเพราะจะทำให้เส้นไหมเปื่อยชกเส้นไหมที่ต้มฟอกกาวแล้วขึ้นจากหม้อ นำไปแช่ในน้ำเย็นที่เตรียมไว้ในอ่างกลับเส้นไหมไปมาล้างให้สะอาด

6. การย้อมสี

การย้อมสีไหม คือ กรรมวิธีการทำให้เส้นไหมที่ผ่านการฟอกกาวไหมแล้ว มีสีสันสวยงามกระบวนการย้อมสีไหม

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2544 : 41-44)ระบุว่า เส้นใยที่ได้จากฝ้ายและไหมจะมีสีเดียวคือฝ้ายจะเป็นสีขาว ขณะที่ไหมจะมีสีเหลืองนวล ดังนั้นถ้าผู้ต้องการให้ผ้าทอมีสีสันสวยงามและมีลวดลายจะต้องนำเส้นใยฝ้ายและไหมไปย้อมสี ในอดีตการย้อมสีวัตถุดิบย้อมด้วยสีที่ได้จากธรรมชาติ โดยมากเป็นสีที่สกัดมาจากส่วนต่าง ๆ ของพืชที่หาได้ในท้องถิ่น ทั้งที่สกัดมาจากส่วนเปลือกของลำต้น แก่น ราก ลูกหรือผลและใบ รวมทั้งสีที่สกัดจากสัตว์ ได้แก่ ครั่ง เป็นต้นซึ่งวิธีการย้อมดังกล่าวจะทำให้ได้สีหลัก ๆ เพียงไม่กี่สีเท่านั้น จึงทำให้ผ้าที่ทอในอดีตมีสีที่ไม่น่าเบื่อแปลกตา

1. วิธีย้อมเข เขเป็นไม้เลื้อยที่มีหนามขึ้นตามป่า ชาวบ้านจะไปขุดเอา รากท่อนประมาณเท่าแขนมาผ่าให้เป็นเส้นๆ ตากแดดให้แห้งแล้วนำมาต้มกับน้ำสะอาดจนเดือด ถ้า น้ำกลายเป็นสีเหลืองเข้ม จึงยกกลงและนำเอาน้ำสีมากรองให้ขึ้นเขออกจากน้ำสีหม้อแรก เอาเขที่กรองหม้อแรกใส่หม้อน้ำต้มต่อไปจนได้น้ำสีจากเขซึ่งอ่อนกว่าน้ำสีหม้อแรก ทำแบบเดียวกันจนครบ 3 ครั้งก็จะได้น้ำสีเป็น 3 หม้อ มีสีเรียงตามลำดับตั้งแต่อ่อนจนถึงแก่สุด เมื่อได้แล้วก็นำไหมที่เตรียมไว้ลงจุ่มในน้ำสีหม้อที่ 3 (สีอ่อนที่สุด) กวนไปกวนมาเพื่อให้สีเข้าในเส้นได้ทั่วถึงไม่ให้ค้างแล้ว ยกขึ้นจากหม้อที่ 3 บิดพอหมาดนำไปจุ่มในหม้อสองและหม้อแรก ทำแบบเดียวกันจนครบ 3 หม้อ นำมาซักน้ำสะอาดจนสีไม่ตก จึงนำมากระแทกเพื่อให้เส้นแตกออกจากกัน (เพื่อให้ไม่เป็นปม สะดวกแก่การกรอเข้าเป็นเส้นเข้าหลอด) แล้วนำไปตากให้แห้ง

2. วิธีย้อมสะตือ สะตือเป็นพืชล้มลุก มีลักษณะเป็นเถาขึ้นอยู่ตามที่ทั่ว ๆ ไปโดยเฉพาะตามรั้วหรือกำแพงจะพบมากกว่าที่อื่น ๆ ลักษณะเถาและใบมีลักษณะคล้ายใบตำลึงมีผลแดง ๆ ข้างใน ใช้เมล็ดแดง ๆ เหล่านั้น มาต้มจนกว่าสีภายในเมล็ดจะออกเป็นสีแดงเข้ม นำไปกรองให้สะอาดแล้วนำเส้นใยที่เตรียมไว้ลงไปย้อม โดยแกว่งไปมาจนสีที่ย้อมนั้นติดดีแล้วจึงบิดซักน้ำสะอาดนำขึ้นราวตากให้แห้งในการย้อมด้วยพืชชนิดต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น เวลาลงมือปฏิบัติ นั้นชาวบ้านถือเคล็ดมาก เวลาย้อมนิยมออกไปย้อมในที่ห่างไกลผู้คนพอสมควร และบริเวณที่ย้อม

เส้นไหมจะทำรั้วกันมิดชิด เพื่อป้องกันพระภิกษุสงฆ์หรือสตรีมีครรภ์หรือมีประจำเดือนเข้าไปใกล้ เพราะเชื่อว่า 3 สิ่งนี้ ถ้าเข้าไปใกล้บริเวณที่กำลังย้อมสี จะทำให้สีที่เตรียมไว้ “จืด” ใช้การไม่ได้ทันทีผ้าพื้นเมืองของไทยในภาคต่าง ๆ กำลังได้รับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวางขึ้น ในปัจจุบันจึงเกิดมีการผลิตผ้าพื้นเมืองในลักษณะอุตสาหกรรม โดยมีโรงงานเป็นผู้จัดเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายที่ย้อมสีเสร็จเรียบร้อยแล้วมาให้ทอ เพื่อเป็นการควบคุมคุณภาพในบางจังหวัดจะมีกลุ่มแม่บ้านที่รวมตัวกันทอผ้าเป็นอาชีพเสริมเพื่อการจำหน่าย และมีการปรับปรุงพัฒนาสีสันทันให้เข้ากับรสนิยมของตลาดแทนตลาดยล สีสันทัน ดังเดิมในอดีต

ปานิ เดชวิทยาพร (2548 : 92-93) ระบุถึงตัวอย่างสีธรรมชาติที่ได้จากพืช ดังนี้

สีจากราก เช่น ต้นขนุน เข้ม ขมิ้นชัน ขอบ้าน มะหาด จะให้สีเหลือง เป็นต้น

สีจากเปลือกลำต้น เช่น ต้นกระถินหอมให้สีดำ ต้นโกกงาใบใหญ่ให้สีน้ำตาล โกงกาใบเล็กให้สีน้ำตาลแกมแดง ต้นคางให้สีน้ำตาล ต้นแฉลบแดงให้สีแดงปนน้ำตาล ต้นขงโคให้สีเหลือง ประขาวและประแดงให้สีน้ำตาล ต้นมะคะหลวงให้สีทองอ่อนหรือเขียวอ่อน ต้นสนทะเลให้สีน้ำตาลแกมแดง เป็นต้น

สีจากใบ เช่น ต้นตะขบไทย ต้นหูกวาง ให้สีเขียวเข้ม ต้นเคย ต้นเถียน ให้สีเขียว ใบอ่อนต้นสักให้สีแดง ต้นเทียนกิ่งให้สีเหลืองปนน้ำตาลแดง ต้นพลองให้สีเหลือง ต้นเสนียดหรือบัวฮาให้สีเหลือง เป็นต้น

สีจากแก่น เช่น ต้นแกลให้สีเหลืองและแดงเล็กน้อย ต้นขนุน ต้นฝรั่งให้สีเหลือง ต้นสีเสียดให้สีน้ำตาล ต้นฝางให้สีแดง

สีจากดอก เช่น กระถินกาให้สีเหลืองทอง กระเจียวให้สีแดง คำฝอยให้สีแดง เหลืองแดง คำเงาะให้สีแดง ส้ม เหลือง ขณะที่จำปา ทองกวาว โสน ให้สีเหลือง อัญชันให้สีน้ำเงิน เป็นต้น

สีจากผล เช่น มะเกลือ สาคัน มะเลื่อม มังคุด ตับเต่าดิน และกระเจียวให้สีดำกระถินหอมให้สีน้ำตาล ก้างปลาขาวให้สีม่วงดำ ต้นตาลให้สีเหลือง มังแคให้สีม่วง สะตอให้สีแดงเล็กน้อย หว้าให้สีม่วงอ่อน เป็นต้น

นักวิชาการเชื่อว่าผลจากการย้อมเส้นใยด้วยสีธรรมชาติทำให้ผ้าพื้นบ้านมีสีที่ประสานกลมกลืนกันอย่างนุ่มนวล ไม่ฉูดฉาด ซึ่งหากผู้ทอผ้าไม่มีความเข้าใจเรื่องสีก็จะทำให้ผ้าทอที่ได้มีสีที่ขัดกัน ไม่งดงามเท่าที่ควร

ศิริรัตน์ ชันแจ้ง (2549 : 72-73) ระบุว่า การย้อมสีเส้นไหม มีวิธีการย้อมสี ดังนี้

1. นำเส้นไหมไปแช่น้ำเปล่า ประมาณ 40-60 นาที โดยก่อนแช่จะมัดเส้นไหมให้เป็นปอยและผูกเชือกไว้ที่หัวปอย เพื่อเป็นเครื่องหมายไว้ป้องกันไม่ให้เส้นไหมพันกันและสะดวกในการจับเวลาย้อม
2. นำกระทะใส่น้ำ ประมาณ 3 ใน 4 ส่วนของกระทะ แล้วนำไปต้มไฟให้พออุ่น
3. นำสีที่ต้องการย้อมเทลงไปในกระทะประมาณ 2 ชอง สีย้อมสีต่าง ๆ จะนิยมใช้สีเคมี เนื่องจากให้สีที่เข้ม สม่ำเสมอ และติดทนนาน สีย้อมหาซื้อได้จากร้านค้าที่ตลาด ราคาจำหน่ายชองละ 5-10 บาท ตามขนาดของชอง 1 ชอง จะมีน้ำหนักสี 100 กรัม ซึ่งในการย้อมเส้นไหมประมาณ 1 กิโลกรัม จะใช้สีย้อมประมาณ 10 ชอง
4. นำเส้นไหมที่แช่อยู่ในน้ำเปล่าลงไปต้มในกระทะ โดยให้เชือกปอยอยู่ด้านบนกระทะต้มประมาณ 40-60 นาที โดยระหว่างการต้มให้ใช้ไม้พายยกเส้นไหมขึ้น ลง เพื่อให้สีย้อมติดเส้นไหมสม่ำเสมอที่สุด
5. นำเส้นไหมขึ้นจากกระทะและนำไปแช่ในน้ำเปล่า ล้างให้สะอาดบิดเบา ๆ ให้สะเด็ดน้ำ แยกใจกลางของปอยเส้นไหมออกจากกัน โดยใช้แขนทั้ง 2 ข้างสอดแยกเส้นไหมออก พร้อมกับจึงและออกแรงขยายเส้นไหมออกหลาย ๆ ครั้ง
6. นำเส้นไหมไปตากหรือผึ่งแดด โดยแขวนไว้ที่ราวไม้ที่เตรียมไว้จากนั้นใช้มือสางเส้นยืน (เครือ) ออกจากกันเพื่อไม่ให้เส้นยืน (เครือ) ติดพันกันและเพื่อให้แห้งเร็ว

การย้อมด้วยสีธรรมชาติมีขั้นตอน ดังนี้

1. นำวัตถุดิบธรรมชาติที่จะทำให้เกิดสีต้มเพื่อสกัดให้ได้น้ำสี
2. นำน้ำสีที่สกัดได้ต้มรวมกับเส้นไหม
3. ตากผึ่งแดดให้แห้ง

อุปกรณ์การย้อมสี

1. เตาไฟ ใช้ได้ทั้งเชื้อเพลิงจากถ่าน หรือฟืน
2. กระทะสำหรับต้มน้ำขนาดพอประมาณ

กล่าวได้ว่ากระบวนการย้อมสีไหมให้มีสีสันสวยงาม โดยใช้สีธรรมชาติเพื่อย้อมเส้นไหมนั้น เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาพร้อมกับความรู้ในการผลิตเส้นไหม สีที่ใช้เป็นสีจาก

ธรรมชาติมีขั้นตอนที่ย่างยากต้องนำวัตถุดิบธรรมชาติมาหั่น ทบ หรือสับ แล้วนำไปแช่น้ำ ดม หรือหมัก ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลา ไม่ว่าจะเป็นสีที่ได้จากสั้วหรือเปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ ล้วนเกิดจากประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกของชาวบ้าน ทำให้รู้ดีกว่าต้นไม้ใดเมื่อนำมาต้มแล้วจะได้สีใด เช่น สีดำได้จากเปลือกและผลมะเกลือหรือจากแก่นขนุน ใบไม้เหล็กให้สีเขียว เป็นต้น

จากการสังเกต

การย้อมสีไหมของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม ปัจจุบันไม่มีการใช้สีจากธรรมชาติเนื่องจาก วัตถุดิบหายากและมีไม่เพียงพอ นอกจากนี้สีไม่ติดทนนาน กลุ่มทอผ้าไหมจึงหันมาใช้สีเคมีจากการสังเคราะห์ อุปกรณ์ในการย้อมสีเปลี่ยนไปจากอดีต โดยการนำเครื่องอำนวยความสะดวกมาใช้ในการย้อมสีไหม เช่น ในอดีตใช้ก้นมะพร้าวหรือก้นตาล เชือกกล้วย คล้องใจไหมลงหม้อย้อมสีซึ่งใช้ป้องกันความร้อนได้ แต่ในปัจจุบันได้นำเอาสายยางฉีดน้ำมาใช้แทน โดยสอดเชือกในล่อนหรือสายไฟเก่าสอดเข้าในท่อสายยาง ผู้ย้อมระบุว่าทำได้สะดวกกว่าในอดีต นอกจากนี้การใช้น้ำเพื่อล้างสีย้อมไหม ในอดีตต้องตักจากบ่อว่าจะเพียงพอต้องใช้เวลานานเพราะมีการใช้น้ำมากแต่ปัจจุบันใช้เครื่องปั้มน้ำทำให้สะดวกและรวดเร็วมากในการล้างสีย้อมไหม และอำนวยความสะดวกให้ผู้ย้อมไหม ในการปั่นหรือบิดน้ำจากไหมย้อมสี ในอดีตใช้มือบิดหมาด และนำไปตากกว่าจะแห้งต้องใช้เวลานานมาก ในปัจจุบันหลังจากล้างสีย้อมไหมแล้ว ผู้ย้อมจะนำไหมปั่นหมาดในเครื่องซักผ้าเพียง 3-5 นาที จากนั้นจึงนำไหมขึ้นตากและทำให้เส้นไหมแห้งเร็วขึ้นเป็นการประหยัดเวลา แต่น้ำย้อมสีไหมและน้ำล้างสีไหมไม่มีระบบการกำจัดที่ถูกต้องลักษณะ ผู้ย้อมจะตักน้ำสีย้อมไหมสาดไปตามลานบ้าน ส่วนน้ำย้อมสีไหมก็ปล่อยไปตามร่องระบายน้ำในหมู่บ้านซึ่งจะไหลไปตามท้องทุ่งนาโดยมิได้คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด

ภาพที่ 4.4 ไหมที่เตรียมย้อมใช้ทอผ้าไหมพื้น และสีที่ใช้ย้อมเส้นไหม

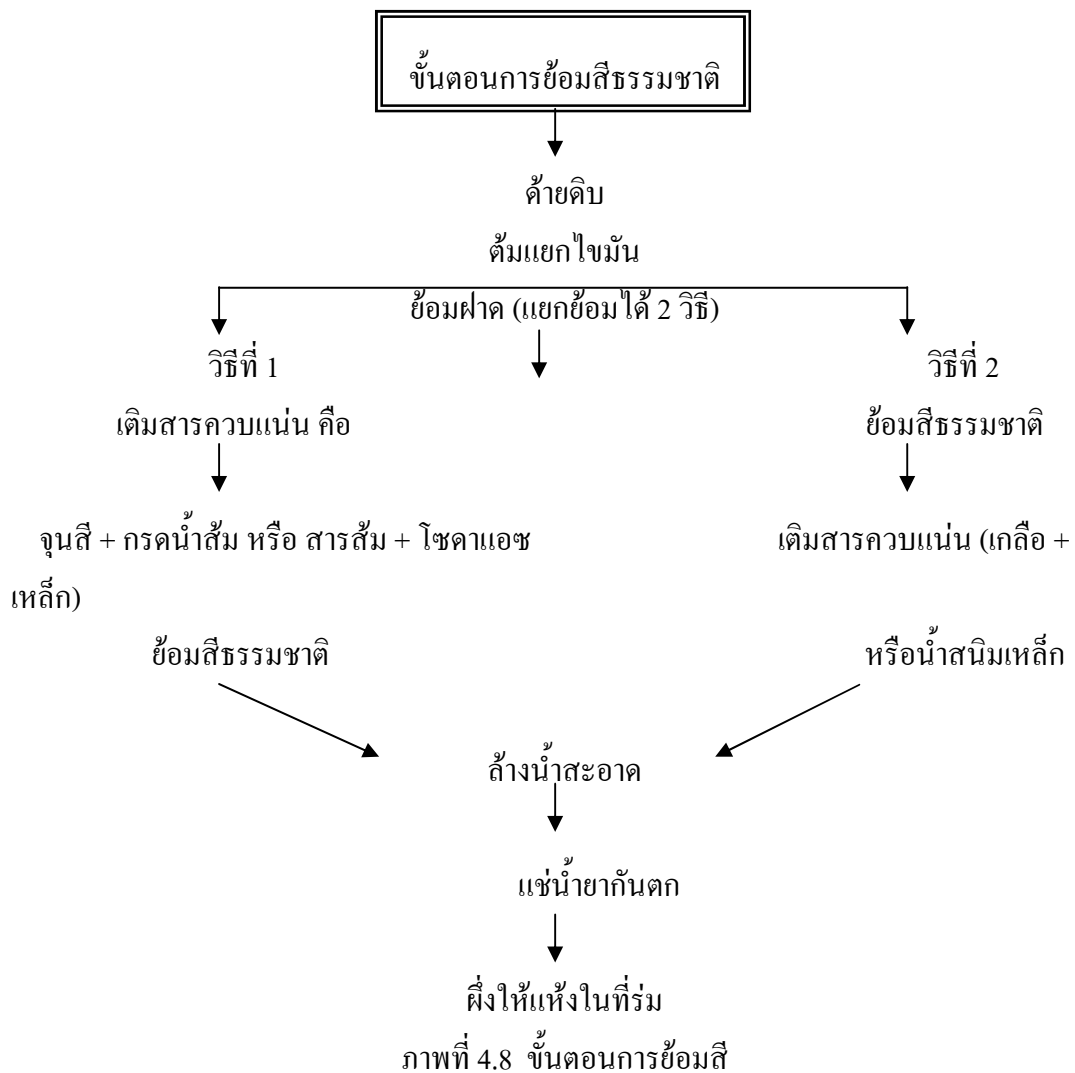
ภาพที่ 4.5 การซ้อมและล้างสีซ้อมไหม

ภาพที่. 4.6 ใช้เครื่องซักผ้าในการปั่นหมาดและสายยางพร้อมสายไฟใช้คล้องใจไหม

ภาพที่ 4.7 ไหมที่บิดหรือปั่นหมาดแล้วนำมาผึ่งให้แห้ง

ที่มา : มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2544 : 45)

สรุปการย้อมสี

การย้อมสีไหม จะต้องนำไหมที่ผ่านการฟอกมาแล้วเพื่อไม่ให้มีไขมันเกาะ แล้วจึงนำไปย้อมในหม้อหรือกระทะที่เตรียมสีต้มไว้จนอุ่น ทิ้งไว้ประมาณ 40-60 นาทีจึงนำลงล้างน้ำหลายๆครั้งก่อนบิดให้หมาด แล้วนำไปตากให้แห้ง

ในอดีต ชาวบ้านห้วยหลิมมีการย้อมไหมโดยใช้สีจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่หาได้จากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้สีที่ได้จากวัตถุดิบต่าง ๆ กัน ดังนี้

สีดำ ได้จาก เปลือกและผลมะเกลือ

สีแดง ได้จาก ครั่ง เพกา

สีเขียว ได้จาก ใบมะม่วง

สีเหลือง ได้จาก เปลือกต้นขนุน ใบหูกวาง

สีน้ำตาล ได้จาก ใบสะเดา กากกาแฟ

สีชมพู ได้จาก ดันยาง

สีน้ำเงิน ได้จาก คราม

ขั้นตอนการย้อมสีไหมนั้น นำเส้นไหมที่ผ่านการฟอกขาวไหมมาแล้ว
ย้อมลงกระทะหรือในหม้อที่เตรียมสีที่จะย้อมในขณะที่กำลังอุ่นใช้เวลา ประมาณ 40-60 นาที จึง
นำขึ้นมาล้างน้ำ บิดให้หมาดแล้วนำไปตากให้แห้ง

ในปัจจุบัน ใช้สีสังเคราะห์หรือสีเคมีที่จำหน่ายในท้องตลาด แล้วนำเส้น
ไหมไปแช่น้ำเปล่า ประมาณ 40-60 นาที โดยก่อนจะมัดเส้นไหมให้เป็นปอยและผูกเชือกไว้ที่หัว
ปอย เพื่อเป็นเครื่องหมายไว้ป้องกันไม่ให้เส้นไหมพันกันและสะดวกในการจับเวลาย้อมนำกระทะ
ใส่น้ำ ประมาณ 3 ใน 4 ส่วนของกระทะ แล้วนำไปต้มไฟ ให้พออุ่นนำสีที่ต้องการย้อมเทลงไปใน
กระทะประมาณ 2 ชอง สีย้อมสีต่าง ๆ จะนิยมใช้สีเคมี เนื่องจากให้สีที่เข้ม สม่ำเสมอ และติดทน
นาน สีย้อมหาซื้อได้จากร้านค้าที่ตลาด ราคาจำหน่ายของละ 5-10 บาท ตามขนาดของชอง 1 ชอง
จะมีน้ำหนักสี 100 กรัม ซึ่งในการย้อมเส้นไหมปริมาณ 1 กิโลกรัม จะใช้สีย้อมประมาณ 10 ชองนำ
เส้นไหมที่แช่อยู่ในน้ำเปล่าลงไปต้มในกระทะ โดยให้เชือกปอยอยู่ด้านบนบนกระทะต้มประมาณ 40-
60 นาที โดยระหว่างการต้มให้ใช้ไม้พายยกเส้นไหมขึ้น ลง เพื่อให้สีย้อมติดเส้นไหมสม่ำเสมอที่สุด
นำเส้นไหมขึ้นจากกระทะและนำไปแช่ในน้ำเปล่า ล้างให้สะอาด นำลงปั่นหมาดในเครื่องซักผ้า
เพื่อให้สะเด็ดน้ำ แยกใจกลางของปอยเส้นไหมออกจากกัน โดยใช้เขนทั้ง 2 ข้างสอดแยกเส้นไหม
ออก พร้อมกับจึงและออกแรงขยายเส้นไหมออกหลาย ๆ ครั้งนำเส้นไหมไปตากหรือผึ่งแดด โดย
แขวนไว้ที่ราวไม้ที่เตรียมไว้จากนั้นใช้มือสางเส้นยืน (เครือ) ออกจากกันเพื่อไม่ให้เส้นยืน(เครือ)
ติดพันกันและเพื่อให้แห้งเร็ว

7. การคันเครือฮูก (หูก)

อุทิศ เมืองแวง(2548 อ้างแล้ว) ระบุว่า การคันเครือฮูก เป็นการคันเส้นไหม
ทางยืนหรือทางเครือ(ภาษาถิ่น) โดยใช้หลักคันหรือหลักเฟื่อ(ภาษาถิ่น) เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ใน
กระบวนการเตรียมเส้นไหม ความยาวของเส้นยืน แต่ส่วนใหญ่นิยมทำความยาว 20 เมตร ใช้
ไหม 20 เส้น เทียว 2 ครั้ง เท่ากับ 1 หลบ มี 40 รุปิม 40 หลบ เท่ากับ 1,600 รุปิม หลังจากนั้น
นำไปหิวเข้าไม้ม้วนเครือหรือไม้เล่

สรุปการคันเครือฮูก(หูก)

การคันเส้นไหมจะต้องคันสองเส้นพร้อมกัน หรือถ้าต้องการให้หนาที่ใช้สี
เส้นจะใช้เส้นเดียวไม่ได้ เพราะจะต้องใช้เป็นเส้นบน-ล่าง เมื่อเตรียมเส้นไหมเรียบร้อยแล้ว ให้พัน
เส้นไหมไว้ที่หลักไม้หลักแรก แล้วนำเส้นไหมคล้องไปตามหลักแต่ละหลักของเฟื่อ จากล่างจนถึง

บนสุด แล้วนำเส้นไหมกลับลงมาตามทางเดิม ด้านล่างตรงจุดนี้จะเป็นจุดที่สำคัญไขว้เส้นฝ้ายไว้ เป็นเส้นบน เส้นล่าง ซึ่งจะได้นำไปสับเข้าเขาและฟืมต่อไป เมื่อได้จำนวนเส้นครบพอกับฟืมแล้วจึง ถอดด้ายออกจากหลักเฟื่อ ม้วนเก็บไว้ชาวบ้านเรียกม้วนไหมที่คั่นแล้วว่า “เครือหูก”

ในอดีต ใช้หลักคั่นหรือหลักเฟื่อ(ภาษาถิ่น) เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการ เตรียมเส้นไหม ความยาวของเส้นยืน แต่ส่วนใหญ่นิยมทำความยาว 20 เมตร ใช้ไหม 20 เส้น เทียว 2 ครั้ง เท่ากับ 1 หลบ มี 40 รูฟืม 40 หลบ เท่ากับ 1,600 รูฟืม หลังจากนั้นนำไปหิวเข้าไม้ ม้วนเครือหรือไม้เล่

ในปัจจุบัน ใช้วิธีการและอุปกรณ์เหมือนกับในอดีต

8. การสับหูก

ประไพศรี สร้อยคำ (2536) จากปริญญานิพนธ์ เรื่อง ผ้าไหมอุบล: ทศวรรษ เชื้อเกี่ยวกับการทอและการใช้ผ้าไหม ระบุว่า การสับหูก คือ กรรมวิธีที่นำเอาไหมเครือที่ย้อมเสร็จ เรียบร้อยแล้วมาร้อยเส้นด้ายทั้งหมดมาเข้ากับช่องฟันหูก แต่ถ้าฟืมหรือฟันหูกมีเส้นด้ายเดิมที่มีเขา หรือตะกอยู่ก็ใช้วิธีต่อเส้นด้ายได้ทันที โดยวิธีที่เรียกว่า การสับเส้นด้ายยืนนั่นเอง แต่ถ้าไม่มี เส้นด้ายเดิมติดอยู่ก็ให้ใช้วิธีร้อยด้ายยืนจากตรงกลางของฟืมหรือฟันหูก ทั้งนี้เพื่อให้ทั้ง 2 ด้าน เท่ากันนั่นเอง เมื่อสับหูกหรือเส้นด้ายเข้ากับฟืมหรือฟันหูกเรียบร้อยแล้วก็จะพันหูกหรือฟันเส้น ไหมเครือที่สับหูกเรียบร้อยแล้วให้เป็นระเบียบ ซึ่งวิธีการนี้เรียกว่าการพันหูกนั่นเอง

อุทิศ เมืองแวง(2548 อ้างแล้ว) ระบุว่า การสับหูกเป็นการต่อเส้นไหมเส้นยืน ที่คั่นเสร็จเรียบร้อยแล้วเข้ากับหัวหูก(เส้นไหมที่ติดอยู่กับฟืมและตะกอ)ทีละเส้น ในการสับหูก หรือเส้นยืน ต้องต่อทีละเส้นเรียงลำดับที่คั่น เมื่อต่อจนครบแล้วจะได้ไหมยืนที่ประกอบเข้ากับฟืม และตะกอที่พร้อมจะนำไปจึงก็เพื่อทอผ้าต่อไป

สมพร ธงศรีและคณะ(2546:30) จากหนังสือ บันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ้า สาเกต:จังหวัดร้อยเอ็ด ระบุว่า การสับหูกเป็นการต่อไหมเส้นยืนที่คั่นเสร็จเรียบร้อยแล้วเข้ากับหัว หูก(เส้นไหมที่ติดอยู่กับฟืมและตะกอ) ทีละเส้น ในการสับหูกหรือต่อไหมเส้นยืนที่ประกอบเข้ากับ ฟืมและตะกอที่พร้อมจะนำไปจึงก็เพื่อทอต่อไป

สรุปการสับหูก

วิธีการการสับหูก นำเอาเส้นไหมที่ทำการคั่นเป็นเครือหูกแล้วเข้าในช่องฟัน ฟืม โดยนำเส้นฝ้ายแต่ละเส้นผูกต่อกันกับเส้นฝ้ายซึ่งมีอยู่แล้วในฟืมให้แน่นและครบทุกเส้น ดังนั้น ก่อนที่คั่นด้ายเพื่อนำมาสับ จะต้องนับช่องของฟืมให้ทราบว่า มีกี่ช่องโดยปรกติจำนวนของฟืม ขึ้นอยู่กับขนาดหน้าผ้า กว้างหรือแคบเพียงใด

ในอดีตการสืบทอด ใช้ไหมเส้นยืนที่คันเสร็จเรียบร้อยแล้วเข้ากับหัวทอ(เส้นไหมที่ติดอยู่กับฟืมและตะกรอ) ทีละเส้น ในการสืบทอดหรือต่อไหมเส้นยืนที่ประกอบเข้ากับฟืมและตะกรอที่พร้อมจะนำไปจึงที่กึ่งเพื่อต่อไป

ในปัจจุบัน ใช้วิธีการและอุปกรณ์เหมือนกับในอดีต

ภาพที่ 4.9 การสืบทอด

๑. การมัดหมี่

อรนุช อิศรางกูร ณ อยุธยา และคณะ(2535: 284)ระบุว่า การมัดหมี่คือการมัดเส้นใยเพื่อสร้างลวดลายก่อนย้อมสีและทอ เวลาที่ย้อมส่วนที่ถูกมัดไว้จะไม่ติดสีจึงทำให้เกิดลวดลาย ถ้าต้องการหลายสีก็ต้องมัดและย้อมซ้ำหลายครั้งจนกว่าจะได้สีครบตามที่ต้องการ การทอผ้ามัดหมี่มีทั้งที่เรียกว่า มัดหมี่ด้ายเส้นยืน มัดหมี่ด้ายเส้นพุ่ง และมัดหมี่ผสมมัดหมี่ใช้วิธีการกันสีย้อมโดยการใช้เชือกกล้วย หรือภายหลังใช้เชือกฟาง ไนลอนหรือ พลาสติกอ่อนผูกมัดรัดบางส่วนของเส้นฝ้าย หรือไหม เพื่อไม่ให้สีย้อมซึมติดเป็น ช่วง ๆ ตอน ๆ แล้วแต่จะให้ เป็นลวดลายเช่นใด หลังจากย้อมสีเสร็จก็จะแกะเชือกที่มัดออก นำเส้นด้ายกรอเข้ากับหลอดเพื่อทอเป็นผืนผ้าต่อไป

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ(2530: 143) ระบุว่า การมัดหมี่หรือการมัดย้อม จะยากง่ายต่างกันขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของลวดลายและสีสันของผ้าที่ผู้ทอออกแบบ หากลวดลายสลับซับซ้อนก็ต้องมัดเส้นด้ายถี่และมากขึ้นหากต้องการสีสันที่วิจิตรก็ต้องย้อมหลายครั้งมากขึ้น ทั้งนี้ผู้มัดจะต้องมีความเข้าใจและความชำนาญในเรื่องลักษณะของลวดลาย และการผสมสี จึงจะทำให้ได้ผ้าทอที่สวยงาม เมื่อมัดหมี่เป็นเทคนิคการทอที่ต้องใช้ทักษะและเทคนิคการทอที่ซับซ้อนกว่าจะได้ผ้าแต่ละผืน จึงนิยมใช้ไหมซึ่งมีคุณภาพและมีคุณค่าในการทอเป็นส่วนใหญ่ หากจะทอเป็นผ้าฝ้ายก็มักจะทำลวดลายและสีแบบง่าย ๆ เช่น สีขาวกับสีคราม

อุทิศ เมืองแวง(2548:อ้างแล้ว) ระบุวิธีการมัดหมี่ มีดังนี้

วิธีการมัดหมี่

1. มัดหมี่เข้ากับโองคั่น(รางคั่นหมี่) เป็นกรอบไม้หรือเหล็กรูป

สี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 60-80 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร (ความยาวเท่ากับความกว้างของผ้าที่ทอเสร็จแล้ว) การคั่นหมี่จะจัดแบ่งเส้นไหมออกเป็นลำ ผ้าไหมสาเกตใช้ 48 ลำ แต่ละลำทำ 18 จีน(หมุนไหมใส่โองคั่น 1 รอบ เท่ากับ 1 จีน โดยเริ่มพันไหมจากด้านขวามือ ใน 1 จีน แล้วทำลำต่อไป จนครบ 48 ลำ ทำวนกลับมาด้านซ้าย ทำไปเรื่อยๆจนได้ลำละ 18 จีน

2. นำหมี่ที่คั่นแล้วมามัดโดยใช้เชือกฟาง(สมัยก่อนใช้ปอกกล้วย แกะเอาเฉพาะเปลือกนอกสุด) มัดทีละเส้นทีละลำเป็นช่วงๆตามลายที่ต้องการ โดยมัดหมี่ที่ต้องการให้เป็นลายมัดเสร็จแล้ว นำไปข้อมสีที่ต้องการต่อไปหรือเอาไปโอบ(ภาษาถิ่น) โดยยังไม่ต้องแกะเชือกฟางทำไปเรื่อยๆจนสุดท้ายจะข้อมสีพื้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสีแดงข้อมเส้นไหมทางยืน หลังจากนั้นก็แกะเชือกฟางออก เอามากักใส่ถุงแล้วปั่นใส่หลอดดำ เตรียมไว้สำหรับทอผ้าต่อไป (ถ้าคั่นหมี่หลายโอง การปั่นหลอดดำต้องเรียงลำดับตามลวดลาย โดยร้อยเชือกฟางไว้ตามลำดับ)

การคั่นหมี่และการมัดหมี่ มี 2 วิธี คือ

วิธีที่ 1 การคั่นหมี่และการมัดหมี่ โดยการแยกสายหมี่ของผ้าไหมสาเกต ต้องคั่นหมี่ 4 ครั้ง (4 โอง คั่น) คือ ลายหมากรับ ลายนาคน้อย ลายโคมเจ็ด และลายคองเอี้ย ส่วนลายคำพาไม่ต้องมัดหมี่

วิธีที่ 2 การคั่นหมี่และการมัดหมี่ทั้ง 4 ลาย อยู่ในโองคั่นอันเดียวกัน และมัดหมี่ต่อเนื่องกัน ตั้งแต่ลายหมากรับ ลายนาคน้อย ลายโคมเจ็ด และลายคองเอี้ย

ภาพที่ 4.9 การมัดหมี่

ที่มา : สร้างสี แก้วพิจิตร (2551 : 163)

สรุปการมัดหมี่

การมัดหมี่เป็นการทำให้เส้นไหมที่จะทอเป็นผืนผ้าเกิดลวดลายตามความต้องการของผู้ออกแบบ

ในอดีต การมัดหมี่จะมัดหมี่เข้ากับโองคั่น(รางคั่นหมี่) เป็นกรอบไม้หรือเหล็กรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 60-80 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร (ความยาวเท่ากับ ความกว้างของผ้าที่ทอเสร็จแล้ว) ใช้เชือกกล้วยแช่น้ำให้นิ่มและมัดหมี่ตามลวดลายที่ต้องการให้แน่น

ในปัจจุบัน การมัดหมี่ จะมัดหมี่เข้ากับโองคั่น(รางคั่นหมี่) เป็นกรอบไม้หรือเหล็กรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 60-80 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร (ความยาวเท่ากับ ความกว้างของผ้าที่ทอเสร็จแล้ว) การคั่นหมี่จะจัดแบ่งเส้นไหมออกเป็นลำ ผ้าไหมสาเกตใช้ 48 ลำ แต่ละลำทำ 18 จิน(หมุนไหมใส่โองคั่น 1 รอบ เท่ากับ 1 จิน โดยเริ่มพันไหมจากด้านขวามือ ใน 1 จิน แล้วทำลำต่อไป จนครบ 48 ลำ ทำวนกลับมาด้านซ้าย ทำไปเรื่อยๆจนได้ลำละ 18 จิน นำหมี่ที่คั่นแล้วมามัดโดยใช้เชือกฟาง มัดทีละเส้นทีละลำเป็นช่วงๆตามลายที่ต้องการ โดยมัดหมี่จำนวน 5 ลาย ในผืนเดียวกันมัดเสร็จแล้ว นำไปข้อมสีที่ต้องการต่อไปหรือเอาไปโอบ(ภาษาถิ่น) โดยยังไม่ต้องแกะเชือกฟางทำไปเรื่อยๆจนสุดท้ายจะข้อมสีพื้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสีเดียวกับเส้นไหมทางยืน หลังจากนั้นก็แกะเชือกฟางออก เอามากวักใส่ก่งแล้วปั่นใส่หลอดด้า เตรียมไว้สำหรับทอผ้าต่อไป (ถ้าคั่นหมี่หลายโอง การปั่นหลอดด้าต้องเรียงลำดับตามลวดลาย โดยร้อยเชือกฟางไว้ตามลำดับ)

10. การทอผ้าไหม

ศิริรัตน์ ชันแข็ง (2549 : 4-75) ระบุว่าขั้นตอนการทอผ้าไหม มีดังนี้

1. จึงเส้นยืน (เครือ) ใส่หูกทอผ้าไหม คือการนำเส้นยืน ไปเตรียมเพื่อใช้พร้อมสำหรับการทอผ้าไหม โดยกางใส่หูก (บางครั้งเรียก “กั”) ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงไม้สี่เหลี่ยม กว้างประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 4-6 เมตร และ แข็งแรง

2. เมื่อจึงเส้นยืน (เครือ) และ อุปกรณ์ตามที่กล่าวมาข้างต้นเรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มทอ ผ้าไหม โดยมีขั้นตอน ดังนี้

2.1 ผู้ทอขึ้นนั่งบนไม้กระดานหูก เขยิบไม้เขยิบหูกขึ้นลง บังคับให้เขา(ตะกอล) ให้เส้นยืน (เครือ) กางออกจากกัน

2.2 สอดกระสวยเส้นพุ่ง แล้วดึงเส้นพุ่งที่สอดเข้าไปให้ตึงด้วย

2.3 เขยิบไม้เขยิบหูกสลับข้างกัน และสอดกระสวยเส้นพุ่งสลับกับ แล้วกระทบฟืมเข้าหาผู้ทอเช่นเดิม ทำเช่นนี้ตลอดจนได้ผ้าที่ทอยาวและมีระยะห่างจากผู้ทอมากเกินไป

กว่าจะสอดกระสวยเส้นพุ่งได้จึงปลดไม้ม้วนผ้าออกและทำการม้วนผ้าใหม่ให้มีระยะสั้นเพื่อให้สะดวกในการทอ

2.4 ทอผ้าไหมจนเสร็จ คือ จนหมดเส้นยืน (เครือ) จากนั้นให้ตัดผืนผ้าไหมที่ทอได้ออกจากฟืม โดยทิ้งระยะห่างที่ตัดให้เหลือติดไว้ที่เครือหูกประมาณ 10 นิ้ว เพื่อให้สะดวกในการสับหูก หรือ คั่นเส้นยืน (เครือ) ที่จะทออีกในครั้งต่อไป

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

จากการสัมภาษณ์นางไพฑูรย์ สุขสุคติ อายุ 52 ปี บ้านเลขที่ 90 หมู่ที่ 3 ตำบลมะบ้ำ อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้ประกอบอาชีพทอผ้าไหม ได้กล่าวถึงเคล็ดลับในการทอผ้าไหมว่า ต้องจับไม้ดีให้เสมอผ้าไหมที่ทอออกมาจะไม่สะดุดสวยงาม นอกจากนี้ขั้นตอนที่สำคัญในการทอผ้าไหมสาเกตนั้นต้องทอให้ลายหมีเสมอกันจะได้ลวดลายที่ออกมาสวยงาม

จากการสัมภาษณ์นางหนูแดง กอสุระ อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 3 ตำบลมะบ้ำ อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้กล่าวถึงการทอผ้าไหมให้มีลวดลายสวยงามนั้น ต้องสอดไหมพุ่งแล้วจับลายให้ตึงและตรง จึงเหยียบไม้แล้วตีฟืมให้ผ้าแน่น จึงจะได้ลายผ้าไหมที่สวยงามลื่นเนื้อผ้าไหมแน่น

จากการสัมภาษณ์นางยุพิน เวียงสงค์ อายุ 41 ปี บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 10 ตำบลมะบ้ำ อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้กล่าวถึงการทอผ้าไหมสาเกตว่า การทอผ้าไหมไม่ว่าจะเป็นผ้าพื้นหรือผ้าไหมมัดหมี่ลายใดก็ตาม ผ้าไหมที่สวยงามจะต้องทอไม่ให้เกิดเส้นสะดุด และต้องตัดหรือเก็บส่วนที่สะดุดหรือส่วนเกินออกให้เรียบร้อย

การทอผ้าไหมให้สวยงาม ผู้ทอจะต้องใช้เทคนิคความชำนาญในการจัดลวดลายเพื่อให้เส้นไหมตรงกัน แล้วใช้ฟืมทอผ้าให้แน่น เก็บส่วนเกิดหรือเส้นที่สะดุดให้เรียบร้อย

จากการสังเกตการทอผ้าไหมสาเกต กลุ่มทอผ้าไหมสาเกตชุมชนบ้านห้วยหลิม วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้าไหม ซึ่งปัจจุบันมีการใช้กระสวยเส้นพุ่งที่ทำจากพลาสติก ในอดีตใช้กระสวยเส้นพุ่งทำจากไม้ในตอนเช้าจะไม่สามารถใช้ได้เพราะจะมีความชื้นทำให้พุ่งไม่สะดวกต้องรอตอนสายๆจึงจะทำการทอผ้าไหมได้ ส่วนก้น(หูกทอผ้า) วัสดุที่เป็นไม้บางชิ้นส่วนเปลี่ยนไปใช้ท่อพีวีซีแทนการใช้ไม้ทั้งหมด เพื่อให้สะดวกและรวดเร็ว และฟืมในอดีตทำจากไม้แต่ปัจจุบันนิยมใช้ฟืมที่ทำจากสแตนเลสเพราะลื่น ทำให้ทอผ้าไหมได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว ประหยัดเวลา

ภาพที่ 4.10 กระสวยทอผ้าไหมปัจจุบันทำจากพลาสติกหรือพีวีซี

ภาพที่ 4.11 ไม้ประกอบหูกทอผ้าไหมปัจจุบันทำจากพลาสติกหรือพีวีซี

ภาพที่ 4.12 พืมที่ใช้ในปัจจุบันเป็นพืมที่ทำจากสแตนเลส

อุทิศ เมืองแวง(2548:26) ระบุว่าถึงการทอผ้าไหม ประกอบด้วยเส้นด้าย 2 ชุด คือเส้นด้ายยืน จะวิ่งไปตามความยาวผ้าอยู่ติดในเครื่องทอหรือแกนม้วนด้ายยืนอีกชนิดหนึ่งคือเส้นด้ายพุ่งจะถูกกรอเข้ากระสวย เพื่อให้กระสวยเป็นตัวนำเส้นด้ายพุ่งสอดขดเส้นด้ายยืนเป็นมุมฉาก

การทอผ้ามัดหมี่จะมีอยู่ทั่วไป 2 ลักษณะ คือ

1.การทอผ้ามัดหมี่ 2 ตะกรอเป็นลายขัณฑ์ธรรมดา ผ้าจะใช้ได้เพียงหน้าเดียว

2.การทอผ้ามัดหมี่ 3 ตะกรอ เป็นการทอผ้าลายสอง เนื้อผ้าจะแน่นสามารถใช้ผ้าได้ทั้ง 2 ด้าน โดยด้านหน้าจะให้สีสดใส และลวดลายชัดกว่าด้านใน

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนางอำพร ทองธิสาร ประธานกลุ่มทอผ้าไหมชุมชนบ้านห้วยหลิม ได้กล่าวถึงกระบวนการทอผ้าไหมสาเหตุไว้ว่า กระบวนการทอผ้าไหมสาเหตุในกลุ่มผู้ทอผ้าไหม ได้แบ่งหน้าที่กันในกลุ่มสมาชิกอย่างชัดเจนว่า ใครมีหน้าที่ที่จะต้องทำอะไรบ้าง เช่น มัดหมี่ ย้อมสี สืบทูก หรือแม้กระทั่งทอผ้าไหมเป็นผืน เป็นต้น กระบวนการผลิตนั้นคนเพียงคนเดียวจะไม่ผลิตผ้าไหมตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้น เพราะจะทำให้ล่าช้าและขาดความชำนาญ นอกจากนี้การแบ่งหน้าที่กันทำงาน สามารถที่จะจัดสรรแบ่งเงินปันผลกันได้อย่างยุติธรรม

สำหรับวัสดุอุปกรณ์หลายขั้นตอนในกระบวนการผลิต บางขั้นตอนได้เลิกทำไปนานแล้วเพราะมีปัจจัยหลายๆที่ทำให้ไม่สามารถทำได้ ได้แก่ การปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเอง ขณะนี้ไม่มีขั้นตอนนี้แล้ว เพราะสาเหตุเกิดจากไม่มีพื้นที่ในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเอง ดังนั้นจึงต้องอาศัยซื้อเส้นไหมจากภายนอกมาใช้ในกระบวนการทอผ้าไหมสาเกต ไหมที่ใช้ในปัจจุบันเป็นไหมพันธุ์พื้นเมือง เรียกว่าไหมจูล(ไหมก้านจูล คุ่มวงศ์) ซื้อจากจังหวัดเพชรบูรณ์ ราคา กิโลกรัมละ 1,200 บาท ใช้เป็นเครื่องเพราะมีความเหนียว ขาว มั่นาว เส้นพุ่งใช้ไหมพันธุ์ผสม สีที่ใช้ย้อมเส้นไหมในปัจจุบันเป็นสีเคมีตราะฉง และตราสิงโต เพราะสะดวกและติดทนทานกว่า สีที่ได้จากธรรมชาติเหมือนในอดีต การทอผ้าไหมสาเกตนั้นยังคงใช้การทอมือทั้งผืนเพราะเคยลองใช้เครื่องทอแล้ว ทำให้ลวดลายของผ้าไม่สวยงาม ก็กระตุกเหมาะสำหรับการทอผ้าไหมพื้นที่ไม่มีลวดลายเท่านั้น จึงคงรักษารูปแบบการทอผ้าไหมแบบดั้งเดิม

ภาพที่ 4.13 สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมสาเกตแบ่งหน้าที่ทอผ้าไหมตามความถนัด

อดีตจังหวัดร้อยเอ็ด เคยมีคำขวัญประจำจังหวัดรกรหนึ่งว่า “ผ้าไหมชั้นดี...” คำขวัญบ่งบอกถึงจังหวัดร้อยเอ็ดแหล่งผลิตผ้าไหมที่มีคุณภาพดี แสดงให้เห็นว่าจังหวัดร้อยเอ็ดมีผู้มีความชำนาญและมีฝีมือในการทอผ้าไหมเป็นอย่างดี จึงเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ด การออกแบบลวดลายผ้าไหมร้อยเอ็ดที่เป็นเอกลักษณ์ คือ การทำลวดลายมัดหมี่ ลวดลายส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลมาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิตของคนในชุมชน มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543:66) ระบุว่าลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลายดั้งเดิม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ ลายดินแมว ลายหมี่ตาขัน ลายต้นสน ลายหมี่ก้น ลายขอ ลายประตูลัง ลายดอกแก้ว ลายบันได ลายบุญจัน ส่วนลายประยุกต์ ได้แก่ ลายอกนก ลายตะเกาหลงขอ ลายใบไม้ ลายดินเสือ ลายน้าสอง ลายนกยูง ลายปักจับดัดแปลง ลายจับวงษ์ได้ ลายประตูลัง ลายเกล็ดเต่า ฯลฯ ลวดลายที่เกิดขึ้นเป็นลวดลายที่จดจำหรือได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาดั่งนั้น

ลวดลายของผ้าไหมจึงเกิดจากฝีมือ ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของช่างมัดหมี่ที่จะจดจำและมีจินตนาการออกแบบลวดลายได้อย่างซับซ้อนหลากหลาย ประณีตและงดงาม

ปัจจุบันจังหวัดร้อยเอ็ด ได้เปลี่ยนคำขวัญรกรทที่ว่า “ผ้าไหมชั้นดี มาเป็นผ้าไหมสาเกต” เนื่องจากเมื่อปี พ.ศ.2544 มีการคัดเลือกลวดลายผ้าไหมสาเกต จากการนำลวดลายโบราณจำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายหมากจับ ลายนาคน้อย ลายโคมเจ็ด ลายคองเอี้ย และลายคำพาใช้ทอลวดลายสลับกันทั้งผืน โดยมีสีม่วงอมชมพูซึ่งเป็นสีของดอกอินทนิลบกหรือต้นเปี้ยว(ภาษาถิ่น)ซึ่งเป็นต้นไม้อประจำจังหวัดร้อยเอ็ดจึงใช้สีนี้เป็นสีพื้นในเบือ่งต้น ต่อมาก็ใช้สีอื่นๆตามความประสงค์ของผู้ซื้อ มาตรฐานและเอกลักษณ์ในการทอ จะต้องปฏิบัติดังนี้

1. การทอจะต้องทอด้วยฟืม 42 เป็นอย่างต่ำ
2. ขนาดเส้นไหม
 - ไหมทางยืน (เส้นยืน) ใช้ไหมรัง 4
 - ไหมทางด้า (เส้นพุ่ง) ให้ใช้ไหมรัง 6
3. ลายนาคน้อยให้มีจำนวน 12 ตัว/ผ้าทางขวางของหน้าผ้า 1 เมตร จากฟืม 42
4. การเริ่มต้นลวดลายให้เริ่มจากลายโคมเจ็ด คองเอี้ย นาคน้อย คำพา และหมากจับตามลำดับ
5. ลายพื้นให้มีช่องไฟเท่ากับลายหมี่
6. การใช้สีผ้าสาเกตสามารถทอได้หลากหลายสีเพื่อให้เหมาะกับการนำไปใช้งานซึ่งจะทำให้ตลาดกว้างยิ่งขึ้น แต่สีที่ถือเป็นสีหลักคือสีดอกอินทนิลบก
7. ช่องไฟของลายหมี่ควรทอด้วยเส้นไหมประมาณ 28 เส้น

สรุปการทอผ้าไหม

- 1.การทอผ้าไหมจะประกอบไปด้วยไหม 2 ชุด คือ เส้นไหมยืน จะจึงไปตามความยาวผ้าอยู่ติดกับกึ่งและหัวม้วนไหมยืน ไหมอีกกลุ่มหนึ่งคือ เส้นไหมพุ่ง จะถูกกรอเข้ากระสวย เพื่อให้กระสวยเป็นด้นนำเส้นไหมพุ่งสอดขัดกับเส้นไหมยืนเป็นมุมฉากถ้าไหมเส้นใหญ่ที่เป็นเส้นพุ่งทอออกมาแล้ว
2. ขอบฟืมมีร่องที่สามารถให้กระสวยวิ่งผ่านได้ ทอสลับกันไปตามความยาวของผืนผ้า การสอดไหมพุ่งแต่ละเส้นต้องสอดให้สุดถึงริมแต่ละด้าน แล้วจึงวกกลับมาจะทำให้เกิดริมผ้าเป็นเส้นตรงทั้งสองด้าน การทอผ้าอาศัยแรงกระทบของผู้ทอผ้า
3. เชือกดิ่งที่มัดติดกับกระสวยสามารถดึงขึ้นลงเพื่อใช้บังคับให้กระสวยวิ่งผ่านไหมยืนให้พุ่งกลับไปมาได้ตามร่องของกลางกระสวย

4. หากทอผ้าได้ยาวขึ้น จะใช้แกนหมุนม้วนเก็บผ้าไหมไว้ เพื่อให้ผู้ทอ สะดวกในการกระทบผ้า

ในอดีตการทอผ้าไหม ใช้วัสดุอุปกรณ์ในการทอที่ประกอบด้วย หูกหรือที่ทอ ผ้าที่ทำด้วยไม้ ตลอดจนกระสวย หรือหลอดด้าย การทอนั้นใช้หลอดด้ายที่ปั่นเส้นไหมเรียงไว้ ตามลำดับ

1. จะจึงเส้นยืน (เครือ) ใส่หูกทอผ้าไหม คือการนำเส้นยืน ไปเตรียม เพื่อให้พร้อมสำหรับการทอผ้าไหม

2. นำเส้นยืนกางใส่หูก (บางครั้งเรียก “กั”) ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงไม้ สี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 4-6 เมตร และ แข็งแรง เมื่อจึงเส้นยืน (เครือ) และ อุปกรณ์ตามที่กล่าวมาข้างต้นเรียบร้อยแล้วก็เริ่มทอ ผ้าไหม

ในปัจจุบันการทอผ้าไหมสาเกต ใช้กระบวนการเหมือนในอดีต โดย เปลี่ยนแปลงวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่

1. กระสวยที่ใช้ทอด้ายพุ่งเปลี่ยนจากกระสวยที่ทำด้วยไม้ เป็นกระสวย ที่ทำมาจากพลาสติกหรือพีวีซี

2. ส่วนประกอบของหูก(กั) บางส่วนเปลี่ยนจากไม้เป็นท่อพีวีซี เพื่อ ความสะดวก รวดเร็ว

3. ฟืมที่ใช้ทอผ้าเปลี่ยนจากไม้เป็นแสตนเลส

4. ลวดลายการทอนั้นทำตามข้อตกลงการทอผ้าไหมสาเกตทุกประการ เพื่อรักษาความเป็นมาตรฐานและเอกลักษณ์ให้เป็นหนึ่งเดียว ดังนี้

4.1 การทอจะต้องทอด้วยฟืม 42 เป็นอย่างต่ำ

4.2 ขนาดเส้นไหม

-ไหมทางยืน (เส้นยืน) ใช้ไหมรัง 4

-ไหมทางด้าม(เส้นพุ่ง) ให้ใช้ไหมรัง 6

4. 3. ลายนาคน้อยให้มีจำนวน 12 ตัว/ผ้าทางขวางของหน้าผ้า 1 เมตร จากฟืม 42

4. 4. การเริ่มต้นลวดลายให้เริ่มจากลายโคมเจ็ด คองเอี้ย นาค น้อย คำเภา และหมากจับตามลำดับ

4. 5 ลายพื้นให้มีช่องไฟเท่ากับลายหมี่

4. 6 การใช้สีผ้าสาเกตสามารถทอได้หลากหลายสีเพื่อให้เหมาะ กับการนำไปใช้งานซึ่งจะทำให้ตลาดกว้างยิ่งขึ้น แต่สีที่ถือเป็นสีหลักคือสีดอกอินทนิล

4.7 ช่องไฟของลายหมี่ควรทอดด้วยเส้นไหมประมาณ 28 เส้นในปัจจุบัน

2.3 อัตลักษณ์ของลวดลายผ้าไหมสาเกตและความผูกพันของคนในชุมชนต่อลวดลายของผ้าไหมสาเกต

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นายบุญเลิศ ทองสุข อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 บ้านห้วยหลิม ปัจจุบันทำหน้าที่ประธานสภาวัฒนธรรมกิ่งอำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นผู้ที่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการคัดเลือกลายผ้าไหมมัดหมี่โบราณมาเป็นผ้าไหมสาเกต ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ของลวดลายผ้าไหมสาเกตไว้ว่า กว่าจะมีการคัดเลือกลวดลายของผ้าไหมสาเกตได้เหมือนในปัจจุบัน คณะกรรมการมีการประชุมปรึกษากันอยู่หลายครั้ง เพราะมีความเชี่ยวชาญเรื่องการทอผ้าไหม ต่างก็เสนอลวดลายที่ตนเองชื่นชอบและเห็นว่าสวยงาม จนกระทั่งเมื่อวันที่ 6-7 กันยายน 2544 ได้ขอยุติในการคัดเลือกลวดลาย ซึ่งประกอบด้วยลวดลายโบราณ จำนวน 5 ลาย แต่ละลายล้วนมีความหมายบ่งบอกวิถีชีวิตชาวร้อยเอ็ดได้เป็นอย่างดี คือ 1.ลายกองเอี้ย เป็นลายที่มีลักษณะเป็นแม่น้ำลำคลอง เปรียบเสมือนสายเลือดที่เอื้ออำนวยต่อวิถีความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรไทย 2.ลายนาคน้อยเป็นลายนาคน้ำ เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลยังความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องไร่และผืนนา 3.ลายโคมเจ็ด เป็นลายที่บ่งบอกถึงความเพิ่มพูนของผลผลิตทางการเกษตร ความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นอยู่ที่ดี มีความสดใสในชีวิต เป็นโคมไฟส่องสว่างสู่ความรุ่งเรืองมีรู้จัก 4.ลายหมากจับ เป็นชื่อพืชชนิดหนึ่ง ชอบติดตามขากง เมื่อติดแล้วเอาออกยาก สื่อความหมายเมื่อใครได้พบเห็น ได้สัมผัสผ้าสาเกตของร้อยเอ็ดแล้วเกิดความประทับใจ อยากมาร้อยเอ็ดอีก 5.ลายค้ำเกา เป็นเส้นตรงที่ปรากฏบนผืนผ้า บ่งบอกถึงความซื่อตรงมุ่งมั่น เข้มแข็งและยั่งยืน อันเป็นอุปนิสัยโดดเด่นของชาวอีสาน และโดดเด่นเมื่อมาปรากฏเป็นลายผ้าสาเกต

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนางอำพร ทองธิสาร ประธานกลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 3 และนางละเวง ฤกษ์ใหญ่ ประธานกลุ่มทอผ้าไหมหมู่ที่ 9 บ้านห้วยหลิมได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ลวดลายของผ้าไหมสาเกตไปในแนวทางเดียวกันกับนายบุญเลิศ ทองสุข ทั้งสองท่านได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการคัดเลือกลวดลายผ้าไหม โดยเฉพาะนางอำพร ทองธิสารได้เป็นผู้ออกแบบลวดลายหมากจับ 1 ใน 5 ลายของผ้าไหมสาเกตซึ่งได้แสดงความคิดเห็นว่าเป็นลวดลายโบราณที่ละเอียด สวยงาม ส่วนสีของผ้าไหมนั้นสีพื้นได้แก่ สีม่วงอมชมพู ซึ่งเป็นสีดอกอินทนิลบก และเป็นต้นไม้เอกลักษณ์ ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ปัจจุบันนี้ได้ใช้สีพื้นแตกต่างไปตามความนิยมของลูกค้า ซึ่งแล้วแต่จะมีลูกค้าคนไหน กลุ่มใดสั่งให้ทอสีอื่นๆ

สรุป อัตลักษณ์ลวดลายของผ้าไหมสาเกต ประกอบด้วยลวดลายโบราณ จำนวน 5 ลาย แต่ละลายล้วนมีความหมายบ่งบอกวิถีชีวิตชาวร้อยเอ็ดได้เป็นอย่างดี ทุกลวดลายล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรมทั้งสิ้น คือ

1.ลายคองเอี้ย เป็นลายที่มีลักษณะเป็นแม่น้ำลำคลอง เปรียบเสมือนสายเลือดที่เอื้ออำนวยต่อวิถีความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรไทย

2.ลายนาคน้อยเป็นลายนาคพ่นน้ำ เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลยังความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องไร่และผืนนา

3.ลายโคมเจ็ด เป็นลายที่บ่งบอกถึงความเพิ่มพูนของผลผลิตทางการเกษตร ความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นอยู่ที่ดี มีความสดใสในชีวิต เป็นโคมไฟส่องสว่างสู่ความรุ่งเรืองมีรู้จัก

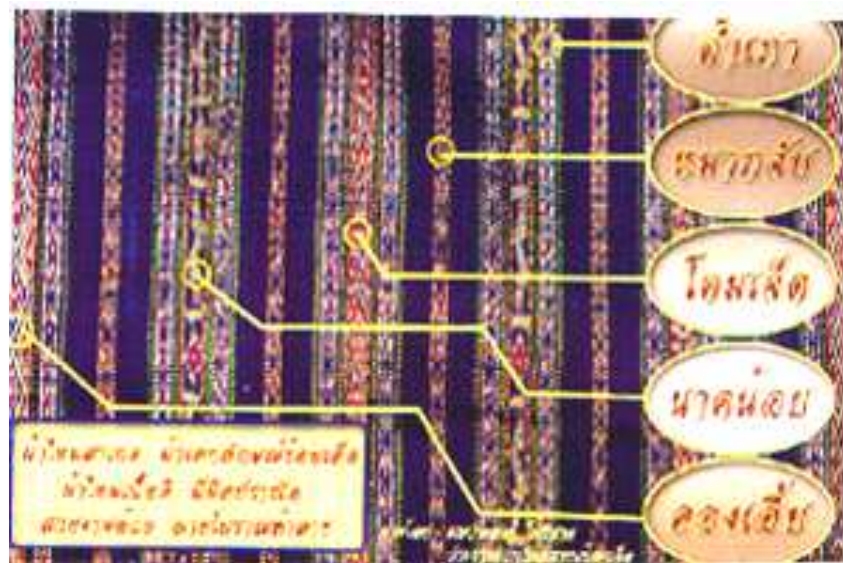
4.ลายหมากจับ เป็นชื่อพืชชนิดหนึ่ง ชอบติดตามขากางเกง เมื่อติดแล้วเอาออกยาก สื่อความหมายเมื่อใครได้พบเห็น ได้สัมผัสผ้าสาเกตของร้อยเอ็ดแล้วเกิดความประทับใจ อยากมาร้อยเอ็ดอีก

5.ลายคำเถา เป็นเส้นตรงที่ปรากฏบนผืนผ้า บ่งบอกถึงความซื่อตรงมุ่งมั่น เข้มแข็งและยั่งยืน อันเป็นอุปนิสัยโดดเด่นของชาวอีสาน ทุกลวดลายจำนวน 5 ลายมีความหมายที่บ่งบอกถึง อัตลักษณ์ของคนอีสาน

6. เส้นไหมที่ใช้ในการทอจะใช้เส้นไหม 2 เส้นทำให้ผ้าไหมมีเนื้อนุ่ม ซึ่งต่างจากการทอผ้าไหมจากแหล่งผลิตอื่น ๆ ซึ่งโดยปกติจะใช้เส้นไหมเพียงเส้นเดียวในการทอผ้าไหม

7. ลายผ้าที่ทอจะเป็นลายโบราณทั้งหมดเพียงแต่สีจะเปลี่ยนไปซึ่งลายโบราณนี้เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา

8. ลายผ้าไหมมัดหมี่ของบ้านห้วยหลิมจะเด่นชัด ละเอียดสวยงามมาก

ภาพที่ 4.14 ลวดลายผ้าไหมสาเกตประกอบด้วยลายโบราณจำนวน 5 ลาย

ดอกอินทนิลบก

ที่มา <http://www.thaitombon.com>

ภาพที่ 4.15 ลวดลายผ้าไหมสาเกตและสีที่ได้รับความนิยม

จากการสังเกตการแต่งกายชาวบ้านชุมชนบ้านห้วยหลิม ในกลุ่มผู้หญิงทั้งวัยเด็ก วัยสาว วัยผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ มีค่านิยมการแต่งกายด้วยผ้าไหม โดยเฉพาะผ้าซิ่น(ผ้าถุง) ซึ่งมี ลวดลายต่างๆที่หลากหลาย ไม่เจาะจงว่าเป็นผ้าไหมลายสาเกตหรือลายมัดหมี่อื่นๆเพื่อสวมใส่ไป ทำบุญที่วัดทุกวันพระ โดยไม่มีการนัดหมาย แต่งกายด้วยผ้าไหมในขบวนแห่นาค ประเพณีบุญบั้งไฟ ส่วนเด็กผู้หญิงก็จะแต่งกายด้วยผ้าไหมที่นำมาตัดเป็นชุดที่ทันสมัยเพื่อนำเข้าร่วมขบวนแห่ เพราะถือว่าการได้มีโอกาสแต่งกายด้วยผ้าไหมถือเป็นสิ่งที่เป็นสิริมงคลต่อตนเองและมีโอกาสนำ ผ้าไหมที่ตนเองทอไว้มาออกอวดแก่สายตาคนอื่นๆได้ชื่นชม ส่วนผู้ชายไม่นิยมแต่งกายด้วยผ้าไหม ยกเว้นหากมีงานมงคลที่สำคัญเท่านั้น อาทิ งานบายศรีสู่ขวัญ งานแต่งงานของลูกหลานหรือญาติๆ ก็จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าไหม

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนางละเวง ฤกษ์ใหญ่และนายฤทธิ์ อัมพรทิพย์ แสดงความคิดเห็นไปในทางเดียวกันว่า ชุมชนบ้านห้วยหลิมเป็นหมู่บ้านที่มีการทอผ้าไหมมา ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มีการถ่ายทอดการทอผ้าไหมจากรุ่นสู่รุ่น ยายและ แม่จะถ่ายทอด การทอผ้าไหมแก่ลูกสาว หลานสาว จนกระทั่งมีการทอผ้าไหมสาเกตซึ่งถือว่ากลุ่มผู้ทอผ้าไหมลาย สาเกตทอผ้าไหมได้งดงามกว่าชุมชนอื่นๆ และลวดลายของผ้าไหมลายสาเกตยังบ่งบอกถึงความ เป็นตัวตนของคนร้อยเอ็ดและคนอีสานได้อย่างลึกซึ้ง ลวดลายแต่ละลายใน 5 ลายที่ปรากฏอยู่บน ผ้าไหมสาเกตเป็นความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องและผูกพันกับคนในชุมชน ได้แก่ ลายนาคน้อยซึ่ง เป็นสัตว์ในตำนานที่เกี่ยวข้องในพุทธศาสนา ลายกองเอี้ย เสมือนสายน้ำที่เอื้อต่อวิถีความเป็นอยู่ ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพราะ ชุมชนบ้านห้วยหลิมก็ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็น อาชีพหลักเป็นส่วนใหญ่ ลายโคมเจ็ด บ่งบอกถึงความเพิ่มพูนผลผลิตทางการเกษตร ลายคำเภา บ่ง บอกถึงความซื่อตรง มุ่งมั่น เข้มแข็ง คำจูน หนุนขึ้นอันเป็นอุปนิสัยโคดเด่นของชาวอีสาน และ อุปนิสัยของคนในชุมชนก็เช่นเดียวกัน ซึ่งชุมชนนี้เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและ วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น

ภาพที่ 4.16 ชาวบ้านห้วยหลิมแต่งกายด้วยผ้าไหมสาเกตและผ้าไหมมัดหมี่ลายอื่นๆ
ในขบวนแห่นาค

ลวดลายผ้าไหมสาเกต

อุทิศ เมืองแวง: 2548 :52-54 ได้กล่าวถึงลวดลายของผ้าไหมสาเกตไว้ดังนี้

1. ลายทองเอี้ย มีลักษณะเป็นสายน้ำอันหมายถึงสายน้ำที่นำความอุดมสมบูรณ์มาสู่เกษตรกรให้สามารถทำไร่ทำนาได้ตามฤดูกาล
2. ลายคำเภา หมายถึง ความซื่อตรง ความมั่นคง ความหมายโดยนัยของคนในท้องถิ่นคือการทำในตรงประกอบด้วยเส้นสองเส้นเวลาทอผ้าลายสองเส้นนี้จะให้ลายหมี่เด่นชัดยิ่งขึ้น
3. ลายนาคน้อย นาคน้อยเป็นสัตว์ที่มีความผูกพันกับคนในท้องถิ่นมาช้านาน และเชื่อว่าพญานาคเป็นสัตว์ที่นำความอุดมสมบูรณ์มาให้กับเกษตรกรลวดลายบนผืนผ้ากับคติความเชื่อ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ (2549 : 74-79) ระบุว่าเกี่ยวกับลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าทอพื้นเมือง นอกจากมีความวิจิตรงดงามแล้วยังแฝงไว้ด้วยคติความเชื่อที่สำคัญ อันสืบเนื่องมาจากคติการสร้างลวดลายลายนาค คติเรื่องนาคได้ฝังลึกอยู่ในคติความเชื่อของกลุ่มชนวัฒนธรรมไทยหลาย กลุ่มน้ำโขงมานาน บางกลุ่มเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนสืบเชื้อสายมาจากนาค

คือชนเผ่าชานากา ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงนับถือและบูชาชานาก เชื่อว่าชานากเป็นสัตว์แห่งโชค ลาภ ความอุดมสมบูรณ์และความเป็นสิริมงคล

สุเมธ ชุมสาย(2529 : 72) ระบุว่า กลุ่มคนไทยแถบภูมิภาคเอเชียโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เชื่อว่าชานากหรืองู(ใหญ่) เป็นผู้ให้น้ำเป็นผู้ให้กำเนิดแหล่งน้ำบนโลกมนุษย์ ซึ่งในที่นี้ทำให้พิจารณาได้ว่ากลุ่มชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำนาเป็นหลัก ได้มองเห็นว่าน้ำเป็นปัจจัยหลักในการเพาะปลูกและการยังชีพ เมื่อเห็นว่างูสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ทั้งบนบกและในน้ำ จึงพากันบูชาหรือชานากเป็นผู้ให้น้ำ กับยังมีการนำรูปงูหรือชานากไปประดิษฐ์เป็นงานศิลปกรรมต่างๆอย่างหลากหลาย ด้วยเชื่อว่าเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์

ประไพศรี สร้อยคำ (2536) ระบุว่า ในปรีญานิพนธ์ว่า ลายพญานาค ชาวบ้านมีความเชื่อว่า นาคเป็นเจ้าแห่งงูทั้งหลาย ที่นำความอุดมสมบูรณ์มาให้กับชาวโลก คือชานากเป็นผู้กำหนดน้ำฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ฉะนั้นถ้าใครสามารถทำลายเป็นรูปพญานาคได้คนนั้นจะได้รับการยกย่องว่าเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์

อจลริ จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา(2549:24) ระบุว่า สัญลักษณ์งูหรือพญานาค งูหรือชานากปรากฏอยู่ในลายพื้นเมืองของคนไทยกลุ่มต่างๆเกือบทุกภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะในล้านนาและในอีสาน นอกจากนี้ยังพบในศิลปะของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทย ที่อาศัยอยู่นอกดินแดนของไทยปัจจุบัน เช่น ในสิบสองปันนาในลาวอีกด้วย ในแถบลุ่มน้ำโขงคนไทยและคนลาวต่างมีความเชื่อสืบทอดกันมาเรื่องพญานาค ซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองบาดาลใต้แม่น้ำโขง จนกระทั่งทุกวันนี้ผู้คนในแถบนั้นก็ยังเชื่อว่าเวลามีงานบุญประเพณี เช่น งานไหลเรือไฟ พญานาคก็จะขึ้นมาเล่นลูกไฟด้วย ดังที่มีผู้พบเห็นลูกไฟขึ้นจากลำน้ำในช่วงเทศกาลงานไหลเรือไฟเป็นประจำเกือบทุกปี

4. ลายโคมเจ็ด หมายถึงความสว่างในลายผ้าเป็นการนำลายมาทับซ้อนกันเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าและล้อมรอบด้วยสามเหลี่ยม

5. ลายดอกหญ้า หรือลายหมากจับเป็นสัญลักษณ์ที่ได้จากดอกหญ้าชนิดหนึ่งมีมากในท้องถิ่นโดยเรียกทั่วไปว่าหญ้าเจ้าชู้ ความหมายโดยนัยคือหากคนใดมาเที่ยวเมืองร้อยเอ็ดแล้วให้มีสิ่งผูกมัดจิตใจให้ได้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ (2549 : 74-79) คติความเชื่อเกี่ยวกับ ลวดลายพันธุ์พฤกษา ลวดลายพันธุ์พฤกษาเป็นคำเรียกโดยรวม ซึ่งหมายถึง ลวดลายผ้าที่เป็นรูปต้นไม้ ดอกไม้หรือผลไม้ ช่วงทอดผ้าพื้นเมืองได้อาศัยแนวคิดจากธรรมชาติรอบตัวมาสร้างสรรค์เป็นลวดลายบนผืนผ้าต้นแบบของลวดลายพันธุ์พฤกษาได้แก่ ลายต้นสน (ทิวไม้) ลายดอกบัว ลายดอก

กระบวน ดอกจอก ดอกจันทร์ ทานตะวัน กาบแคคพินมหาและเถาวัลย์ เป็นต้น การสร้างลวดลายพันธุ์ พฤษภ เป็นคติความเชื่อที่บ่งบอกถึง ความรักความสดชื่น ความเจริญรุ่งเรืองและการเคารพบูชา

สรุปความผูกพันของคนในชุมชนต่อลวดลายของผ้าไหมสาเกต มีดังนี้

1. ความผูกพันกับค่านิยมการแต่งกายในการไปร่วมงานประเพณีต่างๆ เช่น ทำบุญ และงานมงคลที่สำคัญ ผู้ชายนิยมแต่งกายด้วยผ้าไหมเฉพาะงานพิธีมงคล
2. ความผูกพันในการถ่ายทอดการทอผ้าไหมมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึง ปัจจุบันเพื่อให้ผ้าไหมและลวดลายสาเกตคงอยู่ต่อไปโดยมีการถ่ายทอดการทอผ้าไหมจากรุ่นสู่รุ่น ยายและ แม่จะถ่ายทอดการทอผ้าไหมแก่ลูกสาว หลานสาว
3. ความผูกพันกับลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผ้าไหมสาเกตตามความเชื่อ-ความผูกพันทางพุทธศาสนาและเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

2.4 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราวิชาการและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต จาก การศึกษาค้นพบ เกี่ยวกับสาเหตุการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน

วีระพล ชัยมะดัน จากวิทยานิพนธ์ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านหนองหว้า ต.ชื่นชม อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม (2538:1-12) ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ซึ่งได้แก่ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายนอก หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายนอกชุมชน เช่น ปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภค ปัจจัยเผยแพร่ทางด้านวัฒนธรรม และปัจจัยทางภาครัฐและเอกชน

ปัจจัยภายใน หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมของ ชุมชน เช่น ปัจจัยทางด้านนิเวศวิทยาและปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพ

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นางจิราพร สอนมัน อายุ 39 ปี นายกองค์การบริหารส่วนตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า เมื่อไหร่ก็ตามที่สถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจโลกเกิดภาวะไม่ปกติ คนส่วนใหญ่ก็จะไม่ค่อยนิยม แต่งกายด้วยผ้าไหม โอกาสที่จะนำสินค้าไปจัดแสดงหรือไปจำหน่ายก็ลดลง เช่น หากสถานการณ์ บ้านเมืองไม่สงบการจัดงานแสดงสินค้าก็จะเลื่อนไปโดยไม่มีกำหนด ทำให้กลุ่มผู้ทอผ้าไหมมี รายได้ลดลง ไม่มีกำลังใจในการผลิต หากช่วงใดเศรษฐกิจไม่ดีกำลังซื้อของผู้บริโภคก็ลดลงด้วย

หรือแม้แต่ในช่วงเวลาเฉลิมฉลองเทศกาลสำคัญยิ่ง เมื่อ 3-4 ปีที่ผ่านมา ผู้บริโภคส่วนใหญ่นิยมแต่งกายด้วยเสื้อสี(เสื้อยืด)มากกว่าจะแต่งกายด้วยผ้าไหม แต่สิ่งหนึ่งซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมของคนในชุมชนนั้นคือการแต่งกายของสตรีในชุมชนที่ยังมีให้เห็นเป็นประจำ นั่นคือทุกวันพระหรือเทศกาล/งานประเพณีต่างๆ สตรีในชุมชนไม่ว่าจะสูงวัยหรือวัยสาว จะนิยมสวมผ้าไหมไปทำบุญที่วัดหรือร่วมงาน แม้กระทั่งเด็กผู้หญิงเล็กๆ ผู้ปกครองจะนำผ้าไหมมาตัดเย็บให้สวมใส่โดยไม่เจาะจงว่าจะเป็นผ้าไหมสาเกตหรือผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายอื่นๆ ถือเป็น การปลูกฝังวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยประการหนึ่ง

สำหรับการเปลี่ยนแปลงๆ ในกระบวนการผลิตนั้น ขั้นตอนการผลิตที่สำคัญๆ เช่น ขั้นตอนการทอผ้าไหม ยังคงเป็นแบบดั้งเดิม นั่นคือการทอมือ ไม่ได้มีการใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วย แต่วัสดุอุปกรณ์บางอย่างช่วยให้สะดวกขึ้น เช่น ขั้นตอนการย้อมสีไหม ในอดีตยังไม่มีถุงมือแบบยางสวมใส่ผู้ย้อมสีเส้นไหมต้องใช้มือเปล่าในย้อมสี ซึ่งสีติดมืออยู่หลายวันกว่าจะหลุดออก อาจจะส่งผลถึงอันตรายจากสีเคมีที่ได้รับเข้าสู่ร่างกายได้ สิ่งเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนคือกลุ่มผู้ใช้แรงงานหรือคนหนุ่มสาวที่มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงไม่ได้ให้ความสนใจในการประกอบอาชีพการทอผ้าไหม เพราะส่วนใหญ่มักจะประกอบอาชีพที่ตนเองถนัดหรือได้เรียนมาโดยตรงเพื่อนำไปประกอบอาชีพอื่น

ส่วนการผลิตเส้นไหมในปัจจุบันนี้ ในชุมชนมีการผลิตเส้นไหมเองน้อยมาก เนื่องจากปัจจุบันนี้นิยมซื้อเส้นไหมที่สำเร็จมาทอเอง เพราะสะดวกและประหยัดเวลาในกระบวนการผลิตมากกว่าในอดีต เส้นไหมที่นิยมกันมากเรียกว่า ไหมก้านันจุลหรือไหมจุล ทำให้วัฒนธรรมการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเหมือนในอดีตที่ผ่านมาเลือนหายไป

ปัจจัยที่เป็นปัญหาและอุปสรรคของการทอผ้าไหมสาเกต คือต้นทุนในการผลิตผ้าไหมสาเกตบ้านห้วยหลิมค่อนข้างสูง เพราะใช้เส้นไหมจำนวนมากว่า เนื้อผ้าไหมจะหนาแน่นกว่าผ้าไหมสาเกตจากหมู่บ้านหรืออำเภออื่นๆ เมื่อต้นทุนผลิตราคาสูง ราคาจำหน่ายก็สูงตาม จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนายไพรัตน์ ป้องคำสิงห์ อายุ 53 ปี กำนันตำบลมะบ้า บ้านเลขที่ 8 หมู่ 9 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้กล่าวเป็นแนวเดียวกันว่า แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแต่สิ่งหนึ่งซึ่งยังดำรงอยู่ในกลุ่มผู้ทอผ้าไหม นั่นคือยังคงเป็นผ้าไหมทอมือโดยไม่ใช้เครื่องมือที่ทันสมัยเข้าช่วย ถือว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของผ้าไหมสาเกต แม้จะมีเครื่องมือที่ทันสมัยแต่ก็เลือกมาใช้ในการบางขั้นตอนเท่านั้น สำหรับเส้นไหมได้ระบุว่าในอดีตปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเอง แต่ปัจจุบันใช้เส้นไหมจุล เพราะสะดวกและประหยัดเวลาเช่นกัน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงวัฒนธรรมการแต่งกายโดยเฉพาะกลุ่มสตรีว่า

แม่บ้านที่มีการทอผ้าไหมเก็บไว้ใช้นั้น มักจะมอบผ้าไหมให้ลูกสาวทุกคนอย่างน้อยคนละ 1-2 ผืน แม้ลูกๆไปทำงานในกรุงเทพฯหรือต่างจังหวัดเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้าน แม่บ้านมักจะบอกลูกสาวเสมอว่า ให้สวมผ้าไหมไปทำบุญที่วัด ลูกสาวทุกคนจะรีบร้อนจะไม่ปฏิเสธการสวมใส่ผ้าไหมตามความประสงค์ของแม่ แม้จะแต่งกายตามยุคตามสมัยมาจากที่อื่นก็ตาม ส่วนลูกชายแม่บ้านก็จะทอผ้าไหมเพื่อให้สวมใส่ในขบวนแห่นาค

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นางอำพร ทองธิดาร ประธานกลุ่มทอผ้าไหมชุมชนบ้านห้วยหลิม ได้แสดงความคิดเห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต ไว้ว่า ปัจจุบันนี้การศึกษาทำให้คนรุ่นใหม่ทันสมัยขึ้น สนใจที่จะศึกษาเล่าเรียนในด้านที่ตนเองชอบหรือถนัด จึงทำให้คนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา ไม่ค่อยสนใจที่จะประกอบอาชีพการทอผ้าไหมเหมือนบุพการี ผู้ที่สนใจประกอบอาชีพการทอผ้าไหมจริงๆก็คือแม่บ้านที่ไม่มีโอกาสเรียนสูงๆ เมื่อไม่มีงานอื่นทำจึงหันมาประกอบอาชีพการทอผ้าไหม และเมื่อทอผ้าไหมนานเข้าก็ยึดเป็นอาชีพหลักและอาชีพรองต่อไป ความคิดเห็นที่ไม่ได้แตกต่างจากผู้อื่นก็คือ สตรีในชุมชนบ้านห้วยหลิมจากวัยเด็กจนถึงวัยชราจะพร้อมใจกันแต่งกายด้วยผ้าไหมตลอดมาในงานบุญประเพณีต่างๆ เหมือนเป็นการแข่งขันกัน แม้โลกภายนอกจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตาม

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนางละเวง ฤกษ์ใหญ่ ประธานกลุ่มสตรีทอผ้าไหมเบญจสาเกต หมู่ที่ 9 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะป้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แสดงความคิดเห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต ไว้ว่า แม้สถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ สินค้าราคาแพงขึ้นต้นทุนการผลิตก็แพงขึ้นบ้างเล็กน้อยแต่กลุ่มผู้บริโภคยังคงนิยมที่จะแต่งกายด้วยผ้าไหม ส่วนวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัย เช่น กี่กระตุก หรือเครื่องทอผ้าสมัยใหม่นั้น ได้กล่าวทำนองเดียวกันกับนางอำพร ทองธิดาร ประธานกลุ่มทอผ้าไหมสาเกต หมู่ที่ 3 ว่า ไม่สามารถนำมาใช้ทอผ้าไหมสาเกตได้ เนื่องจากกลดลายที่ไม่งดงามเหมาะสมสำหรับทอผ้าพื้นเท่านั้น วัสดุอุปกรณ์บางอย่างต้องเปลี่ยนมาใช้วัสดุสมัยใหม่เพราะสะดวกและใช้ง่าย เช่น กระสวยทอผ้า ในอดีตทำจากไม้ แต่ปัจจุบันทำการพลาสติกซึ่งทำให้สอดเส้นไหมพุ่งได้ลื่นและง่ายกว่าทำให้ทอผ้าไหมได้เร็วขึ้น สำหรับเครื่องประกอบก็ทอผ้าซึ่งเดิมเป็นไม้ทั้งหมดก็ถอดบางส่วนออกแล้วใช้ท่อพีวีซีแทน ทำให้มันหรือดึงผ้าไหมได้ลื่นขึ้น การย้อมสีผ้าไหมจากธรรมชาตินั้นปัจจุบันไม่มีการใช้สีธรรมชาติแล้ว เพราะวัตถุดิบหายากขึ้น สีเคมีในปัจจุบันคิดทนทานดีกว่า หาได้ง่ายกว่า ราคาไม่แพง

สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มาจากปัจจัยภายนอกชุมชน มีดังนี้

1. ปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภค จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมาจึงถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ในปัจจุบัน รัฐบาลได้พยายามสร้างความเจริญด้านต่างๆ ไปยังหมู่บ้าน โดยเฉพาะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อเป็นฐานให้ชาวนบทยู่ดีกินดี สาธารณูปโภคที่มีอิทธิพลต่อการทอผ้าไหมสาเกต คือ การสร้างถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน การสร้างถนนเชื่อมระหว่างอำเภอและจังหวัด เพื่อให้สะดวกในการเดินทาง ติดต่อค้าขายหรือเดินทางไปศึกษาต่อให้สูงขึ้น มีระบบน้ำประปาในหมู่บ้านทำให้สะดวกสบายเพื่อใช้ในการอุปโภค โดยเฉพาะส่งผลให้กลุ่มทอผ้าไหมสะดวกสบายและประหยัดเวลาในการใช้น้ำในกระบวนการผลิตผ้าไหมสาเกต และส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

2. ปัจจัยการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม

2.1 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ชุมชนบ้านห้วยหลิมอยู่ห่างจากอำเภอทุ่งเขาหลวง 6 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอเสลภูมิ 6 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอธวัชบุรี 14 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัดร้อยเอ็ด 26 กิโลเมตร จึงได้รับอิทธิพลทางสังคมเมือง โดยเฉพาะวัฒนธรรมการแต่งกายของคนหนุ่มสาวและชาวบ้านทั่วไป การสวมใส่เสื้อผ้าในรูปแบบของทางตะวันตก และค่านิยมของสังคมในการสวมใส่เสื้อยืดสีต่างๆตามรูปแบบกิจกรรมสำคัญของประเทศ หรือของท้องถิ่น วัฒนธรรมการแต่งกายตามที่กล่าวข้างต้นจึงทำให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่จากสังคมเมืองได้เร็ว แม้จะมีกลุ่มทอผ้าไหมทอผ้าเพื่อสวมใส่และจำหน่าย แต่ก็ไม่ได้ได้รับความนิยมเหมือนในอดีต ส่งผลให้จำหน่ายผ้าไหมได้น้อยเพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่หันไปแต่งกายตามสมัยนิยม ยกเว้นงานประเพณีและงานมงคลสำคัญๆเท่านั้น

2.2 ระบบการศึกษา บ้านห้วยหลิมมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง และเนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับตัวเมืองหลายๆแห่ง จึงสนับสนุนให้บุตรหลานเข้าเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น ระบบการศึกษาทำให้ชาวบ้านและบุตรหลานได้รับความรู้มากขึ้น สิ่งสำคัญคือระบบศึกษาทำให้ชาวบ้านมีค่านิยมในการประกอบอาชีพเปลี่ยนไป โดยมีความต้องการให้บุตรหลานของตนเป็นเจ้าของเป็นนาย หรือหันไปประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมแทนเกษตรกรรม เพราะไม่อยากจะพบกับความยากลำบากเหมือน พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย จึงส่งผลถึงการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมเพราะในอนาคตอาจจะขาดแคลนบุคลากรในการประกอบอาชีพทอผ้าไหม ยกเว้นผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อยหรือแม่บ้านที่ไม่มีงานอื่นทำเท่านั้น

3. ปัจจัยของภาคเอกชน

ในปัจจุบันภาคเอกชนซึ่งเป็นผู้ผลิตเส้นไหมรายใหญ่ของประเทศ ได้เข้ามามีบทบาทในการติดต่อค้าขายเส้นไหมสำเร็จแก่กลุ่มทอผ้าไหม ราคาเส้นไหมสำเร็จค่อนข้างสูง

ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านราคาในการจำหน่ายสูงตามไปด้วย ขึ้นตอนกระบวนการผลิตลง ทำให้มีเวลามากขึ้นและทอผ้าใหม่ด้วยความประณีตมากขึ้น จนทำให้มีชื่อเสียงจนได้รับรางวัลในระดับประเทศ จนทำให้เป็นหมู่บ้านที่ผู้คนรู้จักกันอย่างกว้างขวาง ฉะนั้นการติดต่อกำขายกับภาคเอกชน ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันตลอดจนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านเทคโนโลยีในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นการทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง

4. ปัจจัยจากนโยบายของรัฐ

จากนโยบาย 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์(OTOP) ในสมัยรัฐบาลของอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ทำให้กลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม ได้รับความนิยมน และสามารถสร้างงานสร้างรายได้มาระยะหนึ่ง เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ แต่เมื่อนโยบายดังกล่าวขาดความต่อเนื่องและขาดการสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจัง ทำให้กลุ่มทอผ้าไหมมีรายได้ลดลง จึงหันไปประกอบอาชีพภาคอุตสาหกรรมแทน

5. ปัจจัยทางด้านการเมือง เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการทอผ้าไหมสาเหตุเพราะสถานการณ์ทางการเมืองไม่สงบเรียบร้อยและเศรษฐกิจของโลกเกิดภาวะไม่ปกติ ผู้นิยมนำผ้าไหมซื้อผ้าไหมน้อยลง โอกาสในการนำสินค้าไปจัดแสดงก็ลดลง ส่งผลต่อรายได้ของกลุ่มทอผ้าไหมลดลงไปด้วย

สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มาจากปัจจัยภายในชุมชน มีดังนี้

1. ปัจจัยทางธรรมชาติ สภาพทางภูมิประเทศของบ้านห้วยหลิมเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง ไม่เอื้อต่อการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหม จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปลูกต้นหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมแก่ชาวบ้าน เพราะในอดีตเคยประสบกับอุทกภัยทำให้ต้นหม่อนตายทั้งหมดชาวบ้านจึงเลิกการปลูกต้นหม่อนตั้งแต่ ปี พ.ศ.2521 เป็นต้นมา

2. ปัจจัยด้านแรงงาน คนหนุ่มสาวที่เป็นแรงงานสำคัญต่อการประกอบอาชีพทอผ้าไหม ไม่สนใจที่จะประกอบอาชีพการทอผ้าไหม หันไปประกอบอาชีพที่ตนเองชื่นชอบและถนัด ทำให้มีเฉพาะแม่บ้านหรือผู้สูงอายุเท่านั้นที่ยังประกอบอาชีพนี้ ในอนาคตอาจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงสำหรับกลุ่มทอผ้าไหมเพราะจะขาดแรงงานในด้านนี้

3. ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนนับว่าเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญยิ่งปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม เพราะผู้นำชุมชนนั้นเป็นผู้มีบทบาทมีประสบการณ์ และเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดความศรัทธาในหมู่ประชาชน ตลอดจนเป็นผู้ที่มีความสามารถในการที่จะโน้มน้าวผู้อื่นให้ร่วมมือร่วมใจในการประกอบกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์

ผู้นำของบ้านห้วยหลิม แบ่งเป็น 2 แบบ คือ แบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ แบบเป็นทางการได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน แบบไม่เป็นทางการได้แก่ ประธานกลุ่มทอผ้าไหม จากการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีส่วนสนับสนุนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม คืออดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 นายบุญเลิศ ทองสุข และกำนันคนปัจจุบัน คือนายไพรัตน์ ป้องคำสิงห์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาท และผลักดันให้กลุ่มทอผ้าไหมสาเกตประสบความสำเร็จจนได้รับรางวัลระดับจังหวัดและ ระดับประเทศ ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านรายได้แก่ชุมชน นอกจากนี้ผู้ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการทอผ้าไหมสาเกตคือนางอำพร ทองธิดา ประธานกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มทอผ้าไหมและจุดประกายการทอผ้าไหมสาเกตเป็นผู้ฝึกสอน ชักชวนให้ผู้ว่างงานมาฝึกทอผ้าไหมสาเกต จนทำให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น

4. ปัจจัยด้านเทคโนโลยี ความทันสมัยของเทคโนโลยีสมัยสมัย มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อการทอผ้าไหมสาเกต ด้านกระบวนการผลิต ถึงแม้การทอผ้าไหมสาเกตจะยังคงรักษารูปแบบกระบวนการต่างๆเหมือนในอดีต แต่มีวัสดุอุปกรณ์บางอย่างเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่

- กระสวยทอผ้าในอดีตเป็นไม้ ปัจจุบันใช้พลาสติก
- ฟืมทอผ้าในอดีตเป็นไม้ ปัจจุบันใช้สแตนเลส
- หลอดปั่นเส้นไหมอดีตใช้ไม้ ปัจจุบันใช้พลาสติก
- หูกทอผ้าอดีตใช้ไม้ทั้งหมด ปัจจุบันใช้ท่อพีวีซีเป็น

ส่วนประกอบบางส่วน

- หัวกลิ้งใจไหมย้อนสีกอดีตใช้ก้านตาล ปัจจุบันใช้สายยาง

พลาสติก

สรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต มีดังนี้

ก. ปัจจัยภายนอก ได้แก่

1. ปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภค มีการสร้างถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน การสร้างถนนเชื่อมระหว่างอำเภอและจังหวัด ทำให้สะดวกในการเดินทาง ติดต่อค้าขายหรือเดินทางไปศึกษาต่อให้สูงขึ้น มีระบบน้ำประปาในหมู่บ้านทำให้สะดวกสบายเพื่อใช้ในการอุปโภค โดยเฉพาะส่งผลให้กลุ่มทอผ้าไหมสะดวกสบายและประหยัดเวลาในการใช้น้ำในกระบวนการผลิตผ้าไหมสาเกต

2. ปัจจัยการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม

2.1 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมการแต่งกาย ชาวบ้านนิยม

การแต่งกายแบบสังคมเมืองมากกว่าการแต่งกายด้วยการใช้ผ้าไหม ยกเว้นในงานประเพณีและงานมงคลที่สำคัญเท่านั้น

2.2 ระบบการศึกษา ทำให้คนหนุ่มสาวมีความรู้มากขึ้น จึงไม่สนใจที่จะประกอบอาชีพทอผ้า หันไปประกอบอาชีพที่ตนเองถนัดและชื่นชอบ

3. ปัจจัยของภาคเอกชน เอกชนมีบทบาทในการกำหนดราคาขายเส้นไหม ซึ่งมีราคาสูงทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นไปด้วย

4. ปัจจัยจากนโยบายของรัฐ นโยบาย 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ทำให้กลุ่มทอผ้าไหม มีรายได้เพิ่มขึ้น

5. ปัจจัยทางด้านการเมือง สถานการณ์ทางการเมืองไม่ปกติและภาวะเศรษฐกิจโลกไม่ปกติ ทำให้รายได้ของกลุ่มทอผ้าไหมลดลงด้วย

ข. ปัจจัยภายใน ได้แก่

1. ปัจจัยทางธรรมชาติ ภาวการณ์เกิดอุทกภัยในอดีตทำให้ชาวบ้านเลิกปลูกต้นหม่อนเพื่อเลี้ยงไหม

2. ปัจจัยด้านแรงงาน คนวัยหนุ่มสาวไม่สนใจการประกอบอาชีพทอผ้าไหม หันไปประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ขาดแคลนแรงงาน

3. ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน มีผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ให้การส่งเสริมและสนับสนุนการทอผ้าไหม ทำให้สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหม มีรายได้อย่างต่อเนื่อง

4. ปัจจัยด้านเทคโนโลยี แม้ปัจจุบันจะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่กลุ่มทอผ้าไหมก็มิได้ใช้เครื่องจักรใดๆเข้ามาช่วยในการทอผ้าไหม ยกเว้นวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่ต้องเปลี่ยนไป คือ

- กระสวยทอผ้าในอดีตเป็นไม้	ปัจจุบันใช้พลาสติก
- ฟืมทอผ้าในอดีตเป็นไม้	ปัจจุบันใช้สแตนเลส
- หลอดปั่นเส้นไหมอดีตใช้ไม้	ปัจจุบันใช้พลาสติก
- หูกทอผ้าอดีตใช้ไม้ทั้งหมด	ปัจจุบันใช้ท่อพีวีซีเป็น

ส่วนประกอบบางส่วน

- หัวคล้องใจไหมย้อมสีอดีตใช้ก้านตาล ปัจจุบันใช้สายยางพลาสติก

2.5 แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิม

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นางจิราพร สอนม่น อายุ 39 ปี นายกองค์การบริหารส่วนตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า บ้านห้วยหลิมเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติการทอผ้าไหมมาช้านาน จนกระทั่งในปัจจุบันได้มีการพัฒนาตลาดผ้าไหมที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด องค์การบริหารส่วนตำบลมะบ้าได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม จำนวน 10,000 บาท/โครงการ และประสานงานกับสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด ในการจัดฝึกอบรมหรือศึกษาดูงานหากมีวิธีการใหม่ๆ ในกระบวนการการผลิต การตลาด หรือแม้แต่บรรจุภัณฑ์ที่ใช้บรรจุผ้าไหมจำหน่ายแก่กลุ่มทอผ้าไหมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

นอกจากนี้ยังส่งเสริมและสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลมะบ้าทุกคน ได้แต่งกายด้วยผ้าไหมสาเกตและผ้าไหมมัดหมี่ตลอดอื่นๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมรายได้แก่กลุ่มทอผ้าไหม สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ในวันพฤหัสบดี ตามนโยบายของจังหวัดร้อยเอ็ด ส่วนงานบุญประเพณี เทศกาลต่างๆ หรือแม้แต่งานที่สำคัญ เช่น งานแต่งงาน งานพระราชทานปริญญาบัตรแก่ลูกๆ หลานๆ ชาวบ้านก็มักจะแต่งกายด้วยผ้าไหมอยู่เป็นประจำ เพราะถือว่าเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าภาพหรือ เป็นมงคลแก่ลูกๆ หลานๆ จนถึงเป็นเรื่องปกติ นั่นก็เท่ากับว่าเป็นการอนุรักษ์การทอผ้าไหมให้คงอยู่ต่อไป

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นายไพรัตน์ ป้องคำสิงห์ อายุ 53 ปี กำนันตำบลมะบ้า บ้านเลขที่ 8 หมู่ 9 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้กล่าวถึงแนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิมไว้ว่า ในฐานะที่ตนเองได้ผู้นำชุมชน ได้มีโอกาสร่วมอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตร่วมกับกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม โดยการให้การสนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน ทุกครั้งที่หน่วยงานของรัฐได้ประสานงานเพื่อให้มีการนำผ้าไหมสาเกตไปจัดแสดงในงานเทศกาลต่างๆ เช่น งานเทศกาลกาชาดร้อยเอ็ด การจัดแสดงสินค้า OTOP ที่ศูนย์ประชุมอิมแพคมารินาเมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี เป็นต้น ก็ได้นำกลุ่มทอผ้าไหมไปจัดแสดงและจัดจำหน่ายแก่ผู้มาเที่ยวชมงาน ซึ่งถือว่าการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายและร่วมอนุรักษ์การทอผ้าไหมด้วยประการหนึ่ง ประการสำคัญอีกประการหนึ่งนั่นก็คือในฐานะที่ตนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนบ้านห้วยหลิม ได้เสนอแนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตแก่ทางโรงเรียน โดยโรงเรียนได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการทอผ้าไหมเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการทอผ้า

ไหมจากกลุ่มผู้ทอผ้าไหม สัปดาห์ละ 2 ครั้ง นับเป็นแนวทางในการปลูกฝังวัฒนธรรมการทอผ้าไหมแก่เด็กและเยาวชน เพื่อให้การอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป และหากมีโอกาสได้เข้าร่วมประชุมในระดับจังหวัดจะนำเสนอแนวคิดการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตเพื่อเสนอให้สถาบันการศึกษาที่เปิดสอนในระดับอนุปริญา อาทิ วิทยาลัยอาชีวศึกษาร้อยเอ็ด วิทยาลัยการอาชีพร้อยเอ็ด เป็นต้น ได้เปิดรายวิชาการทอผ้าไหม สาเกตอย่างจริงจังต่อไป

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นางอำพร ทองธิดาสาร ประธานกลุ่มผู้ทอผ้าไหม บ้านห้วยหลิม หมู่ที่ 3 ตำบลมะบ้า อำเภอกู่เหล็ก จังหวัดร้อยเอ็ด ได้กล่าวถึงแนวทางในการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิมไว้ว่า ชุมชนบ้านห้วยหลิมเป็นชุมชนที่แม่บ้านมีการทอผ้าไหมมานานแล้ว โดยมีจุดประสงค์เพื่อทอผ้าไหมใช้ในครัวเรือนแต่เมื่อมีผู้พบเห็นได้ซื้อไปใช้ จนกระทั่งได้นำมาประกอบอาชีพการทอผ้าที่ยั่งยืนต่อมา แม้ผ้าไหมสาเกตเพิ่งจะเริ่มมีการทอตลาดเมื่อไม่นานมานี้ แต่กำลังได้รับความนิยมจากผู้บริโภคจำนวนมากไม่น้อย แนวทางอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตในอนาคต นั้นผู้สืบทอดก็คือลูกหลานของผู้มีอาชีพทอผ้าไหมในปัจจุบัน เพราะมีกลุ่มผู้สนใจ อาทิ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด เป็นต้น อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยต่าง ๆ นั้นได้นำนักศึกษามาสัมภาษณ์ ตลอดจนถ่ายทำสารคดีวิธีการหรือกระบวนการผลิตผ้าไหมสาเกต เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชน พร้อมนั้นก็ได้ลงมือปฏิบัติตามขั้นตอนกระบวนการทอผ้าไหมสาเกต อยู่เป็นประจำทุกปี นอกจากนี้โรงเรียนบ้านห้วยหลิมยังมีการปลูกฝังนักเรียนให้ศึกษาและฝึกปฏิบัติกระบวนการทอผ้าไหมสาเกต เมื่อเด็กๆ ได้มีโอกาสฝึกปฏิบัติจริงก็จะเกิดการซึมซับและรักอาชีพนี้ไปด้วย แม้ในอนาคตหากสนใจที่จะประกอบอาชีพนี้ก็สามารถประกอบอาชีพการทอผ้าไหมได้ง่ายขึ้นเพราะมีพื้นฐานมาแล้ว

แนวทางอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตอีกประการหนึ่งนั่นก็คือการส่งเสริมสนับสนุนให้มีผู้แต่งกายด้วยผ้าไหมสาเกตให้มากขึ้น เพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้ผลิตนั่นคือการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ผู้สนใจได้มีโอกาสเป็นเจ้าของ กลุ่มผู้ทอผ้าไหมเคยได้รับรางวัลในระดับจังหวัด ระดับภูมิภาคและระดับประเทศหลายครั้ง เพราะมีโอกาสนำไปออกจำหน่ายผ้าไหมสาเกตในโอกาสต่างๆ เป็นประจำ ผู้สนใจจะซื้อไปใช้ด้วยตัวเองหรือเป็นของฝากแก่ผู้อื่น ก็ถือเป็นแนวทางอนุรักษ์ให้ผ้าไหมสาเกตได้คงอยู่ต่อไป

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนายบุญเลิศ ทองสุข อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอกู่เหล็ก จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แสดงความคิดเห็นว่าการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิมว่า หากภาครัฐส่งเสริมและสนับสนุนโครงการ OTOP ต่อไปอย่างจริงจัง พร้อมกับสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง เชื่อมั่นว่าผ้าไหมสาเกตจะ

เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายทั้งภายในและต่างประเทศ เพราะปัจจุบันผู้ที่นิยมผ้าไหมบ้านห้วยหลิม เมื่อแวะเวียนมาเลือกซื้อผ้าไหมมัดหมี่ลายอื่นๆก็มักจะซื้อผ้าไหมสาเกตไปด้วย และตราใบไม้ที่คนไทยยังนิยมการนำผ้าไหมเป็นของฝาก เมื่อเลือกซื้อผ้าไหมที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด ตรานั้นผ้าไหมสาเกตก็จะยังคงอยู่ต่อไป

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นางวิลาสินี ร่องสุใจ นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้กล่าวถึงแนวทางอนุรักษ์ผ้าไหมสาเกตว่า ทางสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต ในปี พ.ศ.2546-2547 ได้มีส่วนช่วยกลุ่มทอผ้าไหมสาเกตเป็นเงินงบประมาณในการสร้างองค์ความรู้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในการย้อมสีไหมในเรื่องการทอสีไหมไม่ให้ตกสี และการส่งเสริมเรื่องการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการกลุ่ม การออกร้านจำหน่ายตามงานต่างๆทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังมีการประสานงานกับวิทยาลัยอาชีวศึกษาร้อยเอ็ดเพื่อสนับสนุนนักศึกษาแผนกผ้าและการแต่งกายในการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมสาเกต เช่น การทำโถงผ้าไหมสาเกต กระเป๋า ฯลฯ ส่วนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ้าไหมสาเกตได้จัดทำหนังสือองค์ความรู้การทอผ้าไหมสาเกต แผ่นพับ และการถ่ายทำวิดีโอทัศน์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ.2552 กลุ่มข้าราชการในสำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด ได้จัดกิจกรรมการเดินแฟชั่นโชว์ผ้าไหมสาเกตในงานกาชาดจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ.2552 นับว่าเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนรายได้แก่กลุ่มทอผ้าไหมสาเกต และปัจจุบันนี้การแต่งกายด้วยผ้าไหมสาเกตและผ้าไหมลายอื่นๆทุกวันพฤหัสบดีสำหรับข้าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดล้วนแต่เป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ผ้าไหมสาเกตอีกประการหนึ่ง สำหรับแนวคิดในการอนุรักษ์ผ้าไหมสาเกตในอนาคต ได้กล่าวอีกว่าตราใบไม้ที่คำขวัญของจังหวัดร้อยเอ็ดคือ “สิบเอ็ดประตูเมืองงาม เรืองนามพระสูงใหญ่ ผ้าไหมสาเกต บุญผะเหวดประเพณี มหาเจดีย์ชัยมงคล งามน่ายลบึงพลาญชัย เขตกว้างไกลทุ่งกุลา โลกลือชาข้าวหอมมะลิ” ยังคงอยู่ ผ้าไหมสาเกตก็จะคงอยู่และเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมทั่วประเทศเหมือนผ้าไหมจากจังหวัดต่างๆ และอีกประการหนึ่งการทอผ้าไหมสาเกตตั้งแต่มีการประดิษฐ์ลวดลายขึ้นมาเป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมจังหวัดร้อยเอ็ดแล้ว การทอผ้าไหมสาเกตไม่ได้มีเฉพาะกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิมเท่านั้น แต่มีแหล่งผลิตผ้าไหมสาเกตในอีกหลายกลุ่มหลายอำเภอ เช่น ในเขตอำเภอเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน อำเภอธวัชบุรี อำเภอพนมไพร อำเภอโพนทอง อำเภอพนมไพร อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอหนองพอก อำเภอเสลภูมิ อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเมืองสรวง อำเภอโพนทราย อำเภออาจสามารถ อำเภอเมยวดี อำเภอศรีสมเด็จ อำเภอจังหาร อำเภอเชียงขวัญ กิ่งอำเภอหนองฮี อำเภอทุ่งเขาหลวง

จากการสัมภาษณ์กลุ่มทอผ้าไหมสาเกตบ้านห้วยหลิม ได้ให้ข้อมูลไปในแนวทางเดียวกันว่า มีการถ่ายทอดการทอผ้าไหมให้ลูกสาวหลานสาว เพื่อปลูกฝังให้มีใจรักในการทอผ้าไหม และกลุ่มนักเรียนที่สนใจในการทอผ้าไหม ไม่หวังวิชาการทอผ้าไหมยินดีที่จะถ่ายทอดให้ผู้สนใจทั่วไป และยังภูมิใจในอาชีพการทอผ้าไหม

สรุป แนวทางในการอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิม มีดังนี้

1. ควรพัฒนาตลาดผ้าไหมที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยองค์การบริหารส่วนตำบลมะบ้า ควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม จำนวนมากขึ้น และประสานงานกับสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด ในการจัดฝึกอบรมหรือศึกษาดูงานหากมีวิธีการใหม่ๆ ในกระบวนการการผลิต การตลาด หรือแม้แต่บรรจุภัณฑ์ที่ใช้บรรจุผ้าไหมจำหน่ายแก่กลุ่มทอผ้าไหมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

2. ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลมะบ้าทุกคน ได้แต่งกายด้วยผ้าไหมสาเกตและผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายอื่นๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมรายได้แก่กลุ่มทอผ้าไหม สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ในวันพฤหัสบดี ส่วนงานบุญประเพณี เทศกาลต่างๆ หรือแม้แต่งานที่สำคัญ เช่น งานแต่งงาน งานพระราชทานปริญญาบัตรแก่ลูกๆ หลานๆ ชาวบ้านก็มักจะแต่งกายด้วยผ้าไหมอยู่เป็นประจำ

3. ควรให้การสนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน ทุกครั้งที่หน่วยงานของรัฐได้ประสานงานเพื่อให้มีการนำผ้าไหมสาเกตไปจัดแสดงในงานเทศกาลต่างๆ เช่น งานเทศกาลกาชาดร้อยเอ็ด การจัดแสดงสินค้า OTOP ที่ศูนย์ประชุมอิมแพคมารินาเมืองทองธานี เป็นการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายและร่วมอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกต

4. ควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการทอผ้าไหมเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการทอผ้าไหมจากกลุ่มผู้ทอผ้าไหม สัปดาห์ละ 2 ครั้ง นับเป็นแนวทางในการปลูกฝังวัฒนธรรมการทอผ้าไหมแก่เด็กและเยาวชน

5. ควรเสนอให้สถาบันการศึกษาที่เปิดสอนในระดับอนุบาล อาชีวศึกษา อาติ วิทยาลัยอาชีวศึกษาร้อยเอ็ด วิทยาลัยการอาชีพร้อยเอ็ด เป็นต้น ได้เปิดรายวิชาการทอผ้าไหมสาเกตอย่างจริงจังต่อไป

6. ควรมีผู้สืบทอดก็คือลูกหลานของผู้มีอาชีพทอผ้าไหม อาติ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด เป็นต้น อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยต่าง ๆ นั้นได้นำนักศึกษามาสัมภาษณ์ ตลอดจนถ่ายทำสารคดีวิธีการหรือกระบวนการผลิตผ้าไหมสาเกต เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชน

7. ควรมีการปลูกฝังนักเรียนให้ศึกษาและฝึกปฏิบัติกระบวนการทอผ้าไหม

สาเหตุ

8. ควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีผู้แต่งกายด้วยผ้าไหมสาเหตุให้มากขึ้น

9. ภาครัฐควรส่งเสริมและสนับสนุน โครงการ OTOP ต่อไปอย่างจริงจัง พร้อม กับสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง

10. สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด ควรส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพ การทอผ้าไหมสาเหตุ การสร้างองค์ความรู้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในการย้อมสีไหมในเรื่องการทอสี ใหม่นิให้ดกสี ส่งเสริมเรื่องการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการกลุ่ม การออกร้านจำหน่าย ตามงานต่างๆ ยังมีการประสานงานกับวิทยาลัยอาชีวศึกษาร้อยเอ็ดเพื่อสนับสนุนนักศึกษาแผนกผ้า และการแต่งกายในการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมสาเหตุ เช่น การทำโองผ้าไหมสาเหตุ กระเป๋า ฯลฯ ส่วนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ้าไหมสาเหตุได้จัดทำหนังสือองค์ความรู้การทอผ้าไหม สาเหตุ แผ่นพับ และการถ่ายทำวิดีโอทัศน์เผยแพร่

11. ควรมีการถ่ายทอดการทอผ้าไหมให้ลูกสาวหลานสาว เพื่อปลูกฝังให้มีใจ รักในการทอผ้าไหม และกลุ่มนักเรียนที่สนใจในการทอผ้าไหม ไม่หวังวิชาการทอผ้าไหมยินดีที่จะ ถ่ายทอดให้ผู้สนใจทั่วไป และยังภูมิใจในอาชีพการทอผ้าไหม

ตอนที่ 3 ข้อสรุปที่ได้จากการค้นพบ

3.1 ข้อสรุปจากการค้นพบความเป็นมาของภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเหตุ

3.1.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาการทอผ้าไหมสาเหตุ

ก. ความเป็นมาของการทอผ้าไหม

ความเป็นมาของการทอผ้าไหม มีหลักฐานสำคัญที่ยืนยันว่ามนุษย์ สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 2,400 – 2,800 ปีมาแล้ว มีการทอผ้าขึ้นใช้ เนื่องจากมีเศษผ้าที่ ติดอยู่กับกำไลสำริดของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ บ้านเชียง และเศษผ้า ด้าย เส้นใย ไหม ซึ่งพบใน แหล่งก่อประวัติศาสตร์บ้านนาดี อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี การทอผ้าไหมในประเทศไทย ได้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2444 และในสมัย รัชกาลที่ 5 ได้ส่งเสริมการเลี้ยงไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างจริงจัง ปัจจุบันนับสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงตั้งมูลนิธิศิลปาชีพ ในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้นเพื่อ ส่งเสริมการทอผ้าของชาวบ้านในชนบท รวมทั้งทรงส่งเสริมเผยแพร่ ลวดลายที่ชาวบ้านได้สืบทอด กันมาแต่โบราณ ทำการอนุรักษ์ตัวอย่างลวดลายนั้นไว้เพื่อศึกษาสืบทอดต่อไป

ข. ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมสาเหตุ

ในสมัยพุทธกาลตามตำนานอุรังคธาตุ (หนังสือใบลานเขียนอักษรไทย น้อยจากหลวงพระบาง เปิดเผยเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา มายังสุวรรณภูมิ ซึ่งมีนครใหญ่อยู่ 4 แห่ง ได้แก่เมืองสาเกตนคร (จังหวัดสกลนคร) เมืองสาเกตนคร(จังหวัดร้อยเอ็ด) เมืองมรุกขนคร (เมืองธาตุพนม) และเมืองอินทรีภูจนคร (พนมเปญ) สาเกตนครเป็นศูนย์กลาง มีพระเจ้ากุนทระ เป็นเจ้าครองนครคนแรก มีเมืองขึ้น 101 เมือง (สิบเอ็ดเมือง) มีทางเข้าเมือง 11 ประตู จังหวัด ร้อยเอ็ดประชาชนส่วนหนึ่งมีการสืบเชื้อสายมาจากชาติพันธุ์ลาว สิ่งหนึ่งที่กลุ่มคนไทย-ลาวนำติด ตัวมาแม้จะผ่านไปชั่วหลายอายุคนแล้วก็ตาม นั่นคือความรู้เรื่องการทอผ้า ซึ่งการทอผ้านี้เกิดจากภูมิ ปัญญาและความชำนาญที่ถ่ายทอดส่งสืบทอดมาในสายเลือด จากอดีตจนถึงปัจจุบันจังหวัดร้อยเอ็ดมี ชาวบ้านในหลายอำเภอที่ประกอบอาชีพการทอผ้าไหมมายาวนาน และผ้าไหมที่มีชื่อเสียงได้แก่ ผ้า ไหมมัดหมี่

จังหวัดร้อยเอ็ดได้มีการคัดเลือกและประดิษฐ์คิดลวดลายผ้าไหมที่เป็น เอกลักษณ์ของจังหวัด เมื่อปี พ.ศ.2544 โดยนำเอาลายผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายโบราณจำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายนาคน้อย โคมเจ็ด คองเอี้ย หมาจับ และ คำภา มาทอสลับกันสีพื้นดั้งเดิมคือสีม่วงอม ชมพู ซึ่งเป็นสีของดอกอินทนิลบกหรือต้นเปี้ยว ซึ่งเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดร้อยเอ็ดและตั้งชื่อผ้า ไหมตามชื่อเมืองร้อยเอ็ดในอดีตคือ “สาเกตนคร” และเรียกชื่อผ้าไหมสาเกตจนถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญาของการทอผ้าไหมสาเกตที่สำคัญ มีดังนี้

1. ภูมิปัญญาในการจัดหาเส้นใยไหม

- ภูมิปัญญาในอดีตชาวบ้านมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง แต่เนื่องจาก ประสบปัญหาจากการเกิดอุทกภัย ทำให้ต้นหม่อนตายหมด ประกอบกับไม่มีพื้นที่เพียงพอ
- ภูมิปัญญาในปัจจุบัน ได้มีการจัดซื้อเส้นใยไหมจากภายนอกชุมชน แหล่งซื้อเส้นใยไหมหลัก คือซื้อจากบริษัทจุลไหมไทย จังหวัดเพชรบูรณ์ และซื้อเส้นใยไหมพันธุ์ พื้นเมือง จากร้านจำหน่ายผ้าไหมในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และซื้อจากพ่อค้าคนกลาง และกลุ่มเครือข่ายที่มีการติดต่อซื้อขายกันมานาน โดยเลือกเส้นไหมที่มีคุณภาพดี เส้นไหม สม่ำเสมอ ไม่เปราะขาดง่าย ไม่เปื้อน โดยคำนึงถึงคุณภาพที่ได้มาตรฐาน

2. ภูมิปัญญาในการฟอกไหม

- ภูมิปัญญาในอดีตชาวบ้านหว่ายหลิม จะฟอกไหมด้วยการใช้น้ำค้าง หรือน้ำขี้เถ้าจากธรรมชาติ เช่นเปลือกนุ่นแห้ง กาบหรือใบของต้นกล้วยแห้ง ผักโขมหนาม แล้วจึง เอาไหมดิบที่จะฟอกลงไปแช่น้ำค้างคั้นทิ้งไว้ประมาณ 20-30 นาที
- ภูมิปัญญาในปัจจุบันชาวบ้านหว่ายหลิมได้หันมาใช้สารเคมีในการ ฟอกขาวไหมแทน เพราะสารเคมีสามารถหาซื้อได้ง่าย ใช้งานสะดวก ใช้ฟอกไหมได้ในปริมาณ

มาก ๆ วิธีการฟอกขาวไหมนั้น นำเส้นไหมไปแช่น้ำที่เตรียมไว้เพื่อเป็นการทำความสะอาดขั้นแรก นำหม้อที่เตรียมไว้ใส่น้ำไว้พอประมาณตั้งไฟ จากนั้นนำด่างฟอกขาว 1/2 กิโลกรัม กากสับ 1/2 กิโลกรัม ต่อเส้นไหม 10 กิโลกรัม ผสมลงในหม้อที่ต้ม ต้มน้ำให้อุ่นก่อนนำเส้นไหมดิบลงหม้อที่ตั้งไฟ ระวังถ้าน้ำร้อนเกินไปจะทำให้เส้นไหมยุ่งพันกัน ถ้าน้ำเย็นเกินไปขาวไหมจะหลุดออกช้า และนำเส้นไหมที่แช่น้ำไว้ ยกขึ้นมาบิดน้ำออกให้หมด สังเกตอุณหภูมิของน้ำว่าเหมาะสมแล้วจึงนำเส้นไหมลงต้มในหม้อน้ำด่างที่ตั้งไฟ ต้มเส้นไหมและกลับเส้นไหมไปมา ขาวไหมจะค่อย ๆ หลุด เมื่อขาวไหมหลุดก็ปล่อยให้ น้ำเดือดถ้าขาวไหมหลุดออกแล้วถึงน้ำจะเดือดเส้นไหมก็จะไม่ยุ่งพันกัน แช่ต้มไว้ประมาณ 20-30 นาทีไม่ให้เกินเพราะจะทำให้เส้นไหมเปื่อย ยกเส้นไหมที่ต้มฟอกขาวแล้วขึ้นจากหม้อ นำไปแช่น้ำเย็นที่เตรียมไว้ในอ่างกลับเส้นไหมไปมาล้างให้สะอาด เพื่อให้ขาวไหมและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ละลายตัวและหลุดออกจากเส้นไหม เส้นไหมดิบที่ผ่านกรรมวิธีการฟอกเรียบร้อยแล้วจะมีความสะอาดไม่มีกลิ่นเหม็น เส้นไหมมีความอ่อนนุ่ม และมีความเป็นเงาสวยงาม

3. ภูมิปัญญาในการย้อมสี

- ภูมิปัญญาในอดีตชาวบ้านหว่ายหลิมมีการย้อมไหมโดยใช้สีจากธรรมชาติ ซึ่งมีขั้นตอนที่ย่างยากต้องนำวัตถุดิบธรรมชาติมาหั่น ทบ หรือสับ แล้วนำไปแช่น้ำ ต้ม หรือหมัก แต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลาานกว่าจะได้สีที่พร้อมจะย้อมเส้นไหมสีย้อมธรรมชาติที่ได้จากพืช เช่น เปลือกขนุน เปลือกนุ่น ต้นคราม สีย้อมที่ได้จากสัตว์ เช่น ครั่ง ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่หาได้จากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้สีที่ได้จากวัตถุดิบต่าง ๆ กัน ดังนี้

สีดำ ได้จาก เปลือกและผลมะเกลือ

สีแดง ได้จาก ครั่ง เพกา

สีเขียว ได้จาก ใบมะม่วง

สีเหลือง ได้จาก เปลือกต้นขนุน ใบหูกวาง

สีน้ำตาล ได้จาก ใบสะเต กากกาแฟ

สีชมพู ได้จาก ต้นยาง

สีน้ำเงิน ได้จาก คราม

- ภูมิปัญญาในปัจจุบัน นิยมใช้สีสังเคราะห์ในการย้อมสีผ้าไหมสาเหตุเพราะมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก สะดวกรวดเร็ว สีสดดูสดใสไม่ซีดง่าย สีย้อมสังเคราะห์ที่ชาวบ้านใช้กันอยู่ในปัจจุบันซื้อจากร้านค้าในชุมชนและพ่อค้าคนกลาง กลุ่มผู้ทอผ้าไหม นิยมใช้สีของร้านไฟโรจน์ ร้านจันทร์เพ็ญ ร้านแม่บัวทอง ในจังหวัดร้อยเอ็ด และการสั่งซื้อจากร้านพ่อค้าคนกลางหรือเครือข่ายโดยตรง และสีย้อมมีคุณภาพ สีติดเส้นไหมง่าย ย้อมไหมแล้วสีไม่ตก

4. ภูมิปัญญาในการเตรียมเส้นไหม

- ภูมิปัญญาในอดีตในการเตรียมเส้นไหม คือการปั่นไหมกรอเส้นไหม ใส่หลอด ชาวบ้านเรียกว่า การกวักไหม ภูมิปัญญาในการกรอไหม คือ กรอเส้นไหมจากใจไหมลงสู่กระบอก (หลอด) หรืออีก การกรอไหมจะต้องกรอให้เส้นไหมเรียงกันเป็นระเบียบเรียบร้อยแน่นเสมอกัน เพื่อไม่ให้เส้นไหมยุ่งพันกัน

- ภูมิปัญญาการเตรียมเส้นไหมในปัจจุบัน การกรอไหมหรือการกวักไหมก็ยังคงทำเหมือนในอดีต ชาวบ้านผู้กรอไหมต้องกรอไหมให้เรียงกันเป็นระเบียบและให้อยู่ในหลอดให้เท่า ๆ กันเพื่อให้เส้นไหมดี ดึงจี๋ไหมต้องระวังอย่าทำให้เส้นไหมขาดเพราะจะเกิดรอยต่อเวลาทอเป็นผืนผ้าจะทำให้ผืนผ้าไม่สวย เส้นไหมจะเรียบสม่ำเสมอต้องดูด้วยตาเปล่า และสัมผัสด้วยมือ เพื่อตรวจสอบคุณภาพของเส้นไหมที่กรอในแต่ละครั้ง

5. ภูมิปัญญาในการทำลวดลาย

- ภูมิปัญญาในอดีต มีการออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายโบราณ ได้แก่ลายตีนแมว ลายหมี่ตาข่าย ลายคันสน ลายหมี่คัน ลายขอ ลายประดู่วัง ลายดอกแก้ว ลายบันได ลายบุญญ์

- ส่วนลายประยุกต์ ได้แก่ ลายอกนก ลายตะเกาหลงขอ ลายใบไม้ ลายตีนเสือ ลายน้าสอง ลายนกยูง ลายปักจับดัดแปลง ลายจับวงยัดไส้ ลายประดู่หงส์ ลายเกล็ดเต่า ฯลฯ ลวดลายที่เกิดขึ้นเป็นลวดลายที่จดจำหรือได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา

- ภูมิปัญญาในปัจจุบันลวดลายผ้าไหมสากล ได้นำลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณ จำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายโคมเจ็ด ลายคองเอี้ย ลายนาคน้อย ลายคำพา ลายหมากจับ ใช้ทอลวดลายสลับกันทั้งผืน ลวดลายผ้าไหมสากลทั้ง 5 ลาย เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความเชื่อ ความผูกพันกับพุทธศาสนา รวมทั้งการเกษตรกรรม

6. ภูมิปัญญาในการทอผ้าไหม

- ภูมิปัญญาในอดีต หลักใหญ่ของการทอผ้าก็คือ การนำเส้นไหมมาจัดกันให้เป็นลาย โดยจึงเส้นไหมกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่า เส้นยืน แล้วใช้ไหมอีกเส้นหนึ่งเรียกว่าเส้นพุ่ง สอดตามขวางของเส้นยืน เมื่อสานจัดกันก็จะเกิดลวดลายต่าง ผู้ทอต้องสามารถจดจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ ถึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลาย แต่ก็สามารถนำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสมงดงาม

- ภูมิปัญญาในปัจจุบันวิธีการทอผ้าไหม ยังคงรักษาวิธีการ ไม่แตกต่างไปจากอดีตมากนัก เปลี่ยนแปลงไปบ้างในเรื่องของวัตถุดิบเช่น การมัดหมี่สมัยก่อนใช้เชือกกล้วย มัดหรือด้ายมัด ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้เชือกฟางมัด ซึ่งหาซื้อได้ง่ายและมีราคาถูก การย้อมสีไหมจากเดิมใช้แต่สีธรรมชาติเปลี่ยนมาใช้สารเคมีแทน กระบวนการผลิตผ้าไหมมีการคัดแปลงของเก่าให้เข้ากับบริบทของสังคม

3.2 กระบวนการการทอผ้าไหมสาเกตและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการค้นคว้าจากเอกสารและสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สามารถที่จะสรุปข้อค้นพบจากการวิจัยดังต่อไปนี้ คือ 1) การปลูกหม่อน 2) การเลี้ยงไหม 3) การสาวไหม 4) การฟอกไหม 5) การย้อมสี 5) การคันเครื่องสูก (หูก) 6) การสืบหูก 7) การมัดหมี่ 8) การทอผ้าไหม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การปลูกหม่อน

การปลูกหม่อนควรเลือกปลูกในช่วงต้นฤดูฝน ในดินที่มีความชุ่มชื้นพอแต่น้ำไม่ท่วมหรือไม่ถึง ชอบดินร่วนปนทราย มีการระบายน้ำดี ไม่ชอบที่ลุ่ม พันธุ์ที่ควรปลูกคือพันธุ์นครราชสีมา (นม.60) และพันธุ์บุรีรัมย์ 60(บร.60) เมื่อมีอายุได้ประมาณ 1 ปี จึงจะเก็บใบของต้นหม่อนไปใช้เลี้ยงไหมได้ ปุ๋ยที่นิยมใช้บำรุงต้นหม่อนโดยทั่วไปใช้ปุ๋ยคอก

ในอดีตชาวบ้านห้วยหลิม มีการปลูกต้นหม่อนเพื่อใช้เลี้ยงหนอนไหมเมื่อปี พ.ศ.2521 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ทำให้ต้นหม่อนตายทั้งหมด ชาวบ้านจึงหยุดการปลูกต้นหม่อน ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการสาวไหมของชาวบ้านหมดไป

ในปัจจุบันกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการทอผ้าไหมในบ้านห้วยหลิม ซื้อเส้นไหมจากแหล่งอื่น ๆ แทน เพราะไม่ต้องเสียเวลาในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ไม่ต้องมีการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพพันธุ์ไหมและวิธีการเลี้ยงไหมเพื่อให้ได้เส้นใยไหมที่มีคุณภาพ ทำให้มีเวลาในการทอผ้ามากขึ้น

2. การเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหม เป็นการนำเอาหนอนไหมมาเลี้ยงในกระด้ง และใช้ใบหม่อนเลี้ยงหนอนไหม วันละ 3 ครั้ง ใช้เวลาประมาณ 21-22 วัน วงจรชีวิตของหนอนไหมใช้เวลาประมาณ 45- 52 วัน

ในอดีตการเลี้ยงไหมในบ้านห้วยหลิม มีการเลี้ยงไหมในกลุ่มผู้ทอผ้าไหม โดยใช้ใบหม่อนที่ปลูกเองเป็นอาหารของหนอนไหม แต่ละครัวเรือนจะเลี้ยงหนอนไหมบนบ้าน

หรือได้ทุนบ้าน แต่จะคอยระวังไม่ให้แมลงและมดรบกวน เพราะจะทำให้หนอนไหมตาย โดยเวลาให้อาหารหนอนไหมจะกางมุ้งหรือติดตาข่ายล้อมบริเวณที่เลี้ยงหนอนไหม

ในปัจจุบันไม่มีการเลี้ยงไหมเนื่องจากไม่มีพื้นที่ในการปลูกหม่อนและไม้ สะดวก ลำช้า ไม่ทันต่อความต้องการในการใช้เส้นไหมในการทอผ้า โดยการซื้อใยเส้นไหมจากภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่ไหมจูลและไหมพันธุ์พื้นเมืองจากแหล่งจำหน่ายเส้นใยไหมที่เป็นเครือข่ายทอผ้าไหมด้วยกัน

3. การสาวไหม

การสาวไหม เป็นการดึงใยไหมออกจากรังไหม ไหมที่สาวได้ครั้งแรกเรียกว่า “ไหมหลิบ” หรือไหมใหญ่ไหมที่สาวในครั้งที่สองเรียกว่า “ไหมลวดหรือไหมน้อย” อุปกรณ์ที่ใช้ในการสาวไหมประกอบด้วย หม้อดินหรือหม้อหนึ่งข้าวเหนียว พวงสาวไหม 15 เกลียว ไม้พาย กระบุงหรือปิ่นที่ใช้ใส่เส้นไหมที่ดึงออกจากรังไหม

ในอดีตชาวบ้านห้วยหลิม มีวิธีการสาวไหม โดยใช้วิธีการต้มน้ำให้ร้อน ใส่ รังไหมลงไป ประมาณ 40-60 รัง (หรือมากกว่านี้แล้วแต่พันธุ์ไหม) เมื่อรังไหมโดนน้ำร้อน กาวที่ทำให้เส้นไหมเกาะตัวนั้นละลายออก เส้นไหมจะคลาย และจะสามารถทำการสาวได้ ช่วงสาวไหม จะใช้วิธีหาปมของรังไหมแต่ละเส้น โดยใช้แปรงสีฟันแตะไปที่รังไหมแต่ละรัง ปลายเส้นไหมที่คลายออกจะเกาะกับขนแปรงสีฟัน เมื่อได้ครบหรือเกือบครบทุกรัง ก็จะรวบปลายทั้งหมดร้อยไป ยังช่องลอดพื้นรอบพวงสาว แล้วลงมือสาวเส้นไหม ด้ายไหมหนึ่งเส้นมาจากเส้นไหมหลายสิบ เส้น เส้นไหมหลายสิบเส้นนี้จะตีเกลียวเกาะกันแน่นด้วยกระบวนการสาวไหม โดยช่วงสาวไหมไม่ ต้องขู่อะไรนอกเหนือจากการระวังรักษาความเร็วในการสาวเป็นสำคัญ ชุดพวงสาวที่แขวนอยู่เหนือหม้อนั้น มีส่วนช่วยอย่างมากในการตีเกลียวเส้นไหมให้ได้ขนาดที่สม่ำเสมอและเรียบ เมื่อสาวเส้นไหมไประยะหนึ่ง เส้นไหมจะค่อยๆ คลายออกจนเกือบหมด เหลือแต่ตัวไหมข้างใน (ตาย) ไหมบางพันธุ์ต้องสาวสองครั้ง คือสาวไหมชั้นนอกหมดแล้ว จึงนำมาสาวไหมชั้นในต่อ

ในปัจจุบันกลุ่มทอผ้าไหม ไม่มีการสาวไหม เนื่องจากผลการไม่ปลูกหม่อน และเลี้ยงไหม และเป็นเหตุผลเดียวกันกับการปลูกหม่อน-เลี้ยงไหมคือ ไม่สะดวก ลำช้า ไม่ทันต่อความต้องการในการใช้เส้นไหมในการทอผ้า โดยการซื้อใยเส้นไหมจากภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่ไหมจูลและไหมพันธุ์พื้นเมืองจากแหล่งจำหน่ายเส้นใยไหมที่เป็นเครือข่ายในการทอผ้าไหมด้วยกัน

4. การกวักไหม

การกวักไหม เป็นขั้นตอนที่ต่อจากการสาวไหม โดยจะกวักไหมหรือกรอไป เข้า “ กง ” แล้วนำไปหมุนเข้า “ อัก ” เพื่อตรวจหาปมปม หรือตัดแต่งเส้นไหมที่ไม่เท่ากันออก

จึงเอาเข้าวกอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้เส้นไหมแน่นขึ้น ก่อนที่จะหมุนเข้ากงอีกครั้ง เพื่อรวมเป็นใจ ซึ่งหนึ่งใจจะต้องหมุนกง 80 รอบ เรียกว่า “ไหมดิบ” เส้นไหมดิบที่ได้จะต้องทำการชุบให้อ่อนตัว โดยนำไปชุบน้ำสบู่อ่อนๆ ประมาณ 15-20 นาที แล้วนำไปสัลดและผึ่งลมให้แห้ง โดยหมั่นกระตุกให้เส้นไหมแยกตัวเพื่อนำไปเข้าระวิงได้ จากนั้นก็กรอเส้นไหมเข้าหลอดๆ ละเส้น แล้วดึงปลาย

ในอดีตชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทอผ้าไหม จะนำเส้นไหมที่ผ่านการสาวไหมไปกรอเข้ากับกง แล้วนำไปกวักเข้าอีกเพื่อหาปุ่มปมหรือตัดแต่งเส้นไหม นำเส้นไหมจากอีก ไปทำเป็นปอยไหม โดยการหมุนใส่ระวิงหรือเลง(ภาษาถิ่น) เรียกว่าการเลงไหม

ในปัจจุบันยังคงรักษาวิธีการ ไม่แตกต่างไปจากอดีต เมื่อมีการรวมกลุ่มการทอผ้าไหมขึ้น มีการแบ่งหน้าที่การกวักไหมกันอย่างชัดเจน ผู้ที่มีหน้าที่กวักไหมก็จะทำเฉพาะการกวักไหมอย่างเดียว และยังใช้อีกเป็นอุปกรณ์ในการกวักไหม พร้อมกับยังมีขั้นตอนต่างๆเหมือนในอดีต

5. วิธีการฟอกไหม

การฟอกไหมเป็นการขจัดกาวยาไหม สิ่งสกปรกต่างๆและสีสิ่งปนเปื้อนต่างๆ ที่ติดมากับเส้นด้ายไหมดิบหลุดออกไป

ในอดีต วิธีการฟอกไหม ของชาวบ้านห้วยหลิม จะใช้น้ำค้างหรือน้ำขี้เถ้าจากธรรมชาติ เช่น เปลือกนุ่นแห้ง กาบหรือใบของต้นกล้วยแห้ง ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นสารสำหรับฟอกไหม นำพืชชนิดใดชนิดหนึ่งมาหั่นผ่านให้บางตากแดดให้แห้ง แล้วเอาไปเผาจนกระทั่งเป็นเถ้า จากนั้นจึงนำเถ้าไปแช่น้ำดั่งทิ้งไว้ให้นอนก้น กรองเฉพาะน้ำใส ๆ ที่เรียกว่าน้ำค้าง แล้วจึงเอาไหมดิบที่จะฟอกลงไปแช่น้ำค้างดั่งทิ้งไว้ประมาณ 20-30 นาที

ในปัจจุบัน ชาวบ้านได้หันมาใช้สารเคมีในการฟอกกาวยาไหมแทน เพราะสารเคมีสามารถหาซื้อได้ง่าย ใช้งานสะดวก ใช้ฟอกไหมได้ในปริมาณมาก ๆ กลุ่มทอผ้าไหมจึงพากันพึ่งสารเคมีสำหรับฟอกกาวยาไหม โดยนำเส้นไหมไปแช่น้ำที่เตรียมไว้เพื่อเป็นการทำความสะอาดสะอาดขั้นแรก นำหม้อที่เตรียมไว้ใส่น้ำไว้พอประมาณตั้งไฟ จากนั้นนำด่างฟอกขาว 1/2 กิโลกรัม กากสับ 1/2 กิโลกรัม ต่อเส้นไหม 10 กิโลกรัม ผสมลงในหม้อที่ต้ม ดมให้น้ำอุ่นก่อนนำเส้นไหมดิบลงหม้อที่ตั้งไฟ ระวังถ้าน้ำร้อนเกินไปจะทำให้เส้นไหมยุ่งพันกัน ถ้าน้ำเย็นเกินไปกาวยาไหมจะหลุดออกช้า และนำเส้นไหมที่แช่น้ำไว้ ยกขึ้นมาบิดน้ำออกให้หมด สังเกตอุณหภูมิของน้ำว่าเหมาะสมแล้วจึงนำเส้นไหมลงต้มในหม้อน้ำด่างที่ตั้งไฟต้มเส้นไหมและกลับเส้นไหมไปมา กาวยาไหมจะค่อย ๆ หลุด เมื่อกาวยาไหมหลุดก็ปล่อยให้ น้ำเดือดถ้ากาวยาไหมหลุดออกแล้วถึงน้ำจะเดือดเส้นไหมก็จะไม่ยุ่งพันกัน แช่ต้มไว้ประมาณ 20-30 นาทีไม่ให้เกินเพราะจะทำให้เส้นไหมเปื่อย ยกเส้นไหมที่ต้มฟอกกาวยาแล้วขึ้นจากหม้อ นำไปแช่น้ำเย็นที่เตรียมไว้ในอ่างกลับเส้นไหมไปมาล้าง

ให้สะอาด

6. การข้อมสื

การข้อมสืใหม่ จะต้องนำไหมที่ผ่านการฟอกมาแล้วเพื่อไม่ให้มีไขมันเกาะ แล้วจึงนำไปข้อมในหม้อหรือกระทะที่เตรียมสืต้มไว้จนอุ่น ทิ้งไว้ประมาณ 40-60 นาทีจึงนำลงล้างน้ำหลายๆครั้งก่อนบิดให้หมาด แล้วนำไปตากให้แห้ง

ในอดีต ชาวบ้านห้วยหลิมมีการข้อมไหมโดยใช้สืจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่หาได้จากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน โดยใช้สืที่ได้จากวัตถุดิบต่าง ๆ กัน ดังนี้

สืดำ ได้จาก เปลือกและผลมะเกลือ

สืแดง ได้จาก ครั่ง เพกา

สืเขียว ได้จาก ใบมะม่วง

สืเหลือง ได้จาก เปลือกต้นขนุน ใบหูกวาง

สีน้ำตาล ได้จาก ใบสะเต กากกาแฟ

สีชมพู ได้จาก ต้นยาง

สีน้ำเงิน ได้จาก คราม

ขั้นตอนการข้อมสืใหม่นั้น นำเส้นไหมที่ผ่านการฟอกแล้วมาแล้ว ข้อมลงกระทะหรือในหม้อที่เตรียมสืที่จะข้อมในขณะที่กำลังอุ่นใช้เวลา ประมาณ 40-60 นาที จึงนำขึ้นมาล้างน้ำ บิดให้หมาดแล้วนำไปตากให้แห้ง

ในปัจจุบัน ใช้สีสังเคราะห์หรือสีเคมีที่จำหน่ายในท้องตลาด แล้วนำเส้นไหมไปแช่น้ำเปล่า ประมาณ 40-60 นาที โดยก่อนแช่จะมัดเส้นไหมให้เป็นปอยและผูกเชือกไว้ที่หัวปอยเพื่อเป็นเครื่องหมายไว้ป้องกันไม่ให้เส้นไหมพันกันและสะดวกในการจับเวลาข้อมนำกระทะใส่น้ำประมาณ 3 ใน 4 ส่วนของกระทะ แล้วนำไปต้มไฟ ให้พออุ่นนำสืที่ต้องการข้อมเทลงไปในกระทะประมาณ 2 ชอง สืข้อมสีต่าง ๆ จะนิยมใช้สีเคมี เนื่องจากให้สีที่เข้ม สม่ำเสมอ และติดทนนาน สืข้อมหาซื้อได้จากร้านค้าที่ตลาด ราคาจำหน่ายของละ 5-10 บาท ตามขนาดของชอง 1 ชอง จะมีน้ำหนักสื 100 กรัม ซึ่งในการข้อมเส้นไหมปริมาณ 1 กิโลกรัม จะใช้สืข้อมประมาณ 10 ชอง นำเส้นไหมที่แช่อยู่ในน้ำเปล่าลงไปต้มในกระทะ โดยให้เชือกปอยอยู่ด้านบนบนกระทะต้มประมาณ 40-60 นาที โดยระหว่างการต้มให้ใช้ไม้พายยกเส้นไหมขึ้น ลง เพื่อให้สืข้อมติดเส้นไหมสม่ำเสมอที่สุดนำเส้นไหมขึ้นจากกระทะและนำไปแช่ในน้ำเปล่า ล้างให้สะอาด นำลงปั่นหมาดในเครื่องซักผ้าเพื่อให้สะอาด น้ำ แยกใจกลางของปอยเส้นไหมออกจากกัน โดยใช้แขนทั้ง 2 ข้างสอดแยกเส้นไหมออก พร้อมกับจึงและออกแรงขยายเส้นไหมออกหลาย ๆ ครั้งนำเส้นไหมไปตากหรือผึ่งแดด โดยแขวนไว้ที่ราวไม้ที่เตรียมไว้จากนั้นใช้มือสาวเส้นยืน (เครือ) ออกจากกันเพื่อไม่ให้เส้นยืน

(เครื่องมือ) คัดพันกันและเพื่อให้แห้งเร็ว

7. การคันเครื่องฮุก(หูก)

การคันเส้นไหมจะต้องคันสองเส้นพร้อมกัน หรือถ้าต้องการให้หนักใช้สี่เส้น จะใช้เส้นเดียวไม่ได้ เพราะจะต้องใช้เป็นเส้นบน-ล่าง เมื่อเตรียมเส้นไหมเรียบร้อยแล้ว ให้พันเส้นไหมไว้ที่หลักไม้หลักแรก แล้วนำเส้นไหมคล้องไปตามหลักแต่ละหลักของเฟื่อ จากล่างจนถึงบนสุด แล้วนำเส้นไหมกลับลงมาตามทางเดิม ด้านล่างตรงจุดนี้จะเป็นจุดที่สำคัญไขว้เส้นฝ้ายไว้เป็นเส้นบน เส้นล่าง ซึ่งจะได้นำไปสับเข้าเขาและฟืมต่อไป เมื่อได้จำนวนเส้นครบพอกับฟืมแล้วจึงถอดค้ายออกจากหลักเฟื่อ ม้วนเก็บไว้ชาวบ้านเรียกม้วนไหมที่คันแล้วว่า “เครื่องมือ”

ในอดีต ใช้หลักคันหรือหลักเฟื่อ(ภาษาถิ่น) เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการเตรียมเส้นไหม ความยาวของเส้นยืน แต่ส่วนใหญ่นิยมทำความยาว 20 เมตร ใช้ไหม 20 เส้น เทียว 2 ครั้ง เท่ากับ 1 หลบ มี 40 รูฟืม 40 หลบ เท่ากับ 1,600 รูฟืม หลังจากนั้นนำไปหิเข้าไม้ม้วนเครื่องมือไม้เล่

ในปัจจุบัน ใช้วิธีการและอุปกรณ์เหมือนกับในอดีต

8. การสับหูก

วิธีการการสับหูก นำเอาเส้นไหมที่ทำการคันเป็นเครื่องมือแล้วเข้าในช่องฟันฟืม โดยนำเส้นฝ้ายแต่ละเส้นผูกต่อกันกับเส้นฝ้ายซึ่งมีอยู่แล้วในฟืมให้แน่นและครบทุกเส้น ดังนั้นก่อนที่คันค้ายเพื่อนำมาสับ จะต้องนับช่องของฟืมให้ทราบว่ามีกี่ช่องโดยปรกติจำนวนของฟืมขึ้นอยู่กับขนาดหน้าผ้า กว้างหรือแคบเพียงใด

ในอดีตการสับหูก ใช้ไหมเส้นยืนที่คันเสร็จเรียบร้อยแล้วเข้ากับหัวหูก(เส้นไหมที่ติดอยู่กับฟืมและตะกรอ) ทีละเส้น ในการสับหูกหรือต่อไหมเส้นยืนที่ประกอบเข้ากับฟืมและตะกรอที่พร้อมจะนำไปขึงที่กี่เพื่อทอดต่อไป

ในปัจจุบัน ใช้วิธีการและอุปกรณ์เหมือนกับในอดีต

9. การมัดหมี่

การมัดหมี่เป็นกลวิธีในการย้อมสีไหมอย่างหนึ่งที่เรียกว่าการมัดย้อม หรือวิทยาการด้านการทักทอ สมัยใหม่เรียกว่าย้อมไทดาเย (Tie Dye) เพื่อให้ผ้าที่ทอเกิดเป็นลวดลายสีต่างๆ ลำดับขั้นตอนที่สำคัญในการสร้างสรรค์ลวดลายผ้ามัดหมี่นั้นมีลักษณะเฉพาะ ก็คือการมัดเส้นไหมให้เป็นปรางๆแล้วนำไปย้อมสี นำเส้นไหมที่เตรียมไว้มาไว้เป็นหมวดหมู่ จากนั้นนำไปขึงเข้าเป็นลำ ใช้เชือกมัดส่วนที่ไม่ต้องการให้เป็นสีไว้แน่นโดยมัดตามแบบลายที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมสีอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงแกะเชือกที่ผูกไว้ ออก เส้นใยที่เคยมัดไว้ก็จะเป็นสีขาว ส่วน

ที่ไม่ได้มัดก็จะกลายเป็นสีที่ข้อมไว้ ถ้าต้องการให้เป็นพื้นผ้าหลายสี ก็ต้องมัดและข้อมหลายๆครั้งตามลำดับ

ในอดีต การมัดหมี่จะมัดหมี่เข้ากับโองคั่น(รางคั่นหมี่) เป็นกรอบไม้หรือเหล็กรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 60-80 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร (ความยาวเท่ากับความกว้างของผ้าที่ทอเสร็จแล้ว) ใช้เชือกกล้วยแช่น้ำให้นิ่มและมัดหมี่ตามลวดลายที่ต้องการให้แน่น

ในปัจจุบัน การมัดหมี่ จะมัดหมี่เข้ากับโองคั่น(รางคั่นหมี่) เป็นกรอบไม้หรือเหล็กรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 60-80 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร (ความยาวเท่ากับความกว้างของผ้าที่ทอเสร็จแล้ว) การคั่นหมี่จะจัดแบ่งเส้นไหมออกเป็นลำ ผ้าไหมสาเกตใช้ 48 ลำ แต่ละลำทำ 18 จิน(หมุนไหมใส่โองคั่น 1 รอบ เท่ากับ 1 จิน โดยเริ่มพันไหมจากด้านขวามือ ใน 1 จินแล้วทำลำต่อไป จนครบ 48 ลำ ทำวนกลับมาด้านซ้าย ทำไปเรื่อยๆจนได้ลำละ 18 จิน นำหมี่ที่คั่นแล้วมามัดโดยใช้เชือกฟาง มัดทีละเส้นทีละลำเป็นช่วงๆตามลายที่ต้องการ โดยมัดหมี่จำนวน 5 ลาย ในผืนเดียวกันมัดเสร็จแล้ว นำไปข้อมสีที่ต้องการต่อไปหรือเอาไปโอบ(ภาษาถิ่น) โดยยังไม่ต้องแกะเชือกฟางทำไปเรื่อยๆจนสุดท้ายจะข้อมสีพื้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสีเดียวกับเส้นไหมทางขึ้น หลังจากนั้นก็แกะเชือกฟางออก เอมากวกใส่กงแล้วปั่นใส่หลอดด้า เตรียมไว้สำหรับทอผ้าต่อไป (ถ้าคั่นหมี่หลายโอง การปั่นหลอดด้าต้องเรียงลำดับตามลวดลาย โดยร้อยเชือกฟางไว้ตามลำดับ

10. การทอผ้าไหม

1.การทอผ้าไหมจะประกอบไปด้วยไหม 2 ชุด คือ เส้นไหมขึ้น จะจึงไปตามความยาวผ้าอยู่ติดกับกึ่งและหัวม้วนไหมขึ้น ไหมอีกกลุ่มหนึ่งคือ เส้นไหมพุ่ง จะถูกกรอเข้ากระสวย เพื่อให้กระสวยเป็นตัวนำเส้นไหมพุ่งสอดขัดกับเส้นไหมขึ้นเป็นมุมฉากถ้าไหมเส้นใหญ่ที่เป็นเส้นพุ่งทอออกมาแล้ว

2. ขอบฟืมมีร่องที่สามารถให้กระสวยวิ่งผ่านได้ ทอสลับกันไปตามความยาวของผืนผ้า การสอดไหมพุ่งแต่ละเส้นต้องสอดให้สุดถึงริมแต่ละด้าน แล้วจึงวกกลับมาจะทำให้เกิดริมผ้าเป็นเส้นตรงทั้งสองด้าน การทอผ้าอาศัยแรงกระทบของผู้ทอผ้า

3. เชือกดิ่งที่มัดติดกับกระสวยสามารถดึงขึ้นลงเพื่อใช้บังคับให้กระสวยวิ่งผ่านไหมขึ้นให้พุ่งกลับไปมาได้ตามร่องของกลางกระสวย

4. หากทอผ้าได้ยาวขึ้น จะใช้แกนหมุนม้วนเก็บผ้าไหมไว้ เพื่อให้ผู้ทอสะดวกในการกระทบผ้า

ในอดีตการทอผ้าไหม ใช้วัสดุอุปกรณ์ในการทอที่ประกอบด้วย หูกหรือที่ทอผ้าที่ทำด้วยไม้ ตลอดจนกระสวย หรือหลอดด้าย การทอนั้นใช้หลอดด้ายที่ปั่นเส้นไหมเรียงไว้ตามลำดับ

1. จะชิงเส้นยืน (เครือ) ใส่หูกทอผ้าไหม คือการนำเส้นยืน ไปเตรียมเพื่อให้พร้อมสำหรับการทอผ้าไหม

2. นำเส้นยืนทางใส่หูก (บางครั้งเรียก “กั”) ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงไม้สี่เหลี่ยม กว้างประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 4-6 เมตร และ แข็งแรง เมื่อชิงเส้นยืน (เครือ) และ อุปกรณ์ ตามที่กล่าวมาข้างต้นเรียบร้อยแล้วก็เริ่มทอ ผ้าไหม

ในปัจจุบันการทอผ้าไหมสาเกต ใช้กระบวนการเหมือนในอดีต โดยเปลี่ยนแปลงวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่

1. กระสวยที่ใช้ทอด้วยฟุ้งเปลี่ยนจากกระสวยที่ทำด้วยไม้ เป็นกระสวยที่ทำมาจากพลาสติกหรือพีวีซี

2. ส่วนประกอบของหูก(กั) บางส่วนเปลี่ยนจากไม้เป็นท่อพีวีซี เพื่อความสะดวก รวดเร็ว

3. ฟืมที่ใช้ทอผ้าเปลี่ยนจากไม้เป็นแสดนเลส

4. ลวดลายการทอนั้นทำตามข้อตกลงการทอผ้าไหมสาเกตทุกประการเพื่อรักษาความเป็นมาตรฐานและเอกลักษณ์ให้เป็นหนึ่งเดียว ดังนี้

4.1 การทอจะต้องทอด้วยฟืม 42 เป็นอย่างต่ำ

4.2 ขนาดเส้นไหม

-ไหมทางยืน (เส้นยืน) ใช้ไหมรัง 4

-ไหมทางด้า(เส้นพุ่ง) ให้ใช้ไหมรัง 6

4.3 ลายนาคน้อยให้มีจำนวน 12 ตัว/ผ้าทางขวางของหน้าผ้า 1 เมตร จากฟืม 42

4.4 การเริ่มต้นลวดลายให้เริ่มจากลายโคมเจ็ด กองเอี้ย นาคน้อย คำภา และหมากจับตามลำดับ

4.5 ลายพื้นให้มีช่องไฟเท่ากับลายหมี่

4.6 การใช้สีผ้าสาเกตสามารถทอได้หลากหลายสีเพื่อให้เหมาะกับการนำไปใช้งานซึ่งจะทำให้ตลาดกว้างยิ่งขึ้น แต่สีที่ถือเป็นสีหลักคือสีดอกอินทนิล

4.7 ช่องไฟของลายหมี่ควรทอด้วยเส้นไหมประมาณ 28 เส้นในปัจจุบัน

3.3. อัตลักษณ์ของลวดลายผ้าไหมสาเกตและความผูกพันของคนในชุมชนต่อลวดลายของผ้าไหมสาเกต จากการค้นคว้าจากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สามารถสรุปข้อค้นพบจากการวิจัยได้ ดังนี้

อัตลักษณ์ลวดลายของผ้าไหมสาเกต ประกอบด้วยลวดลายโบราณ จำนวน 5 ลาย แต่ละลายล้วนมีความหมายบ่งบอกวิถีชีวิตชาวร้อยเอ็ดได้เป็นอย่างดี ทุกลวดลายล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรมทั้งสิ้น คือ

1.ลายคองเอี้ย เป็นลายที่มีลักษณะเป็นแม่น้ำลำคลอง เปรียบเสมือนสายเลือดที่เอื้ออำนวยต่อวิถีความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรไทย

2.ลายนาคน้อยเป็นลายนาคพ่นน้ำ เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น ผ่นฟ้าตกต้องตามฤดูกาลยังความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องไร่และผืนนา

3.ลายโคมเจ็ด เป็นลายที่บ่งบอกถึงความเพิ่มพูนของผลผลิตทางการเกษตร ความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นอยู่ที่ดี มีความสดใสในชีวิต เป็นโคมไฟส่องสว่างสู่ความรุ่งเรืองมีฐานะ

4.ลายหมากจับ เป็นชื่อพืชชนิดหนึ่ง ชอบติดตามขากางเกง เมื่อติดแล้วเอาออกยาก สื่อความหมายเมื่อใครได้พบเห็น ได้สัมผัสผ้าสาเกตของร้อยเอ็ดแล้วเกิดความประทับใจอยากมาร้อยเอ็ดอีก

5.ลายคำเภา เป็นเส้นตรงที่ปรากฏบนผืนผ้า บ่งบอกถึงความซื่อตรงมุ่งมั่น เข้มแข็งและยั่งยืน อันเป็นอุปนิสัยโดดเด่นของชาวอีสาน ทุกลวดลายจำนวน 5 ลายมีความหมายที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของคนอีสาน

6. เส้นไหมที่ใช้ในการทอจะใช้เส้นไหม 2 เส้นทำให้ผ้าไหมมีเนื้อนุ่ม ซึ่งต่างจากการทอผ้าไหมจากแหล่งผลิตอื่น ๆ ซึ่งโดยปกติจะใช้เส้นไหมเพียงเส้นเดียวในการทอผ้าไหม

7. ลายผ้าที่ทอจะเป็นลายโบราณทั้งหมดเพียงแต่สีจะเปลี่ยนไปซึ่งลายโบราณนี้เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา

8. ลายผ้าไหมมัดหมี่ของบ้านห้วยหลิมจะเด่นชัด ละเอียดสวยงามมาก

จากการค้นคว้าจากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกต สามารถสรุปข้อค้นพบจากการวิจัยได้ ดังนี้

1. ค่านิยมการแต่งกายในการไปร่วมงานประเพณีต่างๆ เช่น ทำบุญ และงานมงคลที่สำคัญ ผู้ชายนิยมแต่งกายด้วยผ้าไหมเฉพาะงานพิธีมงคล

2. การถ่ายทอดการทอผ้าไหมมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันเพื่อให้ผ้าไหมและลวดลายสาเกตคงอยู่ต่อไปโดยมีการถ่ายทอดการทอผ้าไหมจากรุ่นสู่รุ่น ชายและ แม่จะถ่ายทอดการทอผ้าไหมแก่ลูกสาว หลานสาว

3.ลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผ้าไหมสาเกตตามความเชื่อ-ความผูกพันทางพุทธศาสนา และเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

3.4 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการทอผ้าไหมสาเกต จากการค้นคว้าจากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกต สามารถสรุปข้อค้นพบจากการวิจัยได้ดังนี้

ก. ปัจจัยภายนอก ได้แก่

1. ปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภค มีการสร้างถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน การสร้างถนนเชื่อมระหว่างอำเภอและจังหวัด ทำให้สะดวกในการเดินทาง ติดต่อค้าขายหรือเดินทางไปศึกษาต่อให้สูงขึ้น มีระบบน้ำประปาในหมู่บ้านทำให้สะดวกสบายเพื่อใช้ในการอุปโภคโดยเฉพาะส่งผลให้กลุ่มทอผ้าไหมสะดวกสบายและประหยัดเวลาในการใช้น้ำในกระบวนการผลิตผ้าไหมสาเกต

2. ปัจจัยการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม

2.1 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมการแต่งกาย ชาวบ้านนิยมการแต่งกายแบบสังคมเมืองมากกว่าการแต่งกายด้วยการใช้ผ้าไหม ยกเว้นในงานประเพณีและงานมงคลที่สำคัญเท่านั้น

2.2 ระบบการศึกษา ทำให้คนหนุ่มสาวมีความรู้มากขึ้น จึงไม่สนใจที่จะประกอบอาชีพทอผ้า หันไปประกอบอาชีพที่ตนเองถนัดและชื่นชอบ

3. ปัจจัยของภาคเอกชน เอกชนมีบทบาทในการกำหนดราคาขายเส้นไหม ซึ่งมีราคาสูงทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นไปด้วย

4. ปัจจัยจากนโยบายของรัฐ นโยบาย 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ทำให้กลุ่มทอผ้าไหม มีรายได้เพิ่มขึ้น

5. ปัจจัยทางการเมือง สถานการณ์ทางการเมืองไม่ปกติและภาวะเศรษฐกิจโลกไม่ปกติ ทำให้รายได้ของกลุ่มทอผ้าไหมลดลงด้วย

ข. ปัจจัยภายใน ได้แก่

1. ปัจจัยทางธรรมชาติ ภาวการณ์เกิดอุทกภัยในอดีตทำให้ชาวบ้านเลิกปลูกต้นหม่อนเพื่อเลี้ยงไหม

2. ปัจจัยด้านแรงงาน คนวัยหนุ่มสาวไม่สนใจการประกอบอาชีพทอผ้าไหม หันไปประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ขาดแคลนแรงงาน

3. ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน มีผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการให้การส่งเสริมและสนับสนุนการทอผ้าไหม ทำให้สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมมีรายได้อย่างต่อเนื่อง

4. ปัจจัยด้านเทคโนโลยี แม้ปัจจุบันจะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่กลุ่มทอ

ผ้าไหมก็มีได้ใช้เครื่องจักรใดๆเข้ามาช่วยในการทอผ้าไหม ยกเว้นวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่ต้องเปลี่ยนไป คือ

- กระสวยทอผ้าในอดีตเป็นไม้ ปัจจุบันใช้พลาสติก
- ฟืมทอผ้าในอดีตเป็นไม้ ปัจจุบันใช้สแตนเลส
- หลอดปั่นเส้นไหมอดีตใช้ไม้ ปัจจุบันใช้พลาสติก
- หูกทอผ้าอดีตใช้ไม้ทั้งหมด ปัจจุบันใช้ท่อพีวีซีเป็น

ส่วนประกอบบางส่วน

- ห่วงคล้องใจไหมย้อมสีอดีตใช้ก้านตาล ปัจจุบันใช้สายยางพลาสติก

3.5 แนวทางอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกตของชุมชนบ้านห้วยหลิม จากการค้นคว้าจากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สามารถสรุปข้อค้นพบจากการวิจัยได้ ดังนี้

1. ควรพัฒนาตลาดผ้าไหมที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยองค์การบริหารส่วนตำบลมะบ้า ควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม จำนวนมากขึ้น และประสานงานกับสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด ในการจัดฝึกอบรมหรือศึกษาดูงานหากมีวิธีการใหม่ๆในกระบวนการการผลิต การตลาด หรือแม้แต่บรรจุกัญท์ที่ใช้บรรจุผ้าไหมจำหน่ายแก่กลุ่มทอผ้าไหมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

2. ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลมะบ้าทุกคนได้แต่งกายด้วยผ้าไหมสาเกตและผ้าไหมมัดหมี่ตลอดอื่นๆเพื่อเป็นการส่งเสริมรายได้แก่กลุ่มทอผ้าไหม สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ในวันพฤหัสบดี ส่วนงานบุญประเพณี เทศกาลต่างๆ หรือแม้แต่งานที่สำคัญ เช่น งานแต่งงาน งานพระราชทานปริญญาบัตรแก่ลูกๆหลานๆ ชาวบ้านก็มักจะแต่งกายด้วยผ้าไหมอยู่เป็นประจำ

3. ควรให้การสนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน ทุกครั้งที่หน่วยงานของรัฐได้ประสานงานเพื่อให้มีการนำผ้าไหมสาเกตไปจัดแสดงในงานเทศกาลต่างๆ เช่น งานเทศกาลกาชาดร้อยเอ็ด การจัดงานสินค้า OTOP ที่ศูนย์ประชุมอิมแพคมารินาเมืองทองธานี เป็นการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายและร่วมอนุรักษ์การทอผ้าไหมสาเกต

4. ควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการทอผ้าไหมเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งนักเรียนระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 ได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการทอผ้าไหมจากกลุ่มผู้ทอผ้าไหม สัปดาห์ละ 2 ครั้ง นับเป็นแนวทางในการปลูกฝังวัฒนธรรมการทอผ้าไหมแก่เด็กและเยาวชน

5. ควรเสนอให้สถาบันการศึกษาที่เปิดสอนในระดับอนุปริญา อาทิ วิทยาลัยอาชีวศึกษาร้อยเอ็ด วิทยาลัยการอาชีพร้อยเอ็ด เป็นต้น ได้เปิดรายวิชาการทอผ้าไหมสาเกตอย่างจริงจังต่อไป

6. ควรมีผู้สืบทอดก็คือลูกหลานของผู้มีอาชีพทอผ้าไหม อาทิ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด เป็นต้น อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยต่าง ๆ นั้นได้นำนักศึกษามาสัมผัส ทดลองจนถ่ายทำสารคดีวิธีการหรือกระบวนการผลิตผ้าไหมสาเกต เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชน

7. ควรมีการปลูกฝังนักเรียนให้ศึกษาและฝึกปฏิบัติกระบวนการทอผ้าไหมสาเกต

8. ควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีผู้แต่งกายด้วยผ้าไหมสาเกตให้มากขึ้น

9. ภาครัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนโครงการ OTOP ต่อไปอย่างจริงจัง พร้อมกับสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง

10. สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด ควรส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพการทอผ้าไหมสาเกต การสร้างองค์ความรู้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในการข้อมสีไหมในเรื่องการทอสีไหมไม่ให้ตกสี ส่งเสริมเรื่องการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการกลุ่ม การออกร้านจำหน่ายตามงานต่างๆ ยังมีการประสานงานกับวิทยาลัยอาชีวศึกษาร้อยเอ็ดเพื่อสนับสนุนนักศึกษาแผนกผ้าและการแต่งกายในการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมสาเกต เช่น การทำโองผ้าไหมสาเกต กระเป๋า ฯลฯ ส่วนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ้าไหมสาเกตได้จัดทำหนังสือองค์ความรู้การทอผ้าไหมสาเกต แผ่นพับ และการถ่ายทำวีดิทัศน์เผยแพร่

11. ควรมีการถ่ายทอดการทอผ้าไหมให้ลูกสาวหลานสาว เพื่อปลูกฝังให้มีใจรักในการทอผ้าไหม และกลุ่มนักเรียนที่สนใจในการทอผ้าไหม ไม่หวังวิชาการทอผ้าไหมยินดีที่จะถ่ายทอดให้ผู้สนใจทั่วไป และยังภูมิใจในอาชีพการทอผ้าไหม